

Stauder, by G.N. Brandt

The Project Gutenberg EBook of Stauder, by G.N. Brandt This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.net

Title: Stauder

Author: G.N. Brandt

Release Date: November 23, 2003 [EBook #10218]

Language: Danish

Character set encoding: ISO Latin-1

*** START OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK STAUDER ***

Miranda van de Heijning, Steen Christensen and the PG Online Distributed Proofreaders.

STAUDER

af

G. N. BRANDT

Alfred Lichtwark, den nys afdode tyske Kunsthistoriker, udtalte gentagne Gange i sine Skrifter om Havekunst, at dennes højere eller lavere Standpunkt var afhaengig af Amatorerne, og han søgte at bevise sin Paastand ved Henviisning til den overlegne Havekunst i England, hvor det vrimler med Havebøger og-tidsskrifter, ikke alene skrevne for Amatorer--det har vi og Tyskerne ogsaa--men skrevne af Amatorer. Der er naeppe heller Tvivl om, at Lichtwark har Ret; thi den forretningsmaessigt drevne Tilplantning og Vedligeholdelse af Haver maa og skal fore til Skabelonmaessighed og Routine, hvor dygtige Mennesker der end beskaeftiges ved denne Gren af Havebruget. Hvis derfor det private Havebrug, der i Forhold til Landets øvrige Kultur staar saa lavt, skal højnes, maa det ske ved at vække Interessen og skabe kundskabsrige Amatorer.

Som et beskedent Led i denne Bestraebelse, hvis Resultater naturligvis i første Række vil komme det faglige Gartnerarbejde tilgode, maa naervaerende Bog ses og bedømmes.

Forfatteren bringer sin bedste Tak til Det Kongelige Danske Haveselskab, Messrs. Kelway & Son, Langport, d'Herrer Carl V. Lange og N.W. Larsen for al velvillig Bistand, navnlig med Udlaan af Billeder. Docent ved Landbohojskolen G. Becker har velvilligst gennemgaaet den botaniske Nomenklatur; for denne vaerdifulde Hjaelp yder Forfatteren ham sin bedste Tak.

At Forlaget ikke har skyet at give Bogen et Udstyr, som ellers ikke bliver danske Havebøger til Del, vil sikkert finde Paaskønnelse i alle haveinteresserede Kredse, og det maa ønskes, at Publikums Modtagelse af foreliggende Bog maa blive en saadan, at andre Dele af Havedyrkningen: Roser, Stenhojs-og Vandplanter o.s.v. paa lignende Maade kan tages op til Behandling ad Aare.[1]

[Footnote 1: Saadanne Bøger er udkomne paa samme Forlag henholdsvis 1915 og 1917.]

Ordrup i April 1914. *G. N. BRANDT.*

I naervaerende 3die Oplag af "Stauder" er indført en Del Rettelser og Sortimentet er aendret, saaledes at det er tidssvarende. Da jeg selv ikke laengere dyrker Stauder, og derfor ikke følger Fremkomsten af Nyheder saa noje som tidligere, har jeg raadfort mig med forskellige Kolleger og takker navnlig Handelsgartner Aksel Olsen, Kolding, for vaerdifuld Bistand.

Ordrup, Juli 1918. *G. N. BRANDT.*

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 1. En af de berømte Rabatter i Haven ved Hampton Court, der har dannet Forbillede for tallose andre Stauderabatter i engelske Herregaardshaver.]

[Illustration: Fig. 2. Stauderabat foran Mur i en engelsk Have.]

Det tyske Ord Staude har i Mangel af et dansk i mangfoldige Aar tjent som Kollektivbetegnelse for en vis Klasse af Haveplanter, der botanisk set er uden systematisk Samhorighed, men som danner et fysiologisk Hele, en Gruppe af Haveplanter, der kan defineres som fleraarige, urteagtige, haardføre Prydplanter. Trods denne tilsyneladende skarpe Begraensning gaar Stauderne dog jaevnt over i tilstodende Dele af Planteverdenen. Fleraarigheden kan for manges Vedkommende under visse Forudsætninger blive til Toaarighed, og paa den anden Side kan toaarige Planter under visse fysiske Forhold eller ved Kulturens Indgriben forblive fleraarige. Enkelte Stauder kan ogsaa af og til vise Tendens i Retning af traeeagtig Udvikling af de nederste Partier, og endelig er Haardforheden jo et svingende Begreb: Hvad der er haardfort paa Taasinge, fryser vaek ved Viborg, og de enkelte Aaringer og de enkelte Planters Forhold forrykker stadig Graensen for Haardforheden.

Det bliver altsaa i mange Tilfaelde en Skonssag, om en Plante kan henregnes til Stauderne eller ikke. Blandt de her i Bogen naevnte Planter, vilde mange maaske ikke anerkende *Digitalis purpurea*, *Agapanthus*

umbellatus og Yucca filamentosa som Stauder, men kalder dem henholdsvis en toaarig Plante, en Koldhusplante og en Busk. Naar imidlertid en Plante i sin Kultur og sin hele Anvendelse ikke adskiller sig fra Stauderne, saa kan man rolig benaevne dem som saadan, og det er da heller ikke taget i Betaenkning i denne Bog, hvis Hensigt blot er at bidrage til en større Anvendelse af disse Prydplanter navnlig i de almindelige Villahaver. Denne sidste Begraensning har medført, at de egentlige Rabat-og Gruppestauder, som i Reglen er de anvendeligste i en mindre Have, har faaet en langt mere udtømmende Behandling end Stenhoj-, Vand-og Sumpplanter, Bregner, Logvaekster, for hvilke der dog alle er medtaget typiske Repraesentanter for derved at give Bogen en vis Afrunding. En Del af disse Planter er behandlede i et saerligt Bind i "Vand-og Stenhojplanter", der er udkommet under Forf. Redaktion.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 3. Paeonrabat langs en Gang.]

Naar man for at vurdere Stauderne som Haveplanter sammenligner dem med Udplantningsplanterne: d.v.s. Pelargonier, Begonier o.s.v. og med Roserne, der jo i det vaesentlige udgor Havens Udsmykning med Blomster, vil det, hvad Prisen angaar, vise sig, at Stauderne gerne vil falde lidt dyrere ud end Roser, naar det samme Areal skal tilplantes, medens de selvsagelig i Laengden vil vaere langt billigere end Udplantningsplanterne, der kun varer en Sommer. Hvad Udgiften til Arbejdet med Vedligeholdelsen angaar, vil et Staudeareal i Reglen koste det meste Arbejde, naar det da ikke drejer sig om en af de saakaldte naturlige Plantninger, der selvsagelig slet ikke bor vedligeholdes i almindelig gartnerisk Forstand. Medens enhver, der overhovedet vil, kan passe Rosenplantninger og almindelige Blomsterbede, vil der i Reglen fordres en vis Sum af Kendskab baade ved Tilplantningen og ved Vedligeholdelsen af Staudeplantninger. Men til Gengæld for denne større Indsats af Penge eller Arbejde--ogsaa Tankearbejde--, giver Stauderne rigtignok ogsaa Skonhed og Glaede tilbage i et helt andet Omfang og langt mere mangfoldigt end andre Blomster.

Det, Folk søger hos Blomster, og Grundene, hvorfor de dyrker dem, kan vaere saa ganske forskelligt; nogle Mennesker glaeder sig navnlig over Blomsterbedenes rent dekorative Virkning, medens andre staar i et ganske anderledes intimt Forhold til Planterne og navnlig glaeder sig over de enkelte Individens Skonhed og over det hele vegetariske Liv; for disse sidste er netop Stauderne de Planter, der mere end nogen andre giver Udtryk for Dognets og Aarstidernes Vekslen; en Stauderabat med mange Arter er i stadig Udvikling, skifter Udseende omtrent hver Dag; med naesten dramatisk Kraft giver disse Planter Udtryk for Livets Kredslob: Spiring, Udvikling, Blomstring, Visnen og Fald, medens et Pelargoniebed er ganske stillestaaende hele Sommeren igennem, dets Opgave er den rent dekorative, og den, der søger andet, kan ikke afvinde et saadant Bed større Interesse. Der er heller ikke til det almindelige Blomsterbed knyttet den Forventningens og Gensynets Glaede som til Stauderne, der kommer igen af sig selv, saa sikkert som Foraaret kommer. Det er navnlig denne AEvne til at vaekke Interesse og til at komme i et mere intimt Forhold til Menneskene end andre Planter, der i disse sidste Aar har lettet Stauderne deres Sejrsang. De er i allerhojeste Grad den private Haves, Hjemmets Blomster, og det er da ogsaa saerlig England og Nordamerika, med disse Landes hojt udviklede Boligkultur, at Stauderne pranger i Haverne, medens de i Frankrig, hvor Havekunsten vaesentlig tager Sigte paa det repraesentative og ikke paa det hjemlige, er naesten ukendte udenfor Liebhavernes Kreds--i hvert Fald i deres moderne Anvendelse. Den endelose Variation baade i Farve og Form og i det Hele i alle Forhold giver Stauderne den mest alsidige Anvendelsesmulighed, og ogsaa derigennem en AEvne til at vaekke Interesse, som Udplantningsplanterne aldrig kan naa.

[Illustration: Fig. 4. Stauderabat foran Mur i en engelsk Have.]

Naar en Plantegruppe, med saa overdaadige Muligheder for at blive populaer og anvendt i større Udstraekning, dog først i de allersidste Aar er begyndt at indtage den Plads i Haverne, der tilkommer den, og det skont Stauderne egentlig aldrig har savnet Talsmaend indenfor Havebrugets Literatur, saa maa det naturligvis have sine ganske saerlige Grunde, som maa soges og paapeges, om ikke den pludselige Skiften fra Havens Skammekrog til dens Haedersplads skal forekomme ganske uforklarlig, eller kun Udslag af en Mode. Disse Aarsager, til at Stauderne i de mange Aar har fristet en saa trist Tilvaerelse, findes tre Steder: nemlig hos Stauderne selv, i deres hidtidige mangelfulde Behandling og endelig i visse havearkitektoniske Forhold.

Selve Staudematerialet har i de sidste ti a femten Aar gennemgaaet en indgribende Forbedring, ikke saa meget ved Introduktion af nye Arter,--denne Kilde, der tidligere flod saa rigeligt, er nu, da hele Jordkloden efterhaanden er bleven bogstavelig trawlet for dekorative Planter, naesten ophort at rinde; kun fra Vestkina er der i de senere Aar kommet en Del gode Stauder,--men ved den gartneriske Forbedring af aeldre Arter. Ved Krydsbefrugtninger har man skabt Hundreder og atter Hundreder af nye Former, og ved Udsaed i Titusindevis af samme Plante har man udsøgt et enkelt Individ, der udmaerkede sig i en bestemt Retning, ved Farve, Blomsterstorrelse, opret Vaekst eller ved lignende Fortrin; en saadan Variation har man forfulgt gennem mange Generationer for at ende med en Varietet, tilstraekkelig distinkt og fikseret til at sendes i Handelen. Gennem en imponerende Anvendelse af Kapital, Intelligens og Taalmodighed er det sket i Virkeligheden, som Maeterlinck giver poetisk Udtryk gennem Blomsternes Forvandling i Merilns Have:[2] det er de samme gamle Blomster, som vi kender fra vor Barndoms Haver, fra Grofter og Gaerder, fra Moser og Skove; men Stilkene er blevne hojere og rankere, Blomsterne er blevne større, af aedlere Form og klarere og dybere Farve, langt mere straalende. Alle de gode gamle Bekendte: Valmue, Potentil, Spiraea, Natlys, Perikum, Tjaernenellike, Oksetunge, Klokkeblomst, Engblomme, Paeon, alle disse og mange andre at de velkendte Slaegter har vokset sig konnere og har faaet en Holdning og en Glans, de ikke for har kendt, og dog har det hele Udseende bevaret det hjemlige, gammelkendte Praeg. Denne gennemgribende Foraedling af store Dele af Staudeverdenen horer til de staerkeste Aarsager til at de nu kommer frem i forste Raekke. Mange af de gamle mest udbredte Stauder er behaeftede med Fejl, som altfor kort Blomstring, Tilbojelighed til at vaelte, Omfindtlighed for Frost og m.m., som deres altfor beskedne Skonhed slet ikke kan veje op. Samtidig med at Skonheden i og for sig er forøget, har man ligeledes ved Tiltraekning af nye Former faaet borteliminere en Del af den Arts praktiske Mangler.

[Footnote 2: i "Jovzelle"]

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 5. Paeoner i Skyggen af aeldre Traeer.]

Grunden til at Stauderne hidtil i Reglen har faaet en fejlagtig Behandling og Anvendelse maa soges--foruden i den manglende Interesse, der er forstaaelig ligeoverfor de mange kedelige Sorter, der findes udbredt overalt--tillige vistnok ogsaa i, at Stauderne navnlig er blevet anbefalede med, at de kunde passe sig selv, og ganske stille stod og voksede sig konnere og konnere. Saadanne Doktriner er, naar de engang har faaet Indpas i Amator-havebruget, naesten uudryddelige, og dette er saa meget mere beklageligt i foreliggende Tilfaelde, som intet er mere fejlagtigt end den naevnte indgroede Anskuelse. Stauderne kraever under visse Forhold ganske vist kun liden Pasning, men i Reglen dog mere end f. Eksempel Roser, og selv om enkelte Stauder helst skal lades urorte i mange Aar, saa vil det store Flertal ikke som paastaaet vokse sig konnere, men vil, overlade til sig selv, gaa jaevnt tilbage efter det forste Par Aars Forlob. I Maengder af Villahaver er det eneste Kulturarbejde, der foruden Lugning ofres paa Stauderne, en Foraars-eller Vintergravning mellem Blokkene og dette Arbejde er kun til Skade (se nedenfor under Omtalen af Rensning mellem Stauderne). Under disse Omstaendigheder bliver Stauderne, saerlig naar de tillige er fejlagtigt anvendte, kun kedelige og komme ufortjent i daarligt Ry. En Fejl ved Anvendelsen har vaeret, at man naesten altid plantede for faa sammen af samme Art. Det er forst naar adskillige sammenplantes, at de tiltraekker sig nogen Opmaerksomhed; den Fejl begaas naesten aldrig med Udplantningsplanter, der altid anvendes mange samlede. Endelig har et Artsvalg afpasset efter de forhaandenvaerende Jordbundsforhold vist hidtil vaeret ret sjaeldent, og det er netop kun gennem et saadant, at der opnaas den rigtige Frodighed og Glans i Plantningen.

Den tredie Art Aarsager til den hidtidige ringe og fremtidige udstrakte Anvendelse af Stauder, maa som naevnt soges i de havearchitektoniske Forhold.

Som man vil vide var forrige Aarhundrede lige til Halvfemserne behersket af den saakaldte landskabelige Havestil, det vil sige, at Parker og Haver anlagdes og beplantedes med det naturlige Landskab som Forbillede; navnlig det typiske engelske Landskab med bolgende Graesflader, fritstaaende Traeer og Buskgrupper blev efterlignet. Anvendelsen af de rigtige prangende Havestauder var i et paa den Maade anlagt Areal principstridigt og kunde kun finde Sted ved en fremtraedende Inkonsekvens. Forst i Slutningen af

Aarhundredet aendredes Smagen som bekendt i den Retning, at Haven, navnlig den mindre, blev anlagt som en Have og ikke som Landskab, og derfor naturligvis blev beplantet med Haveplanter. Denne nyere Retning i Havekunsten, har med Iver kastet sig over Stauderne, som det allerbedste Blomstermateriale, ikke alene paa Grund af Skonheden i og for sig, men ogsaa fordi mange af Stauderne horer til vore aller aeldste Haveplanter, og derfor har en vis gammeldags og hjemlig Hygge over sig, som netop passer i de nutidige Bestraebelser paa Haven og Husets Omraade, der paa enhver Maade soger Tilknytning til Boligkulturen for et Par Generationer siden,--vore Oldrefaedres Have og Hus.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 6. Hvide Lupiner i Skygge.]

Samtidig med at denne moderne, mere rationelle, i Reglen retlinede Maade at anlægge Haver paa, har sejret og skaffet Plads for Stauderne, saa er der--gloria victis--opstaaet en Art "nylandskabelig" Bevaegelse, der naesten helt og holdent bygger paa Staudeanvendelse. Den aeldre Have med hele sit konventionelle landskabelige Apparat, de lange Perspektiver, de kulisseeagtigt opstillede Buskadser og Traegrupper, led--dens ovrigt gode eller daarlige Sider ufortalte--i hvert Fald af den Mangel, at dens Anvendelse paa smaa Haver kraevde en saa lille Maalestok, at det hele ofte blev ganske meningslost. I mere eller mindre bevidst Folelse af dette begyndte man for en Del Aar siden i England at skabe naturlige Landskabsbilleder mindre Vegetations Scenerier, der kunde fremstilles uden at reducere Maalestokken.

Denne den saakaldte "wild gardening" fik sin fortrinligste Forkaemper i den bekendte Havebrugsforfatter W. Robinson, og navnlig i de senere Aar i den ikke mindre bekendte Haveaestehtiker Miss Gertrud Jekyll. Omkring en Dam, i en Lysning, i et Krat eller paa andre velegnede Steder, hvor Synet af fremmedartede Omgivelser ikke kan genere, skabte man vaesentligt ved Hjaelp af Stauder, der ikke havde et altfor kultiveret Praeg og som ifolge deres Vaekst egnede sig dertil, et Stykke Have, hvor alt groede som var det hjemmehorende, og derfor fik det vildtvoksende tiltraekkende Praeg.

[Illustration: Fig. 7. Dobbelt Stauderabat i et Gartneri. Plantet i Nov. 1912; Billedet er taget i Aug. 1913. Gangen er 4 m og Rabatterne 3 m. brede.]

Lidt senere, i Begyndelsen af dette Aarhundrede, viste en lignende Bevaegelse sig i Tyskland; men medens man i England ad Forsogenes og Erfaringens Vej naaede til at fastslaa Maal og Midler for den Art Havekunst, saa var det i Tyskland en enkelt Mand, Willy Lange, der vaesentlig ad Taenkningens Vej og paa videnskabeligt Grundlag--de Tyskere bliver jo sig selv lig alle Dage--fastslog Regler for en landskabelig Havekunst, der i Modsætning til den aeldre kan passes ind i en lille Ramme. Lange, hvis Hovedskrift, Gartengerstaltung der Neuzeit, udkom 1904, og som senere er trykt i flere Tusinder end nogen anden tysk Bog om Havekunst, gor ganske overordentlig stort Brug af Stauder til at skabe sine smaa Vegetations-Scenerier.[3])

[Footnote 3: En Hovedsag for Lange er Hensyntagen til Planternes naturlige Samhorighed, det vil sige, at Planter, der horer hjemme, eller ser ud som de horte hjemme i et bestemt fysisk Milieu ikke plantes jaevnsides med Planter fra et ganske andet. For Eksempel bor en Plante, der bærer de tørre, sandede Steders Karaktermaerke, ikke sættes ved Siden af en Plante, hvis store, saftige Blade viser, at den horer hjemme under fugtige Forhold; ved at folge denne Regel skaffes en typisk Plantebestand og typiske Vegetationsbilleder, der dog udmaerket kan bestaa af Planter, der er foraedlede ved Kultur, naar de kun har bevaret deres oprindelige Karakter; Meningen er jo ikke at illudere. Skont Lange har en stor og troende Menighed og Miss Jekyll talrige Efterlignere, vil denne Form for Havekunst, dog naeppe faa Betydning udover en meget stor indirekte--bl. a. ved at vaekke Interessen for Stauder--idet den, der planlaegger en saadan Plantning, i det vaesentlige ogsaa selv maa udføre den; Tankerne kan jo nemlig ikke, som ved et andet Haveanlaeg, gives en koncis, latent Form i en Tegning; det vil desuden altid vaere et forholdsvis ringe Antal Mennesker, der paa en Gang vil vaere i Besiddelse af tilstraekkelig Faerdighed og Viden og tilstraekkelig Forstaaelse til at kunne udføre Vedligeholdelsen i Anlaegets Aand. En Del Plads kraeves jo ogsaa, saa denne wild gardening altid vil vaere forbeholdt de faa. I populariseret og skematiseret Form har denne Art

Havekunst iøvrigt Betingelser for at udarte til noget meget slemt. I Tyskland, hvor de jo har ondt ved at holde Balancen, ses allerede Gravsteder (!) i Willy Langes Maner.]

Naar saaledes Stauderne i den senere Tid er blevne stærkt forbedrede, og Fordom med Hensyn til deres Kultur er ved at fjernes, og endelig Forholdene inden for Havekunsten er de gunstigst mulige, vil man forstaa, at disse Planter stærke Fremrykning ikke er tilfaeldig, og at Pelargonierne maa glæde; sig over, at de i hvert Fald har Storstaedernes Altankasser at falde tilbage paa. Denne unaturlige Form for Blomsterdekoration er vist det eneste, Stauderne ikke lader sig anvende til.

[Illustration: Fig. 8. Plantning af Funkia og andre Stauder i en Gaard ved et engelsk Landsted.]

STAUDERNES ANVENDELSE.

De vidt divergerende Former hos Stauderne, der rummer baade buskformede, taepedannende, opretvoksende og krybende, pudeformede og sivdannede Planter, og deres vidt forskellige Krav til Livet, samlet sammen som de er fra al Verdens Marker og Moser, Klipper og Skove, giver deres Anvendelse en Udstrækning og en Alsidighed, som er ukendt inden for andre Samfund af Haveplanter. Naesten enhver Tanke, der gælder Haveudsmykning med Blomster, kan finde Udtryk gennem dette mangeartede Materiale, og naesten hver Plet Jord, hvor andet forsager, kan klaedes med en eller anden Art Stauder.

Rabatten, det vil sige et langstrakt Bed, i Reglen langs med en Gang, er vel det første og oprindeligste formelle Udtryk for Havens Udsmykning med Blomster og er stadig den Form, som lettest lader sig underordne Havens Plan og som bedst forener Glæden ved Besiddelsen og Betragtningen af de enkelte Planter, men den rent dekorative Effekt. Rabatten er det Grundlag, hvorpaa den rent umiddelbare Kaerlighed til Blomsterne, Liebhaberiet, Samlerglæden bedst kan modes med den rent arkitektoniske Straeben efter at skabe Skonhed af Helheden. Og den er ikke Udtryk for et Kompromis, hvor de to i Reglen stærkt modstridende Saet Interesser har maattet slaa af paa Kravene for at modes. Tvaertimod byder Rabatten langs en Gang den bedste Lejlighed til at betragte de enkelte Blomster, medens paa den anden Side den vegetative Fylde bunden af Rabattens klare enkelte Form bedre end nogen anden Blomsterdekoration formaar baade at fremhaeve og at underordne sig Havens Linier. Intet Under at man derfor i England, hvor baade Liebhaberiet og Havekunsten har faaet sit højeste Udtryk, altid har plantet Stauder fortrinsvis i Rabatter og har drevet Kunsten at arrangere saadanne--rent aestetisk set--op til en her i Landet ukendt Højde og forovrigt ogsaa--som det altid gaar med den store Iver--et godt Stykke ud over Maalet.

Staudernes Fejl, de enkelte Arters korte Blomstringstid, lader sig lettest bekaempe ved en Anvendelse af mange til forskellig Tid blomstrende Arter, og denne Mangfoldighed lader sig igen lettest beherske under Rabattens Form. I smaa Villahaver, hvor Gruppernes Antal maa vaere begrænset, vil disse, der sjældent kan sammensaettes af mere end et Par Arter, lade Haven i alt for hyppige og lange Perioder vaere uden Blomster, og Tyngdepunktet i Havens Udsmykning vil flyttes snart hid snart did, eftersom de enkelte Grupper kommer i Blomst; ganske anderledes med Rabatten, der i lang Tid viser Blomster og altid i hele sin Udstrækning er til Pryd, saaledes at Ligevaegten ikke forrykkes. Det er paa Grund af Rabattens Velegnethed til netop at vaere den lille Haves, Villahavens Form for Staudedyrkning, at dens Sammensætning og Tilplantning--i Overensstemmelse med denne Bogs Plan--bliver Genstand for en mere indgaaende Behandling end de andre Former for Staudeanvendelse.

Ved Valget af Stauderabattens Plads maa der tages Hensyn til Vaekstbetingelserne (se under Staudernes Kultur), og til at Rabatten kan komme til at tage sig saa meget som muligt ud til sin Fordel, set fra et bestemt Punkt i Haven. Den ideelle Beliggenhed er saaledes, at Rabatten fra vedkommende Punkt, det vaere sig nu Havens Indgang, Husets Veranda eller et Lysthus, ses vaesentligst paa langs; naar den ligger vinkelret paa Synslinien, virker den selvfølgelig langt mindre fyldigt; af samme Grund er krumme Rabatter uheldige, og jo skarpere Kurven er, desto mindre virker de. Den fordelagtigste Beliggenhed kraever endvidere, at den ses mod Solen; Blomsterne drejer sig som bekendt naesten alle i meget høj Grad efter Solen, og selv om denne

Tilbojeligheid ikke gor nogen saerlig Virkning for den enkelte Blomsts Vedkommende, saa er en let Drejning af en Rabats Blomstermyriader af maegtig Virkning, hvad enhver vil kunne overbevise sig om ved en Sommerdag at betragte den samme Rabat fra Nord og fra Syd.

Virkingen kan yderligere foroges, ved at Rabatten har en let Haeldning mod Gangen og mod Iagttagerens Standpunkt. Det vil naturligvis vaere forholdsvis sjældent, at alt saaledes kan forenes til at skabe en saa koncentreret Effekt set fra et Punkt, og det vil jo i Reglen ogsaa betyde en Svaekkelse af Virkingen iagttaget fra andre Steder af Haven. Hvis Rabatten er dobbelt d.v.s. at to Rabatter flankerer en Gang, og hvis de har samme Bredde og blomstrer samtidigt, saa vil en Beliggenhed i Nord og Syd vaere meget at foretraekke, eller maaske rettere udtrykt: to symmetriske Rabatter bor--saerlig naar de har Haekke som Baggrund--ikke laegges i Ost-Vest, idet den nordlige da vil opnaa meget større Glans end den sydlige paa Grund af, at de hojere Stauder og Baggrunden vil skygge over Dele af den sydlige Rabat. Uligheden vil altid vaere folelig og virke uheldigt. Naar Forholdene er ugunstige for symmetriske Rabatter, bor man overveje Muligheden af en asymmetrisk Ordning. Hvis Gangen, hvortil Rabatterne skal slutte sig, loper i Havens nordlige Del og i Retningen Ost-Vest--det drejer sig naturligvis om en mindre Have--vil det ofte vaere smukt at have en Haek eller anden hoj Baggrund bag den nordligste Rabat, og saa beplante denne med vaesentlig hoje Stauder, medens den sydlige Rabat beplantes med lutter lavere Planter og laegges, uden Baggrund af Haek eller andet, direkte op til Plaenen. Alene en staerk fremtraedende forskellig Bredde vil hjaelpe over Ulemperne ved den dobbelte Rabat i Ost-Vest Retningen. Hvis der ikke findes en Baggrund for Blomsterne, men Rabatten fores tvaers over en aaben Plaene eller gennem en Kokkenhave, vil man, forudsat man undgaar større sammenhaengende Plantninger af hoje Stauder, og der ellers ikke kastes Skygger ind over Rabatterne, vaere ret frit stillet med Hensyn til Beliggenheden i de forskellige Vindhjorner.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 9. Blandet Stauderabat, tilplantet med stor Dygtighed.]

Belysningen af Rabatten maa vaere ensartet; hvis en Bygning eller et Trae kaster Skygge over den ene Ende, medens den anden ligger i fuld Sol, vil man faa en utiltalende Uligevaegt i Blomstens Fylde og Glans. Denne Ulempe kan modvirkes i ikke ringe Grad, naar der til de skyggede Pladser vaelges Stauder, der taaler at undvaere Sol, men at traeffe et saadant Valg og faa det til at passe med de ovrigte Dele af Rabatten, er ikke hver Mands Sag.

Med Hensyn til Bredden, saa kan den variere fra en ganske smal Stribe til en maegtig Bredde; kun maa der naturligvis vaere Forhold i Tingene, for at en smuk Virkning skal naas. Billedet (Fig. 1) viser en maegtig bred Stauderabat, der imidlertid staar i udmaerket Forhold til Gangen og til Hampton Courts vidtloftige Slotsfloy. Foruden de tilstodende Ganges Bredde og hele Havens Karakter, maa selvfolgelig Forholdet til Laengden, d.v.s. det fra et Sted synlige Del af Rabattens Laengde, tages med i Betragtning. Selve Plantematerialet og Arrangementet deraf spiller en stor Rolle ved Fastsaettelsen af Dimensionerne, eller maaske snarere omvendt; en urolig, staerkt vekslende Beplantning kan lettere fylde en bred Rabat end et i Form og Farve monotont Arrangement. Af Hensyn til Beplantningen kan en almindelig Sommer-og Efteraarsrabat ikke godt vaere under 2 m bred, medens en Foraarsrabat kan vaere betydelig smallere paa Grund af de i Reglen mindre Planter. Man er altid noget tilbojelig til at anlægge Gangene ved en Rabat lidt for smalle, man maa jo erindre, at de, foruden deres egentlige Bestemmelse, tillige har den, at virke med i Helheden, at danne en rolig Flade som passende Modsætning til al Blomsternes overvaettes Fylde og Liv i en vellykket Plantning. I Stedet for en gruset Gang, kan man paa engelsk Maner have en graeslagt Gang, men en saadan kraever Vanding, Tromling og Maskinslaaning og i det Hele en Pleje, som sjældent bliver danske Plaener til Del. Hvis dette i Forbindelse med et omhyggeligt Jordarbejde ved Anlaegget ikke ofres, vil en saadan "Graesgang" hurtig blive grim og luvslidt. Rabatterne langs en saadan Gang behøver ingen Afgraensning eller Kant, hvad ellers enhver Rabat maa have, med mindre den forreste Raekke Planter er lave eller pudedannede Planter, der i sig selv danner en Afgraensning mod Gangen; en saadan Kant bliver dog ifølge Sagens Natur uklar og uregelmaessig. Kanter kan dannes af en Maengde forskellige Stauder, idet de fleste lave Planter, der beholder nogenlunde kont Lov hele Aaret, eller i hvert Fald hele Sommeren igennem, egner sig til dette Brug. Disse Kantplanter kraever imidlertid en hyppig Omplantning for ikke at blive for brede og uregelmaessige; mange af dem har

ogsaa den Fejl, at Frosten borttager Planter hist og her og derved bryder Rækken, og i det hele er Stauder som Kant behæftede med den meget væsentlige Fejl, at de ikke trækker Linien skarpt op. Hvor Rabatten bestaar af lutter høje Stauder, kan der anvendes en Kantning af Smaahaække af storbladet Buxbom, Bog, Eg eller Tax, Graeskanter kan med passende Breddeforhold danne en flatterende Ramme om Blomsterne, men de er vanskelige at vedligeholde og navnlig i smaa Flader kommer Graesset sjældent til sin Ret og kan heller ikke anbefales til almindeligt Brug. Lavendelkanter er noget helt for sig selv; Lavendelhaække langs Kokkenhavens Hovedgang er en af de meget faa Traditioner for Planteanvendelse, som vi direkte har arvet fra vore Oldeforaeldres Tid og Lavendelhaække er i Kraft af den ekstra gammeldags Charme, der omgiver dem, nu selvfølgelig tip-top moderne. De egner sig dog egentlig kun sjældent til Kant om Staude-Rabatter og i hvert Fald kun for Rabatter med ret høje, isoleret stillede Stauder (eller Georginer). Den mest anvendelige og absolut bedste Kant, Planteverdenen yder os, er almindelig Buxbom. Kulturen af Buxbom er den lettest mulige, og den er aldrig for fremtraedende, som de blomstrende Kanter til Tider kan vaere, den indskraenker sig til at fungere som Afgraensning og gor dette mere skarpt og mere klart end nogen anden plante. Buxbom vil vaere den Kant, der under alle almindelige Forhold vil vaere at foretraekke.

Hvor det drejer sig om en almindelig af mange forskellige planteformer sammensat Rabat, det vil sige en Plantning, der vil vaere jo mere vellykket jo større dens Frodighed og Fylde, dens Overdaadighed i vekslende Former og Farver er,--gælder det netop at have en enkelt, sober og klar Kant, hvilket igen vil sige, at en Stenkant vil virke bedst. Netop Modsætningen mellem Indholdets, d.v.s. Staudevegetationens uregerlige Fylde og den strenge lige Kantlinie er af den allerstørste Virkning. Dette er ganske analogt med saa mange Tilfaelde, hvor Vegetation og Architektur modes; enhver kender det ualmindelig smukke Syn af Ranker, der haenger ud over en Havemur; det er Modsætningen mellem Rankernes blade, opløste Linier og Murens faste, haarde Konturer, der tiltaler os saa umiddelbart. De mosgroede Sten og de vedbenddaekte Mures kendte Charme beror paa ganske det samme, i det væsentlige da. Man bør derfor ikke ved Stenkanter vaere bange for at plante de yderste Planter naer Kanten, saaledes at en eller anden pudedannende Plante kryber over Kanten, og ej heller skal man, om en Staude bryder ud af Geledet, vaelter sig frem i første Række og stikker Blomsterhovederne ud over Kanten, straks vaere parat med Stokke og Bast. Paa den anden Side maa man vaere forsigtig med ikke at arrangere noget saadant; den Slags Ting ordner Naturen altid bedst selv. Mursten--maaske helst Munkesten --anbragte enten i Loberskifte eller i Kopskifte danner en fortrinlig Kant, og det er vel den eneste Art Stenkant, man her i Landet kan faa for en rimelig Penge. De i Handelen vaerende lange, smalle Cementkantsten er ogsaa gode, men mange Mennesker naerer jo en mærkelig Uvilje mod dette fortrinlige Materiale. Hvis Forholdene ellers tillader det, saa danner almindelige Fliser mellem to Rabatter paa samme Tid Kanter og Gang. Virkningen er i Reglen meget smuk, hvad den derimod ikke bliver, naar der anvendes een Række Fliser midt i Gangen; saerlig naar Gangen er staerkt rundet, ser det haesligt ud, og Gangen danner ikke laengere den rolige ensartede Flade, som er ønskelig for at fremhaeve Plantningen.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 10. Rabat med pudedannede Planter og Stenkant i Forgrunden.]

Rabatten i sin enkleste Form bestaar kun af en Planteart, enten i samme eller i flere Varieteter, og i denne Form er Rabatten egentlig kun en langstrakt Gruppe og altsaa behæftet med Staudegruppernes Fejl: Blomstringens Kortvarighed, der gor den mindre vaerdifuld for de ganske smaa Haver. Det, der maa kraeves af en saadan Rabat, er at Planterne i saa lang Tid som muligt uden for den egentlige Blomstringsperiode ser nogenlunde tiltalende ud, d.v.s. enten at de blomstrer sent--for Blomstringen ser de fleste Stauder meget tiltalende ud--eller at de som Paeoner og Lupin bevarer Lovet kont laenge efter Afblomstringen, eller endelig, at de som Pyrethrum, Viola cornuta og Bellis remonterer hen paa Sommeren. Der er enkelte Planter, der som Paeon og Pyrethrum egner sig mindre godt for den sammensatte Rabat, og som derfor helst maa staa for sig selv. Heldigvis har netop disse to Slaegter et Par Arter, Paeonia, albiflora og Pyrethrum roseum, der er saa uendelig rige paa Varieteter, at en saadan Rabat kan oplives ved det rigeste Spil af Farvenuancer. Det sidste Tiaar har bragt en Række Forbedringer paa baade Pyrethrum og Paeonernes Omraade, som man ikke havde dromt om tidligere, hundredevis af de pragtfulde Sorter staa til Publikums Raadighed, og der drives i England og Amerika en sand Luksus med disse Blomster, og der betales ofte en Snes Kroner for Stykket af de nyeste og smukkeste Sorter. Man kan trostigt sammensætte disse Rabatter, som man lyster, alle Farverne

klæder hverandre udmærket. Dette gælder derimod ikke, hvis man danner en Rabat af Phlox paniculata, der iøvrigt ogsaa egner sig til en "Enartsrabat". Denne Planter Sortiment spænder nemlig over et Par Farver, blaalilla og skarlagenrodt, der ikke saa godt passer til de øvrige; man maa her enten undgaa disse Farver eller mildne de værste Sammenstod f. Eks. mellem lysviolet (Antonin Mercie) og brunligt purpur (Reichsgraf von Hochberg) ved at stro rigeligt hvide eller meget lyse Farver imellem, lovrigt skal man ikke vaere for aengstelig, der opstaa ofte ganske uforvarende pikante Disharmonier, der virker pudsigt uden at odelægge Helheden. Det eneste, man skal undgaa--og det gælder næsten i hele Staudeverdenen--, er at det rene skarlagenrode (Phlox Dr. Koenigshoefer), denne knaldrode Pelargonie-Farve afstedkommer næsten altid Ulykker.

Denne Rabat med kun en Art kan udvides til to, tre, fire og flere Arter, der kan aflose hverandre. Eksempelvis kan en Paeonrabat gennemvæves med Paaskelilier, men der maa ligge mindst en halv Snes Log samlede i Klumper. Naar disse blomstrer--det skal vaere af de tidlige Sorter--vil Paeonerne netop staa med unge brune Spirer godt over Jorden og vil danne en smuk Helhed sammen med de gule Narcisblomster. Til Aflosning af Paeonfloraen kan der mellem Planterne lægges Lilier, Paeonernes Blade vil da skjule, at Lilierne ofte er nogne og visne paa det nederste Stykke af Stilken. En saadan Rabat kan ligge urørt i en halv Snes Aar eller laengere uden at tiltraenge Omplantning, idet de tre nævnte Staudeslaegter horer til dem, der ikke ofte behøver Omplantning (se Kulturen). Iris, og i det Hele alle Slaegter med stort Farvesortiment, egner sig til den Art Rabatter, idet Formens Ensartethed klæder Farvernes Vrimmel, og det forholder sig næsten altid saa, at Farvevariationerne indbyrdes harmonerer, Phlox danner som nævnt en Undtagelse.

Gamle Dages Stauderabat bestod gerne af en eller to Raekker Planter anbragte med samme indbyrdes Afstand ligesom Knapperne i en Frakke; men denne Maade, den ganske vist lader de enkelte Planter Habitus traede tydeligt frem, har den Fejl, for det forste, at den, grundet paa de alt for faa Planter, ikke giver Rabatten nogen videre Betydning som Udsmykning af Haven, og for det andet, at den lader den nogne Jord se alt for meget mellem Planterne. Mulden kan vaere smuk, naar den er nyvendt, men naar den forst er klasket af Regn og hvidnet af Sol, er den alt andet end tiltalende, og man foretraekker da ogsaa nu i Almindelighed at folge Naturens Eksempel og altid lade Vegetation daekke Mulden; den kan jo kun holdes nogen ved Arbejde og i Naturen finder man Klipper og Sten og Sand nogent, men aldrig udaekket Muld, i hvert Fald er det da daekket af Lov. De nævnte gammeldags Rabatter egner sig bedst til videnskabelige Plantesamlinger, hvor en straeng Sondring mellem Planterne er nødvendig, og hvor det dekorative Moment kommer i anden Raekke.

En af de største Fejl, der kan begaas ved Ordningen af Blomsterne i en Have, er at sprede dem jaevnt over hele Haven, dels er det upraktisk, og dels gaar næsten al dekorativ Virkning tabt; det gælder fremfor alt at koncentrere saa meget som muligt. Hvis man har mere end en Rabat, eller hvis Ejendommen kun bebos en Tid af Aaret, kan man mangedoble Blomsternes dekorative Effekt ved i den enkelte Rabat at samle Planter, der alle blomstrer samtidigt og saaledes i nogle faa Maaneder vedligeholde et forstaerket Flor.

De egentlige Stauder overvintrer jo i Reglen ikke noget videre af deres overjordiske Del, og det ligger derfor i Sagens Natur, at alle de Planter, der bærer Blomsterne hojt til Vejrs paa lange Stilke, maa have en vis Tid til at udvikle sig, og derfor vil man ogsaa se, at næsten alle høje Stauder er ret sildigblomstrende, medens de foraarsblomstrende i Reglen bestaar af lavere Planter, heraf følger at en Foraarsrabat i Blomst fra April til Juni lettest fremstilles som en lav Plantning af alle mulige "alpine", krybende og pudedannende Planter, medens en sommerblomstrende lettest dannes af mellemløje og en Efteraarsrabat af meget høje Stauder; der findes dog en Maengde Undtagelser fra denne Hovedregel.

En lav Foraarsrabat kan, af Hensyn til den Vaekstjendommelighed ved de pudedannede Planter, at de blomstrer rigest paa Pudens Sider, ikke plantes helt taet; man vil staa sig ved at lade de enkelte Plantegrupper--hver "Pude" maa selvfølgelig i Overensstemmelse med den almindelige Regel for Staudeplantning bestaa af en lille Koloni af Planter--mere eller mindre isolerede, selv om man for Afvekslings Skyld af og til gor Brud paa denne Regel og endda lader et Par Arter blande sig mellem hverandre. Den frie Plads, der opstaa mellem Plantegrupperne, er det ikke let at udfylde. Man kan lade den graa Antennaria brede

sig som et Tæppe i Mellemmrummene, men det vil, da dette Tæppe stadig skal klippes og navnlig ikke maa genere Rabattens egentlige Bestand og derfor maa holdes i Ave, foraarsage et stort Vedligeholdelsesarbejde. Bedre er det at anvende Sten, saaledes at Rabatten bliver et "Stenbed" af Lighed med dem, der anvendes i Gartnerier til Udskoling af "Stenhojplanter" og forsyne dem med større eller mindre Sten, trykkede let ned i Jorden. Rabatten bor i saa Fald helst ligge rigeligt over Gangen og vaere noget oprundet mod Midten. De hvide Skaerver, som faas ved Kalkbrud, kan ogsaa anvendes i deres forskellige Storrelser, og skont det vist aldrig har vaeret prøvet, er Forfatteren tilbøjelig til at tro, at et Lag groft Grus over Jorden vil vaere anvendeligt, i hvert Fald at foretrække for den nogne Jord, der som nævnt ovenfor kun i ny behandlet Tilstand er smuk. Dette Foraarsflor skal i Reglen have megen Sol og helst ligge paa et ikke fugtigt Sted, udsat for frisk Luft; er Forholdene anderledes, kan man dog af Primula, Aurikler og mange Slags Logvækster danne en tilsvarende Rabat, der taaler lidt Skygge og mere indelukket Luft.

Paa Grund af Planternes lave Vækst, bor en saadan Rabat selvfølgelig ikke have den Bredde, som vil vaere passende for højt voksende Blomster, 0,5 a 1,5 Meter vil under almindelige Forhold danne henholdsvis Minimums og Maximums Bredde. I Resten af Aaret ser de fleste af disse Foraarsplanter nydelige ud, naar de da ellers behandles rigtig med Afskaering af visne Blomster o.s.v., idet mange af dem er Planter, der som Ajuga, Aubrietia, Iberis, lave Phlox, Arabis, Alyssum o.s.v. beholder deres Lov uskadt, og endogsaa med de mange brunlige, graalige og gronne Schatteringer danner det sarteste Farvespil, naturligvis af en hel anden Karakter end den, der udfoldes under Blomstringen, men ofte af en blid Ynde, der en solet Efteraarsdag kan virke ganske betagende.

Med en Beplantning af Juli-og Augustblomstrende Stauder, en Skaersommerrabat, kan man med Delphinium i Hovedrollen vel nok fremstille den maegtigste Virkning, der overhovedet kan naas med Blomster; men en saadan Rabat har den Fejl, at den efter Afbloomstringen ser grim ud, og den vil i Almindelighed kun vaere at anbefale, hvor der findes adskillige Rabatter eller tilstraekkelige gartneriske Hjaelpemidler, saaledes at der kan dyrkes et Saet Chrysantemum og Aster Amellus, der i Slutningen af August kan henplantes i Rabatten og fortsaette Sommerens Flor. Ejere af Sommerhuse, der kun bruges i Ferien, vil naturligvis netop have Glaede af en saadan Plantning.

Til mere almindeligt Brug, eller rettere til Brug i det videst mulige Omfang, egner sig derimod en Rabat sammensat af baade Sommer-og Efteraarsblomstrende Planter, idet den kan holdes i Flor lige til Frost og Vaede laegger alt ode. I Tiden indtil St. Hans vil en saadan Rabat aldeles ikke virke skaemmende, selv om den er ganske uden Blomst, idet netop disse unge spirende, saftspændte Planter er i Besiddelse af en frisk og lofterig Skonhed, som de samme Planter ganske savner efter Blomstringen.

I større Haver og under større Forhold vil en bred Rabat af Efteraarsasters og sildige Gyldenris, Chrysantemum og andet sildigtblomstrende Materiale vaere til stor Glaede, navnlig hvis vi er saa heldige at faa et sommerligt Efteraar, ellers er disse i Meget sildige Blomster her i Landet ofte tilbøjelige til at "snadske" vaek i de lange Naetters Regn, uden at den magtesløse Sol formaar at live dem op igen om Dagen; isaer er det slemt naar Rabatten ikke ligger frit, hvor Sol og Vind kan torre lidt paa Blomsterne. Ogsaa i den almindelige Sommer-og Efteraarsrabat skal man give Afkald paa det allersildigste, ellers vil Rabattens sidste Dage blive et altfor langvarigt og pinligt Farvel til den svindende Sommer.

Naar man paa en Gang skal naa to Maal, en fri, let og malerisk *Gruppering*, saaledes som det nu en Gang bedst klaeder dette Blomstermateriale, og paa den anden Side opnaa en vis Ro og Orden i Fordelingen, en vis Ligevaegt, saa bliver det selvfølgelig som ved de fleste aestetiske Spørgsmaal en Sejlads mellem Scylla og Karybdis med Fare for at styre for naer skematisk Stivhed paa den ene Side og planlos Uorden paa den anden.

Bestaar Rabatten kun af faa Arter, saa er Fordelingen selvfølgelig ganske ligetil: den bor vaere jævn og ensartet, hvis man derimod, hvad der i Almindelighed vil vaere Tilfaeldet, sammensætter sin Rabat af en Maengde af Stauderigets Slaegter, bliver Fordelingen vanskeligere. Den bor ske under tre Hovedpunkter: Blomstringstid, Vækst og Farve.

Med Hensyn til Blomstringstid er der naeppe delte Meninger om, at kun en Vej er den rette, nemlig at fordele de Blomstringstider, som Rabatten spaender over, saa jaevnt som muligt over hele Laengden. Man vil naesten aldrig paa dette Omraade lobe Fare for at faa Fordelingen altfor omhyggelig, idet Planterne i saa Henseende dels er meget forskellige de forskellige Aar og dels i Lobet af deres Alder forskyder Blomstringstiden lidt, men naesten alle i forskellig Grad. Hvad Fordelingen efter Vaekst angaar, saa er Sporgsmaalet her vanskeligere, idet man her, hvis man er noje kendt med sit Materiale, kan lobe den Risiko ved en for omhyggelig Opstilling, at berove Rabatten det Liv som Planternes store Formrigdom kan give. At de store Planter i Almindelighed skal bagest og de smaa forrest følger af sig selv, ellers vilde de jo skjule hverandres Blomster og vaesentlig forringe Vaekstbetingelserne for de lavere Planter. Naar det ikke overdrives vil det vaere af fortrinlig Virkning af og til at gore et rask Brud paa denne Hovedregel og lade en mellemhoj Plante af karakteristisk Vaekst, f. Eks. en Kniphofia eller en Yucca blive anbragt naer Kanten. Alle Slags Planter, som Chelone, Campanula persicifolia og andre, hvor den egentlige Plante er en lav Roset, og som kun opnaar deres Hojde ved selve Blomsterstilkens Laengde, egner sig ogsaa til fremskudte Pladser; hvorimod Planter med Tilbojelighed til at blive visne og nogle forneden, som Althaea, Aconitum, visse Delphinium o. fl. naturligvis ikke maa rykkes frem, men maa skjule deres Fejl i de bagerste Raekker. Planter, der har en lidt rund Vaekst, som Anthemis Kelwayi, kan ogsaa undtagelsesvis faa Lov at vaelte sig ud over Kanten. Der kan fremkaldes Variation i Rabattens Indre, ved at man f. Eks. lader en stor Gruppe Phlox paniculata, som en vaeldig Bug naerme sig Forgrunden paa et Sted, hvor Plantningen ellers er holdt ganske lav. Forsidens lave Planter kan man lade skyde Fjorde ind mellem de hoje Planter og endogsaa lade dem naerme sig Baggrunden, naar ellers Naboernes Habitus tillader dette. Alle disse naevnte Tilfaelde bor vaere Undtagelser, og Hovedreglen bor vaere den naturlige, at de hoje er bagerst og de lave forrest. Man skal nodig anvende en Art, der rager paafaldende op over de andre; i saa Fald maa den da plantes gentagelsesvis flere Gange, dog ikke med nojagtigt ligestore Mellemrum og heller ikke i ganske nojagtig samme Antal i hver Gruppe.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 11. Fra Bredden af Dammen i det Kgl. danske Haveselskabs Have.]

Anvendelsen af kun en Plante paa hver Plads var en af Hovedfejlene ved Staudeplantningen i tidligere Tider og er det tildels endnu. Man kan nemlig aldeles ikke vente noget som helst andet end et ret trosteslost Resultat af en Rabat, hvor Planterne ikke er anvendte flere af hver samlede i Smaagrupper eller Kolonier. Det er en Egenskab ved Stauder--og det gaelder vistnok for naesten al Blomsterdekoration--at først i Flok formaar de at yde en vis Virkning. Man ser da heller aldrig Begonier, Lobelia eller andre Udplantningsplanter anvendte enkeltvis; hvorfor man har negligeret denne fundamentale Regel for Staudernes Vedkommende, naar den er bragt i Anvendelse for Sommerplanternes, er egentlig ubegribeligt; maaske skyldes det Liebhaberiet. Imidlertid er det jo meget, tilladeligt, om man ogsaa paa den Maade oger Variationen, at man her og der planter en enkelt Plante af een Sort. Grupperne eller Kolonierne maa nodig i for hoj Grad blive lige store, bor ikke heller vaere for kompakte eller runde; tvaertimod vil en lidt langagtig Gruppe, der i sine Ekstremer oploser sig lidt, saaledes at Nabogruppernes Forlobere kan finde en Plads i dens Udkanter, ofte vaere det heldigste; man beholder paa den Maade den Virkning, som Massen frembringer og undgaar det klumpede i Arrangementet. Den Faerdighed, der skal udoves ved Tilplantningen af en Rabat, er den samme, som den maa besidde, der skal binde en Krans eller pynte en Vase smukt og frit, kun at den, der planter Rabatter, gaar og arbejder med nogle ret ensartede og uanselige Rodklumper og Smaaplantes, hvis fremtidige Vaekst og Farvepragt han maa nojes med at genkalde i Erindringen. For at kunne gore det med blot nogenlunde Sikkerhed, kraeves der baade et solidt Plantekendskab og en klart arbejdende Fantasi, der ved Synet af en Etikette med et latinsk Navn nojagtigt genkalder Billedet af Planten paa de forskellige Udviklingsstrin, Det er selvfølgerligt meget vanskeligt, og det er da ogsaa en Trost for os alle, at det vist er grumme faa Mennesker, der kan tumle med et saadant Fantasistof, og det er en anden og bedre Trost, at Naturen er saa uendelig barmhjertig; naar Mennesken blot gor lidt og viser den gode Vilje, saa gor den Resten, saaledes at Resultatet i Reglen bliver godt.

Ikke mindst ved en Foraarsrabat af lave og pudedannende Planter maa man netop paa Grund af Staudernes Lavhed og ofte kompakte Form passe paa ikke at danne en Raekke ensartede, runde Klumper. Aflange

Kolonier, helst lagte saaledes, at deres Laengdeakse danner en spids Vinkel med Rabattens Kanter, og saaledes at de kun undtagelsesvis stoder direkte op baade til Forkant og Bagkant, vil vaere at foretraekke, idet Rabatten ellers let, set paa langs, kommer til at se ud, som om den var afdelt i Striber paa tvaers. For alle de blandede Grupper gaelder det, at der skal vaere store Flager af Farver, ellers gor den ingen Virkning i sin Helhed, men den bliver selvfølgelig saa meget mere vaerd, om man mellem denne Hovedbestand har drysset enkelte Planter der, efter at man har nydt Skuet af Rabatten i sin Helhed, kan fremkalde en fornyet og dybere Interesse ved en Betragtning i Detailler. Hvis der ikke er Stof til et saadant Detailstudium, vil Rabatten let for et mere kultiveret Havepublikum reduceres til et havearkitektonisk Paradennummer. Mange Blomster er jo interessante og vidunderlig skonne, selv om de mangler den Intensitet i Farven, der gor dem egnede til at vaere Baerere af den store Virkning, "Fjernvirkningen"; dette gaelder f. Eks. mange Blomster, der ikke er ensfarvede, men danner en Kombination af Farver; saadanne staar man sig ved at anvende for "Naervirkning".

Naar man i en ellers velgrupperet Rabat fordeler Farverne jaevnt i en ikke for smaalig Blanding, vil man i Reglen opnaa en malerisk og munter Farvesymfoni, som vil glaede de fleste Mennesker, fordi de fleste Blomster nu engang klaeder hverandre ret godt. Denne umiddelbare Glaede over de uordnede Farver betragtes imidlertid i England, Stauderabattens Hjemland, i vide Kredse som Tegn paa en aldeles ukultiveret Smag. Man betragter den Art Rabatter som et overstaetet Stadium, og man har søgt at anlægge et mere artistisk Synspunkt for Farvernes Fordeling. Man har tilplantet Rabatter i kun en Farve i forskellige Nuancer og Grader; f. Eks. Orange schatteret af hen imod Gult til den ene Side og Skarlagen til den anden, eller Rabatter af kun to Farver, f. Eks. Hvidt og Blaåt (man undgaar dog saa gerne det rene Blaa, som det findes i Anchusa og visse Delphinium, idet det kun vanskeligt staar vel til det mere violetblaa i de ovrigte blaa Stauder: Lupin, Campanula o.s.v.). Man har ogsaa taget Hensyn til Bladenes Farve og dannet S sammensætninger af udelukkende graabladede Planter eller i hvert Fald af Planter med graagronne Blade; man har endogsaa vaeret saa langt ude i Effekjtageriet, at man planter Rabatter af Planter med graaligtfarvet Lov og udelukkende hvide Blomster, de saakaldte "Maaneskinsrabatter", der i den Belysning eller ved elektrisk Lys skal vaere meget ejendommelige. I en stor Have kan man jo nok tillade sig den Art Eksperimenter, men de er jo uden Interesse for en almindelig dansk Villahave. Mere interessant og som Ide sundere er en Sammenstilling af Planter, der har et ensartet Hjemmestedspraeg, f. Eks. se ud som om de havde hjemme paa saerlig tørre Steder. Planter som Gypsophila, Eryngium, Echinops, Statice vilde vaere anvendelige i saadanne Tilfaelde. Denne Følelse for det fysiologisk Samhørige er forstaaelig og naturlig; det maa indrommes, at for den, der blot har noget Plantekendskab og Oje for Planter i det hele taget, er der noget utiltalende og tvungent i at se Planter med udpraegtet Mosekarakter jaevnsides med Planter, der baerer Strandvegetationens Praeg. Det er denne Følelse, der som ovenfor berørt er baerende i den nylandskabelige Retning i Havekunsten.

Det absolut ejendommelige Udtryk, som denne forfinede Kultivering af Farvefordelingens Kunst har faaet, er imidlertid "Regnbuerabatten", det vil sige en Rabat, hvor Planterne er arrangerede efter Farve, saaledes at disse er ordnede i en bestemt Raekkefølge.

[Illustration: Fig. 12. Stauderabatter i Hellerup Strandpark.]

Den tidligere naevnte Dame, Miss Gertrude Jekyll, har behandlet dette Emne udforligt baade i Boger, Tidsskrifter og i Praksis, og navnlig Gartnerfirmaet J. Kelway & Son i Langport, et forende Firma paa Staudernes Omraade, rimeligvis det betydeligste i Verden, har med kunstnerisk Bistand sammensat disse Regnbuerabatter i alle Storrelser og passende til alle Jordbunds- og Klimaforhold, og saadanne Rabatter for endelig er det hele gennemvaevet af Bladenes Grønt. De forskellige Udviklingstrin, Planter gennemgaar, gor jo endvidere enhver Beregning vanskelig. Det drejer sig ved en Stauderabat kun sjældent om jaevne Flader, som ved de naevnte Gruppeplanter, d.v.s. Udplantningsplanter, hvis Form sjældent gor sig saa meget gaeldende. Staudernes rigt varierende Former giver yderlig staerkt bevaegende Flader, om dette Ord overhovedet kan anvendes.

Disse engelske "artistic Borders" har i høj Grad Krav paa Studium, idet de sikkert kan virke befrugtende og idegivende ved Planlaeggelsen af en Rabatbeplantning, men en direkte Efterligning vil afgjort i første

Omgang skuffe, og kun en ihaerdig og aarelang Eksperimenteren og Flytten omkring med Stoffet vil give et Resultat. Omstaaende Plan (Fig. 13) er dannet udelukkende af de forholdsvis faa i denne Bog naevnte Sorter.

Ved Valget af et eller andet Beplantningsprincip maa man dog naturligvis erindre, at man gor klogest i i sin Have at ordne alt, som man selv synes, og som man selv har Glaede deraf uden at tage Hensyn til Regler, der gaelder for Folk med helt andre Forudsætninger baade for at kunne udføre Planen og for at kunne nyde Resultatet.

[Illustration: Fig. 13. En af de saakaldte "Regnbuerabatter", hvor Planterne er ordnede efter Farver. Rabatten er m 48 X m 3. Navnene er forkortede. Rabatten er kun sammensat af Planter, der er blandt de her i Bogen naevnte. Se Side 34]

For at give en praktisk Anvisning, der direkte kan følges af Folk med blot noget Begreb om Planter og under normale Forhold, skal nedenfor fremsættes de i Virkeligheden meget simple Principper, hvorefter en Sommer-og Efteraarsrabat, som den er vist paa Figur 7, er plantet. Med Hensyn til Fordelingen efter Aarstid og Vaekst er fulgt de ovenfor fremsatte Regler, og Farverne er fordelte jaevnt over hele Laengden, idet dog de "ledende" Planter er valgt i Hovedfarverne. Rabatten deles i mindre Dele paa f. Eks. en halv Snes Meters Laengde, og i hvert af disse plantes en Gruppe af Delphinium, der dog ikke i hver Sektion eller Fag ligger nojagtigt paa samme Sted, men lidt varierende, saaledes at Afstanden ikke bliver nojagtigt den samme. Selve Gruppen varierer ligeledes, saaledes at den ene er lidt større end den anden og saaledes, at den ene springer lidt mere frem end den anden. De bor heller ikke bestaa af een Varietet, men hver Gruppe af et Par forskellige Varieteter af forskellig Hojde og Vaekst og Farvenuance; de høje dybblaa vil vaere lidt mere fremtraedende i en Gruppe, de lavere og lyseblaa i en anden o.s.v. Derefter planter man i hver af Rabattens Sektioner en Gruppe af lyserode Phlox, varierer Gruppernes Plads, Storrelse og Sættning af Farvenuancer lidt paa samme Maade, som naevnt ovenfor. De andre ledende Grupper kan vaere Chrysanthemum indicum Varieteter, Solidago o.s.v. Naar der paa denne Maade er givet Rabatten en vis Struktur, et Skelet, kan den resterende Plads let udfyldes med andre Planter, uden at man behøver at gore sig større Bekymringer, thi det vigtigste af alt ved Fordelingen, d.v.s. Ligevaegten, opretholdes af de ledende Planter, der dominerer i Kraft af deres Antal og iojnefaldende Skonhed, og som afloser hverandre som Baerer af en vis rythmisk Inddeling, der sikrer, at Rabatten i hele sin Udstrækning til enhver Tid er i nogenlunde samme Grad smykket med Blomster. Det kan paa denne Maade ikke undgaas, at en enkelt Farve vil blive den dominerende i en bestemt Tid. I Juli vil de blaa Delphinium herske, i August de røde Phlox, der afloses af alt det meget Gule, der blomstrer i Sensommer og Host, og tilsidst vil Aaret sluttes af med Asterssorternes mange lilla Nuancer, som den dominerende Farve. Dette saerlige Praeg for hver Aarstid er saa langt fra en Ulempe, at det netop er et Udtryk for Stauderplanternes større Vaerdi i Sammenligning med Udplantningsplanter og Roser.

Med en saadan rythmisk Gruppering er Rabatten med de høje Stauder i Anlaegget ved Hellerup Lystbaadehavn tilplantet, (Fig. 12) og efter alt at domme vil den blive af god om end ikke saerlig fin Virkning, og paa den Maade vil sikkert de fleste, naar de har skaffet sig noget Kendskab til Stoffet, lettest faa arrangeret en Rabat. Om et Par Planter her eller der misklaeder hinanden, er ganske uden Betydning, og lader sig let ordne et folgende Aar. Der er egentlig kun en Farve, man skal vaere forsigtig med, det er som for naevnt den ren skarlagensrode--Pelargoniefarven som den findes i enkelte Phlox og hos Lychnis--denne knaldrode Farve har en egen AEvne til at gore sig uheldigt gaeldende og falder udenfor Staudernes egentlige Farvegebet.

Ligesom Spørgsmaalet om Grupperingen i en Rabat under Hensyn til de tre Hovedmomenter--Vaekst, Blomstringstid og Farve--egentlig kun rummer Vanskeligheder ved Rabatter sammensatte af mange Arter, saaledes rummer ogsaa Spørgsmaalet om *Planteafstanden* kun Vanskelighed i den Art Tilfaelde. Hvor der kun anvendes to eller tre Plantearter, der vil, selv om Varieteternes Antal er aldrig saa stort, Planteafstanden naturligvis vaere den samme i hele Rabatten og vil let kunne fastslaas for den enkelte Art. Ved den artsrige Rabat kan der derimod slet ikke opstilles almindelige Regler; man maa kende hver enkelt Arts Voksemaade og derefter tildele den Pladsen. En Ting er i hvert Fald nødvendigt, der maa plantes taet, langt tættre end

man saedvanligt ser, og taettere, end hvis det gjaldt om at opnaa saa velkultiverede Eksemplarer som muligt. Den her omhandlede Beplantningsmaade har--selv om det selvsagelig ikke drejer sig om en Imitation af Naturen--dog i mangt og meget sit Forbillede i den vildtvoksende Plantebestand og søger at bibeholde Plantens naturlige Vaekst og at laere af den yndefulde Maade, hvorpaa de indbyrdes grupperer sig. Noget af det mest iøjnefaldende ved vildtvoksende Planter er, at de staar taet, d.v.s. at Jorden mellem dem slet ikke ses; Klipper, Sten og nogle Sandbrinker ses, men aldrig Mulden; det er imod dens Natur at vaere udaekket. Man skal derfor altid lade lave og krybende Planter daekke Bunden i Rabattens Forgrund, bagved behoves det ikke, og det vilde ogsaa i altfor hoj Grad besvaerliggore Arbejdet, om al Jord var daekket med Planter. Ved brede Rabatter skal der endogsaa helst lobe en Sti, en couloire de service, hvor man kan faerdes under Arbejdet. En saadan Sti kan ogsaa lobe mellem Rabatten og Baghaekken, saa denne kan faa Lys forneden og blive klippet. Hvis en Rabat udelukkende bestaar af hoje Stauder, og der foran er en Kant af Buxbom, vil man ofte gore klogt i at plante en indre Kant af Ajuga eller Cerastium, der holdes i Ave med Saksen paa den mod Buxbommen vendende Side, men faar Lov at lobe frit ind mellem de forreste Planter, paa den Maade kan Buxbomkanten skaanes for en altfor generende Naerhed af store graadige Planter.

For at der ikke ved en Plantes Henvisnen og Nedskaering skal opstaa et Hul, bor man beregne det saaledes, at de mere tidligtblomstrende Planter anbringes paa en i Forhold til deres Hojde noget tilbagetrukket Plads; paa den Maade skjules de lettest af senere blomstrende Naboer.

Alle Stauder, der har en uregerlig navnlig halvslyngende Vaekst som Galega Hartlandi og Clematis recta bor helst udelukkes af en almindelig Rabat; de passer bedre i "the wild garden" end i Rabattens velordnede Samfund.

Naar en Rabat er beregnet paa mange Maaneders Flor, maaske fra April til November, vil der ifølge Sagens Natur fremkomme bare Pletter, hvor en Gruppe Stauder er afblomstrede, maa man derfor paase, at Planter, der efter deres Blomstring ser grimme ud, ikke plantes i for store udelte Grupper, men mellemlantes med sildige Arter. I en Rabat med lang Blomstring kan man, hvor omhyggeligt man end ordner alt, dog ikke undvaere Supplementsplanter, der i Lobet af Sommeren hjaelper Hovedbestanden med at holde Rabatten i tilfredsstillende Flor; nedenfor skal naevnes nogle af de Planter, der bedst egner sig til dette Brug.

Mange af de eetaarige Planter, der saas direkte paa Blivestedet, er ganske fortrinlige Supplementsplanter og dertil saerlig lette at have med at gore. De skal saas i umiddelbar Naerhed af de foraarsblomstrende Stauder, de kan saa ofte sprede et helt Blomstertaeppe over disses nedskaarne Stubbe. Blandt de allerbedste er de saakaldte Shirley Valmuer, (Papaver Rhoeas), Godetia, Salpiglossis og Nigella, alle velkendte og meget smukke. De spirer villigt, naar de saas i Slutningen af April og daekkes ganske let med Jord og skaanes for Udtorring, saalaenge Spiringen finder Sted. I Reglen kommer Planterne taet op, og maa da gerne udtyndes meget.

[Illustration: Kelway & son, Langport Fig. 11 Shirley Valmuer; etaarige Planter, der saas mellem Stauderne til Supplement.]

I et Reservebed kan der dyrkes adskillige toaarige Planter, der, saede og prikede den foregaaende Sommer, om Foraaret vil vaere tjenlige til at henflyttes i Rabatten og udfylde Mangler ved denne. Blandt de bedste regnes Campamila Medium i blaa, hvide og navnlig smukke lyseroede Farver. Gyldenlak baade brune og gule. Oenothera Lamarckiana, o. m. a. Paa et saadant Reservebed kan der med suppleringen for Oje dyrkes en Maengde Stauder, naar blot det er Planter, der taaler at flyttes i en mere fremskreden udvikling. Chrysanthemum indicum varietetene egner sig saerlig godt til dette brug, dels fordi de taaler at flyttes i Knop (ikke saa godt inden Knopdannelsen har fundet Sted), og dels fordi den sildige Blomstring gor, at der er saerlig mange Huller at fylde, naar Chrysanthemum staar i Flor. Under større Forhold, hvor den tilstraekkelige gartneriske Hjaelp er tilstede, kan denne Supplering af Rabatterne finde Sted i udstrakt Grad ved Hjaelp af Reservestauder, dyrkede i Staaltraadskurve. Ved disses Hjaelp kan naesten alle Arter Stauder flyttes til enhver Tid. Almindelige Udplantningsplanter, som findes i Handelen er naturligvis det bekvemmeste Materiale at

anvende for den almindelige Villaejer, og mange af disse Planter egner sig ogsaa udmaerket til at stoppe Huller med; men det maa naturligvis vaere Planter med "Staudekarakter", saaledes vil Pelargonier og Begonier ikke gore Fyldest, mens derimod almindelige Margueritter, Verbena (saerlig Arten *venosa*), Cuphaea, Agathaea, Antirrhinum, Gazania, Pentstemon, Salvia patens og mange andre er fortrinlige. De lave Dvaergtropaeolum har den Egenskab, at de i den kraftige Rabatjord baerer Blomsterne under Bladene, saa at de skjules, hvorfor disse Varieteter af Tropaeolum er uanvendelige til Supplering i kraftig Jord. Af andre fremmede Planteelementer, der under visse Forhold kan faa Plads i Stauderabatten er Georginer, saerlig de opretvoksende Pompongeorginer, baade de yndefulde smaablomstrende og de moderne, storblomstrende engelske Pompongeorginer. Almindelige Kaktusgeorginer egner sig ikke til dette Brug. Lathyrus "Aerteblomsterne"--Sweet Peas--har jo den saerlige AEvne at dele Havevennerne i to Lejre, enten kan Folk ikke doje at se og lugte dem, eller ogsaa kan de slet ikke undvaere dem. Hvem der har det paa den sidste Maade, men ikke har meget Plads, kan saerdeles vel anvende dem i en Stauderabat; baade Farver og Habitus passer smukt ind mellem Stauder, men de volder nogen Ulejlighed ved at visne Blomster og Baelgene stadig skal afpilles, ellers bliver det hele en stakket Glaede.

Ligesaa fejltagtigt det vilde vaere ganske doktrinaert at holde sig til den rene Staudebestand med Udelukkelse af de naevnte Supplementsplanter og ved ikke i givet Tilfaelde at drage Nytte f. Eks. af Buske, der--som Buddleja og Hydrangea--egner sig til større Stauderabatter, ligesaa forkert vilde det naturligvis vaere at forskaertse Staudekarakteren ved for megen Indblanding af fremmed Stof. Saerlig vil en større Indblanding af Roser ofte vaere uheldigt.

Medens der med Hensyn til selve Plantningen iovrigt skal henvises til Kapitlet om Kulturen, skal her blot naevnes, at den letteste Maade at udfore en Beplantning paa efter en given Beplantningsplan er at inddele Planen i Kvadrater paa 1 m² og derpaa i Rabatten anbringe Smaapaele saaledes, at de danner tilsvarende Kvadrater. Paa den Maade kan man kontrollere, om man af Bedet bruger netop det i Beplantningsplanen forudsatte Areal, saaledes at man hverken faar for faa Planter eller faar tilovers af dem. Men af denne skematiske Inddeling maa man naturligvis ikke lade sig forlede til at ordne Planterne rækkevis, det vilde i de blandede Rabatter vaere ganske forkasteligt.

Den rækkevise Ordning kan iovrigt vaere smuk, fordi der derigennem opnaas en Massevirkning ligesaa god, men blot paa en anden Maade end ved den gruppevise, og den har yderligere ved de lange lige Rækker Blomster noget vist roligt og fornemt ved sig, som den blandede Rabat maa savne. Men denne Ordning begrænser selvsagtelig Arternes Antal til nogle ganske faa.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 15. Rabat med *Iris pallida* i Blomst i Knuthenborg Have.]

Foruden Rabatten, der som naevnt saerlig i sin blandede Form er den mest anbefalelsesvaerdige Anvendelse af Stauder for den mindre Villahave, kan man paa mangfoldige Maader gore Brug af Stauder, og hvert nyt Krav, der stilles, vil give Havearchitekten, Gartneren eller Havevennen Anledning til stadig paa nye Maader at frugtbaergore det rige Stof. Dette, at hvert enkelt Tilfaelde egentlig gor Krav paa sin selvstaendige Losning, vanskeliggør det i hoj Grad at give almindelige Regler, og intet er heller naeppe mere skadeligt for Haveanlaeg end den direkte og uselvstaendige Anvendelse af Forskrifter og Skemaer, idet der bogstaveligt i hvert eneste Tilfaelde er saerlige Forhold, der gor sig gaeldende.

Blandt de almindeligste Staudeanvendelser er *Kantplantningen*, der i og for sig naturligvis er en simplificeret Rabat. Hertil egner sig snart sagt alle lave Stauder, der bevarer Lovet nogenlunde smukt ogsaa udenfor Blomstringstiden. Et Par af de allerbedste er: *Viola cornuta*, paa Grund af deres lange Blomstringstid, *Dianthus plumarius* og *Aubrietia* i Sol, *Primula* i Skygge og *Arabis* paa tørre Steder og *Vinca* under Traeer for Eksempel langs en Alle, hvor det ellers kniber med at faa en Kant til at gro. Naesten alle *Saxifraga* og *Sedum* egner sig til Kant, hvor der er tilstraekkeligt Sol. Lavendel er omtalt ovenfor. Jo bredere og hojere Kanten kan vaere, jo større bliver Udvalget. I mange Bondehave ser man ofte ret store Staudearter anvendte til Kant, og den derved fremkomne Massevirkning forfejler jo sjældent sin Virkning, men en Kant af *Geranium*--der er ret

almindelig--er jo rigtignok ogsaa kun smuk ca. fjorten Dage af Aaret, og der er i det hele taget al Anledning til at fraraade saadanne Kanter i en lille Villahave. Paa Taasinge anvendes ofte Kanter af Astilbe japonica, der i den frugtbare Jord og milde Klima naar en maegtig Udvikling, og selv udenfor Blomstringen er disse brede morkegronne Hække udmaerket smukke.

Ved Foden af en Pergola, saaledes som vist paa de to Billeder (Fig. 15 og 16) af den samme Pergola fra Knuthenborgs Have, kan der plantes Rækker af Stauder, der blomstrer til forskellig Tid; ligeledes rundt en Dam eller et Bassin.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 16. Samme Rabat som Fig. 15, senere paa Aaret, Lilierne blomstrer.]

Saerlige *Stauder* er der jo kun sjældnere Plads til, og en almindelig Anvisning kan, hvad det formelle angaar, selvfølgelig ikke gives, idet de stedlige Forhold maa vaere ganske bestemmende. Hvad Tilplantningen angaar, saa er en saadan Have jo i sine Bestanddele ikke andet end et Antal afbrudte Rabatter, og de Synspunkter, der er gjort gældende ovenfor vil naturligvis ligesaavel her kunne lægges til Grund for Beplantningen. De meget høje Stauder maa som Regel kun anvendes i Yderkanten, og det vil maaske oftest vaere smukkeste, om en saadan lille Have i Midten forsynedes med et Bassin til Vandplanter eller at Gangene lob sammen i et Braendpunkt, der markeredes med en Figur, en Solskive, eller lignende. Det vil altid vaere heldigt, om den Art Saerhaver danner et Rum for sig afgrænset tydeligt til alle Sider, det forlener altid et saadant lille Anlaeg med en saerlig Hygge. En saadan Have yder en fortrinlig Koncentration af Blomsternes Virkning, der yderligere foroges, hvis man ogsaa kan opnaa en Samtidighed i Blomstringen, ved for Eksempel at plante en Foraarshave med en Samling af alle de lave og pudedannede Foraarsplanter som Hovedbestand og med mørke, stedsegronne Traeer som en lunende høj Hæk om det hele. Med nogle faa højere, foraarsblomstrende Stauder i Udkanterne vilde en saadan lun Plet allerede i det tidligste Foraars kunne blive aldeles fortryllende.

I store Haver har i umindelige Tider Rosarier vaeret en fast Bestanddel, andre Saerhaver har man sjældent anvendt; men netop Stauderne yder det fortrinligste Materiale til dette Brug; hvor vilde ikke en Irishave vaere smuk; rigtig plantet vilde den vaere i Blomst i maanedsviis, og vilde, med jaevn Anvendelse af Slægtens mange Arter og Varieteter og med forstaerket Brug af nogle af de mest rigtblomstrende og iøjnefaldende Sorter, danne en vidunderlig Helhed og samtidig byde Plantesamlere og Liebhabererne rigelig Naering for hans stilfaerdige og fornemme Passion, Glaeden over Arters og Variationers Mangfoldighed.

Der findes en Klasse Haveplanter, som vi paa dansk betegner med Kolektivnavnet "Stenhojsplanter". Baade paa Fransk, Engelsk og Tysk kaldes de samme Planter for Alpeplanter, hvad der naturligvis for saa vidt er misvisende, som baade Pyrenaeernes og Appeninernes højtliggende Bjaergskraaninger har ydet omtrent det samme Bidrag til denne Flora som selve Alperne. Men Navnet "Stenhojsplanter" er ikke alene misvisende, da disse Planter ikke behøver en Høj for at kunne vokse, men det er yderst uheldigt, fordi der ved det klaeber Forestillingen om Stenhoje, som for mange staar som Toppunktet af den Række Misforstaaelser og Smagloshed, der indtil de allersidste Aar har vaeret raadende, navnlig i den lille Haves Anlaeg. Af disse Planter, der maaske kan betegnes som "Stenplanter", kan der ogsaa dannes en Saerhave, uden at man behøver at straebe efter at faa stablet et lille Materhorn op. Man kan dyrke Planterne paa Stenbede, det vil sige saerlig veldraenede, noget oprundede Bede, belagt med jaevnstore Sten, der trykkes halvt ned i Bedet i liggende Stilling; man maa ikke, som det ses ved Stenhoje, saette Stenene paa Enden. Mellemrummene udfyldes med Planterne, hvis bløde, blomstrende Tæpper og Tuer fremhaeves af de haarde, kolde Sten. Dette Mode mellem organisk og uorganisk, enten det er paa mosgroede Sten, vedbendklaedte Mure eller blot lidt Ukrudt mellem Fliser, forfejler aldrig sin Virkning paa Menneskenes Sind. Ved saadanne Stenbede faar Planterne de Betingelser for deres Vaekst, de skal have, og man slipper for at faa Stenene til at optraede som selvstaendige Dekorationsgenstande, som ved den gammeldags Stenhøj.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 17. Typisk Stenhojsplante, Iberis sempervirens.]

Andre Saerhaver, som Haver af duftende Blomster eller Haver med Blomster udelukkende i en Farve, som der af og til plantes, vil--bortset fra hvorledes saadanne Ekcentrisiteter ellers forliges med Havekunst--altid netop kunne soge deres bedste Materiale i Staudernes uendelige Rigdom af Variationer.

Ved Plantning af Stauder i *Grupper* kommer deres Brist d.v.s. de enkelte Arters korte Blomstringstid staerkest frem, denne Fejl kan naturligvis modvirkes ved at man planter to eller flere til forskellig Tid blomstrende Arter sammen, men dette vil selvsagelig i Reglen betyde en Svaekkelse af den Massevirkning, som er Gruppens vaesentligste raison d'etre. En Gruppe Delphinium som den paa Fig. 18 viste, vil man dog kunne gore fornojelig uden at forringe Antallet af Delphinium ved at laegge den fuld af Narcisser, og senere paa Aaret, naar Delphiniumerne er visne og nedskaarne, kan den tilplantes med Chrysanthemum, der dog maa fjernes igen. Hvor der er Skygge, kan en Gruppe af Strudsevingebregner mellemlantet med Darwin Tulipaner anbringes. I staerk Skygge taber Tulipanblomstens Storrelse sig dog i Lobet af et Par Aar. Hvor der er Sol, kan laegges en Irisgruppe, hvori der om Foraaret laegges Gladiolus til at fortsaette Floren. Naesten hver Staude kan, naar der ellers er Forhold mellem dens Storrelse og Gruppens Dimensioner, anvendes og med jo mere Held jo bedre Planten tager sig ud udenfor Blomstringstiden. Disse Grupper er og bliver dog behaeftede med den Fejl, at Tyngdepunktet i Havens Udsmykning med Blomster ikke bliver paa samme Sted, hvis der er flere Grupper, og er der kun en enkelt, saa vil Haven vaere uden Blomster alt for laenge ad Gangen.

En Haveven kunde taenkes at more sig med at danne Farvegrupper ved f. Eksempel foran et Buskads at samle en Del af Foraarets gule Blomster: Doronicum, gule Tulipaner, Euphorbia polychroma, gule Iris, Trollius og mange andre, eller i en anden Gruppe at forene alle de mange hoje gule Hostblomster: Helianthus, Rudbeckia, Solidago o.l. Vurderingen af de mange gule Nuancers Intensitet og deres forskellige Flimmer i Solen er en Nydelse for de rigtige Plantevenner, og den Art Fornojelse er langt billigere at opnaa med Stauder, som for største Delen vil vaere for Haanden fra Omplantningen, end med andre Planter, der enten kobes hvert Aar eller besvaerligt overvintres.

Som *Udplantningsplanter* kan Stauderne ogsaa anvendes, dog kun de der let lader sig flytte i Knop eller er ganske tidligtblomstrende. Har man et almindeligt Blomsterbed foran Havedoren, kan det tilplantes om Efteraaret med Arabis, der knap er afblomstrede omkring første Maj, for et Hold Trollius, maaske med en Kant af Phlox divaricata, kan indtage Pladsen. Naar disse omkring 1ste Juli er afblomstrede, kan et Hold Sommer-Phlox traede til, for endeligt lidt ind i September at vige for et Hold Chrysanthemum, der igen følges af Arabis eller andet tidligt foraarsblomstrende. Med et Reservebed og lidt Omtanke lader denne--eller en lignende--Succession sig let opretholde. Det er i det hele forbausende, saa lidt Stauder anvendes til Udplantning, trods det, at Publikum dog stadig lader en Folelse af Kedsomhed ved de evindelige Begonier og Lobelier komme til Orde, og man altsaa skulde tro, der var Jordbund for noget nyt. Ved Slotte og kommunale Gartnerier, hvor der stilles store Krav til Afvekslingen, og hvor den nødvendige Arbejdskraft er til Stede, er man i de senere Aar begyndt at anvende Stauder til de vekslende Udplantninger, idet Planterne dyrkes i de tidligere naevnte Staaltraadskurve, der muliggør en skadeslos Transport til og fra Reservebedene. Dette betyder naturligvis en maegtig Forøgelse i Afvekslingsmulighederne, men det er paa den anden Side ogsaa et temmelig kostbart og omstaendeligt Arbejde at slaebe omkring med de ofte store Blokke.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 18. Gruppe af hoje Delphinium. Etter Nedskaeringen kan den tilplantes med Aster, Amellus eller Chrysanthemum.]

[Illustration: Fig. 19. Rabat af Iris germanica langs et Buskads.]

Enkelte Stander med passende Vaekst egner sig til at stilles alene, eller maaske tre sammen, frit i Graesset. I den aeldre landskabelige Havekunst, var saadanne *Solitaerer*, baade traegtige og urtaegtige, meget yndede. De anvendes nu sjældnere, maaske fordi disse fritstaaende Planter, navnlig under smaa Forhold og hvis Motivet gentages for ofte, virker uroligt, men det er ikke desto mindre en udmaerket Maade at lade en Plante udvikle sig til et beundringsvaerdigt Pragteksemplar, hvilket ikke kan naas i Rabat eller Gruppe. Bocconia,

Rudbeckia laciniata, Gunnera, Yucca og Kniphofia er blandt dem, der tager sig bedst ud fritstaaende paa en Plaene. Lejlighedsvis kan der ogsaa i den moderne arkitektoniske Have findes Anvendelse for saadanne Solitaerer af anseelig Habitus til at fremhaeve og betone Hjørner eller andre Punkter af Betydning i Anlaegget. Til dette Brug kan man i Anlaeg med nogen Pretention anvende en Opstilling af store Stauder i Baljer eller Kasser og kan ved at have flere Saet opnaa en konstant Virkning. Denne Kultur af Stauder og andre Planter i Baljer eller Kasser burde anvendes langt oftere for at delagtiggøre Steder, hvor Vaekstbetingelserne er ugunstige, i Glaeden over Blomster. I Gaarde eller Restaurationshaver kunde der skaffes et ofte haardt tiltraengt Skaer af Skonhed ved at saadanne Beholdere med Planter skiftedes et Par Gange i Sommerens Lob. Langt flere Stauder, end man aner, kan vokse og tage sig ud i saadanne Baljer. Chrysanthemum maximum, Helenium pumilum, Achillea Millefolium, Aster Amellus, Astilbe, Chrysanthemum indicum, Doronicum, Erigeron speciosus, Iris, Agapanthus, Lupinus, Monarda, Trollius, Veronica o. m. a. egner sig til dette Brug, men de stiller selvfølgelig store Krav til Vanding og Ernaering, og Beholderen maa vaere vel draenet. Det er ikke heldigt, naar Solen braender for staerkt paa Beholderens Sider, og dersom Planterne er fritstillede, bor de drejes af og til for at blive regelmaessige i Vaeksten.

Det der adskiller den "*naturlige*" *Staudaanvendelse* fra de hidtil omtalte er, at man ved Plantningen tilstraeber en Efterligning af det vildtvoksende i enkelte Tilfaelde vel endogsaa en ligefrem Illusion. I blandede, "malerisk" grupperede Rabatter forsoges ganske vist som naevnt ovenfor at laempe Plantningen lidt efter de Maader, hvorpaa vildtvoksende Planter breder sig mellem hverandre, man opnaar paa den Maade tidligere det hjemmевante bodenstaendige--Udseende, som Vegetationen ellers bruger Aaringer om at opnaa. Den Bevaegelse mod at udviske Sporene af Gartnerarbejdet, som Planterne altid foretager, naar de lades urorte, benytter man ganske vist ogsaa i Rabatten for saa meget som muligt at bibeholde den Ynde i Grupperingen, som kun Naturen selv formaar at fremkalde, men man tilstraeber dog alligevel slet ikke det, der tilsigtes ved den landskabelige Plantningsmaade.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 20. Naturlig Plantning af Spiraea m.m. i det Kgl. danske Haveselskabs Have.]

I den landskabelige Have var der, som tidligere naevnt, ikke megen Plads for Stauder og egentlig kun for de ganske "vilde"; Anvendelsen var knyttet til Sobredder, Bække og saadanne lignende Forhold, som aldrig findes i mindre Haver. Man kan snarere vente, at den tidligere naevnte nyere, naturlige *Staudaanvendelse*, trods sin relative Vanskelighed kunde finde Dyrkere mellem Ejere af middelstore Haver eller Haver med Naturforhold, der vanskeliggør en mere kultiveret Udformning af Blomsterbede.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 21. Ornithogalum som "vildtvoksende" i det Kgl. danske Haveselskabs Have.]

Hvor og hvordan kan der naturligvis ikke svares paa i Almindelighed ved Spørgsmaalet om en saadan "Wild gardening"; kun kan der gives et Par vejledende, nogenlunde almengyldige Grundsætninger. Man bor i Reglen kun sætte saadanne Planter sammen, som blomstrer samtidigt, da en Del visnede Stauder--det visne afskaeres selvfølgelig ikke regelmaessigt i saadanne Plantninger--ofte kan odelaegge Synet af de blomstrende. Naar derimod alt er visnet, vil vedkommende Plet ikke tiltraekke sig nogen Opmaerksomhed, denne vil under nogenlunde store Forhold soge andet Steds hen, hvor noget blomstrende paakalder den. Man bor i Reglen plante større Maengder af samme Art og Varietet, ellers er Resultatet selv paa en lille Afstand, at Farverne taber i Kraft. Endelig bor der vaere et vist Forhold mellem Storrelsen og Maengden af Planter og Stedet. Skal der paa en lille Plet dannes et "Vegetationsbillede", kan man naturligvis, selv om Forholdene ellers er ensartede, ikke anvende det samme Materiale i samme Omfang, som hvor Forholdene er større og alt ses paa Afstand. At man ved selve Grupperingen af Stauderne maa aflure Naturen saa meget som muligt er en Selvfølge, men naar man ellers anvender velegnede Planter, d.v.s. Planter, der breder sig selv ved Fro eller Udlobere, og som er saa kraftige, at de selv nogenlunde kan holde sig Ukrudtet fra Livet, saa kommer i Lobet af et Aarstid i Reglen den naturlige Ligevaegt tilstede, og det eftertragtede vildtvoksende Praeg breder sig over Plantningen. Baade af Hensyn til Trivslen og af Hensyn til Virkningen maa man naturligvis soge

Stauder, der passer til Stedets Karakter.

Til disse naturlige Plantninger regnes ikke den meget almindelige Placering af Stauder langs Buskadser, det ser i Reglen ikke godt ud, og Planterne trives sjældent saadanne Steder, kun ganske enkelte som Hemerocallis kan klare sig nogenlunde under de Forhold, der findes i Kanten af et Buskads. Ej heller medregnes eller anbefales den ogsaa anvendte Metode at forlaenge Buskadsernes fremspringende Tunger ud i Graeset med en Plantning af Stauder, der ofte yderst ude oploses i en Del mere fritstaaende Planter; selv om Betingelserne for Vaeksten saadanne Steder kan vaere gode, saa er det dog naermest en grim og misforstaaet Plantningsmaade, saerlig hvis der bruges mange Arter.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 22. Naturlig Plantning af Foraars-phlox paa Stenhoj i det Kgl. danske Haveselskabs Have.]

Det er ikke i den flade, veldyrkede Del af Haven, at den naturlige Staudeplantning horer hjemme, snarere i Havens "Overdrev" paa torre Skraenter, hvor intet Graes kan gronnes, ved fugtige Hulninger i Terrainet, under Traeer, langs en Groft eller et Vandlob, rundt en Dam, ved Moser og Ellekaer, paa Stengaerder og i forladte Grusgrave, om saadanne Lokaliteter skulde traeffe sig, hore til eller kunne drages med ind i en Haves Omraade. Saadanne Steder passer the wild gardening, og der kan skabes Vegetationsbilleder af den, der kender sit Stof og ellers forstaar at holde sig til det naturlige, uden at det hele bliver fuldkommen Vildnis og taet Jungle. Et af Billederne Fig. 21 viser Fuglemaelk, Ornithogalum nutans som forvildet under Traeer i Haveselskabets Have, et udmaerket Eksempel paa, hvorledes en ellers ret uanvendelig Plads kan udnyttes, saaledes at den i hvert Fald en Tid af Aaret er et stort Plus til den Have, hvori den findes. Paa torre soled Skraenter, hvor det vilde blive Fortvivlelse at slaas med Graeset for at faa det gront, kan man opnaa et pragtfuldt Daekke af Dianthus plumarius, Arabis, Sedum spurium, enkelte Saxifraga, Ajuga, Iris pumila, Buphthalmum salicifolium, Achillea millefolium, Veronica longifolia og mange andre Torstekunstnere blandt Stauderne. Under Traeer er det navnlig Primula, Bregner, Vinca, Funkia, der, foruden mange tidligblomstrende Logvaekster, kan komme i Betragtning. Paa Skraenter og langs Udkanten af Traeplantninger, hvor der er rigelig Plads, kan man faa Anvendelse for de mange gode Stauder, der er vanskelige at holde i en Rabat paa Grund af Rodstokkens vandrende Tendenser, d.v.s. Rudbeckia, Monarda, Chrysanthemum uliginosum, Helianthus rigidus, Solidago og Asters; under Forhold, hvor der er Plads, vilde disse Planter i Maengder udvikle en Skonhed, som aldrig opnaas inde i selve Haven. Mere eller mindre klatrende Stauder som Lathyrus, Galega og Clematis recta, der ser grimme ud som opbundne--i hvert Fald er det vanskeligt at binde dem smukt op--er paa deres rette Plads overst paa en Skraent, hvor de kan faa Lov at haenge ned og samtidig boje Blomsterne op ad: saadan tager de sig ud.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 23. Alpeplanter paa en Mur i Knuthenborg Have.]

Steder ved Mose og Vand og i det hele fugtige Steder er naturligvis de mest taknemmelige at arbejde med. Der er jo i Reglen den indfodte Flora i sig selv smuk nok og bor vel ogsaa i de fleste Tilfaelde bevares og kun beriges med manglende danske Planter eller med fremmede Stauder, der egner sig til at gaa ind i Ensemblet uden at virke forstyrrende. Man kan erstatte de almindelige danske Arter af Spiraea og Iris med smukkere og navnlig mere holdbare Former.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 24. Trollius, Engblommer i en Vase.]

Hvorfor gores der i det Hele saa sjældent Brug af *den danske Floras Stauder* paa Steder, hvor Forholdene egner sig dertil. I en almindelig Have vil de altid blive til Ukrudt, men hvor Jordbunden umuliggør en frodig Trivsel af Kulturplanter, vilde de dog vaere paa deres Plads. Ved Jyllands Vestkyst og paa Skagen forer en Maengde Villaejere en fortvivlet Kamp med at faa Graes og Roser til at makke ret, fordi de synes, at det nu engang horer med. Hvorfor dog ikke plante den lille gule Sedum, der gror udenfor Doren eller Gyvel eller Strandtidse, der vil vise sig taknemmelige for en ringe, men forstandig Pleje. Alfred Lichtwark har i et lille livligt Skrift "Der Heidegarten" [4]), som burde laeses af mange Villaejere, behandlet det urimelige i at

anvende Kulturjordens gartneriske Praksis og Materiale paa den sandede Lueneburg Heide--det samme vilde naturligvis gælde Klitnatur--og den Lethed, hvormed man faar noget ud af den stedlige Vegetation. Lichtwark taler dog kun om lige, arkitektonisk formede Bede; han var ingen Ven af landskabelige Arrangementer.

[Footnote 4: Park-und Gartenstudien, Berlin 1909.]

Ordet *Stenhoje* og Stenhojsplanter er berørt ovenfor ved Omtalen af Stenbede, og denne Del af den naturlige Staudeanvendelse skal som tidligere naevnt kun berøres i denne Bog. Der raser i England i Ojeblikket indenfor Havebruget en sand Mani for Stenhojsplanter--Rockgardening--en Bevaegelse, som snart vil naa her til Landet, og som skylder de mange smaa nydelige, nyere Alpeplanter sin Styrke. De egentlige Stenhoje i gammeldags Forstand vil der naeppe blive dannet flere af; den Ramme, hvori nuomstunder disse Planter anbringes, vil i Reglen ikke vaere nogen Hoj, snarere en Fordybning i Jordsmonnet, en Hulning omgiven af stedsegronne Traeer, med de store stenlagte Skraaninger fulde af de mange herlige Alpeplanter, det hele indelukket som et Rum for sig i Haven; saadan er snarere Typen paa den moderne "Stenhøj". De Sten, vi har til vor Raadighed her i Landet--undtagen paa Bornholm--egner sig meget daarligt til Fremstilling af den Art Stenarbejde; man kan ikke i en Skraaning med de almindelige Rullesten fremstille de naturlige Lag, som Klipper i Reglen ligger i, og som falder mere naturligt end store Partier af Rullesten. Langt bedre lod en Efterligning af det gode gamle danske Stendige, saaledes som det hegner Sjaellands Skove, sig udfore, navnlig da dette jo i Modsætning til "Stenhojen eller -dalen" kunde indgaa i Havens Plan som fornuftigt, organisk Led.

Den yndefulde Vegetation, der findes paa gamle Murruiner, kan man ogsaa prove at indfange i Haven. Hosfojede lille Billede, Fig. 23 fra Knuthenborghave, giver et Indtryk af Udseendet. Muren, der godt kan vaere lav, er fyldt med fast stampet Jord. Stenene paa Billedet er Kalksten, men almindelige Munkesten kan ogsaa anvendes. En Maengde Planter, navnlig dem, der staar de "alpine" naer, kan trives og blomstre ved det Minimum af Fugtighed, de faar paa en saadan Plads. Muren ligesom alle Sten er jo en Akkumulator baade for Fugtighed og Varme, hvilket betinger Trivsel under disse ejendommelige Forhold.

For Fuldstaendigheds Skyld skal naevnes den Staudeanvendelse, som bestaar i at opgrave og i Stue om Foraaret at drive visse Stauder og at arrangere Staudernes Blomster som afskaarne i Vaser. Fremgangsmaaden behandles korteligt nedenfor under Kulturen af Stauder. Selve Arrangementet af Blomsterne i Vase er underkastet Regler, der maerkeligt nok intet har tilfaelles med Ordningen i Bede. En Plante, hvis Blomster skal ses i Maengde samlede paa Friland, tager sig ofte netop ud nogle faa i et Glas.

[Illustration: Fig. 25. Nymphaea.]

STAUDERNES ALMINDELIGE KULTUR.

De Resultater, man almindeligvis har for Oje, giver ikke Indtrykket af, at de fysiske Forhold i Danmark er Staudedyrkningen gunstige; ikke desto mindre er Forholdet dog det, at mange Planter som Kniphofia og Agapanthus er haardfore her, medens de i Tyskland ikke henregnes til de egentlige Stauder, fordi de maa tages op og gemmes om Vinteren. Selv overfor et af Naturen saa begunstiget Land som Frankrig har vort Klima vaesentlige Fortrin, idet Phlox og mange andre af vore bedste Stauder lider af, at Solen forkorter Blomstringstiden og odelaegger Blomsterne--ikke at tale om sydligere Lande, hvor Stauderne i snaevrere Forstand slet ikke horer hjemme. I Virkeligheden er Antallet af haardfore Planter, og dermed af Stauder, naturligvis meget større i sydligere Lande, men de Arter, der saerlig har vaeret Genstand for Foraedling, egner sig i Reglen ikke for et varmt Klima. I England er det en almindelig Anskuelse, at de sommerblomstrende Stauder naar deres hojeste og pragtfuldeste Udvikling i Skotland paa Grund af de lange lyse Sommerdage--og dem kan Danmark jo ogsaa glaede sig over. Det, der gor vore hjemlige Staudeplantninger fattige og kedelige, er i Reglen den daarlige Kultur, Planterne er Genstand for, hvad enten dette nu skyldes manglende Kendskab eller for ringe Indsats i Arbejde eller Penge.

Selv om Stauderne--i hvert Fald Flertallet af de moderne--er Kulturprodukter, der i Udseende adskiller sig ikke saa lidt fra de oprindelige Former, saa har disse Planter dog sjældent ændret deres naturlige Tilbojelighed for hver sit bestemte fysiske Milieu. Planter trives i Reglen netop i samme Maal, som man formaar at efterkomme deres Onsker og Krav i den Retning, enten ved kun at vælge Planter, der ynder det Klima og den Jordbund, man har at byde dem, eller ved saa vidt gorligt at ændre de fysiske Forhold efter Planterne. Hvad enten man nu forsøger det ene eller det andet--eller, hvad der er det almindeligste, lidt af hvert--saa kraever det noget Kendskab baade til Planterne og til de forskellige Kulturmetoder at opnaa et Resultat. Og endelig kraeves der en vis--efter Forholdene meget varierende--Sum af Arbejde og Penge, og hvis denne ikke ydes, kan man ikke, saa lidt som paa Livets andre Omraader, vente at hoste noget.

Nedenfor skal naevnes de Betingelser og de Fremgangsmaader, der gaelder for det store Flertal af Stauderne, medens der med Hensyn til de enkelte Arters Saerkrav maa henvises til Bogens specielle Del. Naar der overhovedet lader sig opstille nogenlunde almengyldige Regler for et saa uensartet Plantesamfund som Stauderne, er det fordi en Plante i Reglen kun optages til almindelig Kultur, og kun gaelder for en god Staude, naar den ikke er kraesen, men tager til Takke og trives under forskellige Forhold.

Der er i Almindelighed ikke Tale om at vælge saerlig gode Pladser eller saerlig Jordbund til Dyrkningen af Stauder; Stedet og Forholdene er jo gerne givne. I de smaa Haver er der i hvert Fald sjældent meget at vælge imellem. Hvis der endelig er et Valg at træffe, er det gerne mellem Sol og Skygge, og man bor da undgaa det sidste, thi selv om der findes en antagelig Række Stauder, der taaler Skygge eller Halvskygge, saa opnaar man dog aldrig noget smukt Resultat uden Solens kraftige Hjaelp, i det mindste det meste af Dagen. At der i Middagstimerne glider en Skygge over Stauderabatten, er naermest af det gode, da det i hoj Grad tjener til at foroge Blomstens Holdbarhed under Midsommerens stærke Solbrand.

[Illustration: Fig. 26. Gammel Klump af en Lilie for Omplantningen.]

[Illustration: Fig. 27. Hvorledes Delene af Planten (Fig. 26) ordnes ved Omplantningen.]

Den ugunstigste Plads for de fleste Stauder er den, der saa ofte anvises dem, nemlig Pladsen under eller klods opad større Traeer og Buske. I den Kamp om Naering og Fugtighed, der udspinder sig saadanne Steder, ligger Stauderne selvfølgelig altid under, og af den Hjaelp, man gennem Vanding og Godskning yder Stauderne, tager Traeernes og Buskenes Rodder Lovens Part, og Hjaelpen kommer altsaa naermest Fjenden til Gode og lokker yderligere Traerodderne hen under Stauderne. Man kan--hvad der naturligvis er dyrt og omstaendeligt--anbringe Tagpap lodret i Jorden eller endog stobe en smal Mur for at begrænse Traeroddernes Vaekst.

[Illustration: Fig. 28. En velopbunden Staude, Gyldenris; den samme Plante som Fig. 29.]

[Illustration: Fig. 29. En daarlig opbunden Staude; den samme Plante som Fig. 28.]

Mange Villaejere mener ikke at have anden Rabat tilovers for Stauderne end en saadan Pinebaenk langs et gammelt Buskads; det er naturligvis Indbildning, for der findes i de fleste aeldre Haver en Maengde Buskads, der hverken i sig selv er kont, ejheller tjener til noget som helst ud over at gore Haverummet uklart i sine Omrids, den med Buskadsplantning tilsigtede Virkning, at lade Haven synes mindre nogen de første Aar og maaske større end den egentlig er, er jo i aeldre Haver dels ikke laenger onskelig og dels i Reglen aldrig opnaaet. I mange Tilfaelde er Anbringelsen af Busketter sket ganske hensigtslost. En Maengde af disse kedelige og unodvendige Busketter kan ryddes og give Plads for Stauder og det Liv og Lys, som følger hermed. Mangen Gang vil ogsaa et lille Indgreb i Graesplaenen eller en behaendig Omlaegning af en Stump Gang skabe fortrinlig Plads til Stauder, hvor man for mente ikke at have Rum tilovers. Rosengrupper af Thea-og Remontantrøser er jo saerlig; paa let Jord ikke komme laengere, naar de har staaet en 8 a 10 Aar, og der findes sikkert mange saadanne aeldre, lumsk kedelige Rosenrabatter, der til Glaede for alle Parter ogsaa for de virkelige Rosenvenner kunde ofres og genopstaa med Fylde og Liv af Blomster og Farver.

Den bedste #Jordbund# for Stauderne er almindelig god Havejord i saadan Kulturtilstand, at den holder noget paa Fugtigheden om Sommeren og ikke lader Vintervaeden stagnere. Hvis Jorden er for sandet og let, saaledes at Regnen lober lige gennem den, kan den forbedres og bringes til at holde paa Fugtigheden, dels ved Tilførsel af svaerere Jord eller af Godning og da navnlig Kogodning og dels ved Iblanding af Kompostjord.

[Illustration: Fig. 30. Del af aeldre Iberis med 2 Skud, egnede til Stiklinger.]

[Illustration: Fig. 31. Skud af Iberis, som det er taget fra Planten, og efter at det er gjort i Stand til Stikning.]

[Illustration: Fig. 32. Rodstikling af Romneya, der er begyndt at gro. Overskaeringen finder Sted ved de hvide Maerker.]

[Illustration: Fig. 33. Gammel Plante af Lychnis.]

For de Haveejere, der til deres egen Skade ikke ved at vurdere Kompostjorden, og derfor ikke skaffer sig saadan, skal kortelig oplyses om denne fortrinlige Jordarts Behandling: I en passende afsides Krog af Haven samles alt muligt navnligt organisk Affald fra Haven og Huset, som Ukrudt, visne Plantedele, afslaaet Graes samt alt Kokkenaffald, Fejeskarn, Sod, Trae-og Torveaske, Vejskrab, gl. Murkalk, Kloak-og Grofteoprensninger m.m. Som Kompostmateriale anvendes ogsaa Torvejord og Muld. For at fremskynde Forraadnelsen iblandes af og til lidt Kalk, hvilket ogsaa skal have en desinficerende Indflydelse overfor Plantesygdommes Smitstoffer. Bunken skal holdes paent firkantet, mindst 1 Meter hoj og med stejle Sider og flad ovenpaa, saaledes at den af og til kan overhaeldes med Latrin eller anden flydende Godning, om da Havens Dimensioner er af den Art, at sligt lader sig gore uden at genere. En saadan Kompostbunke lugter ikke maerkbart, naar ikke netop Solen bager paa friskt Affald. Naar Bunken har naaet en passende Storrelse afsluttes den, og der samles saa sammen til en ny. Bunken omstikkes et Par Gange i Aarets Lob, saaledes at alle Stoffer blandes godt, og efter ca. to Aars Forlob vil alt vaere fuldt forraadnet og vil danne en ualmindelig naerende, alsidig og kraftig Jord, der i de fleste Tilfaelde maa harpes, for den anvendes. Denne Kompostjord, der i Gartnerierne anvendes med en vis reserve, idet den menes at indeholde Sygdomskim af forskellig Art, er ganske fortrinlig til at forbedre Staudebedene med, da disse Planter forholdsvis sjældnere lider af nogen Sygdomme. Kompostjorden indeholder altid Ukrudtsfro, men denne Ulempe tiltrods er den alligevel den billigste Plantaering, man kan skaffe sig.

Kompostjorden, der gor den lette sandede Jord mere bindig, saaledes at den bedre holder paa Fugtigheden, udover den modsatte, men ligesaa gavnlige Virkning paa den svaere, lerede, for staerkt sammenhaengende Jord ved at skorne den og gore den lettere gennemtraengelig for Luft og Vand.

[Illustration: Fig. 34. Planten Fig. 33 delt til Formering.]

Godskningen paa svaer Jord bor helst ske ved Hestegodning, og paa let Jord ved Kogodning; men i Reglen er man jo ikke saa heldig at kunne vaelge. En passende Tilførsel af Kalk vil navnlig i aeldre Haver, hvor Jorden ofte er sur, vaere en god Jordforbedring.

Den Dybdebehandling af Jorden, der anses som selvfølgelig ved en Vinrabat, vil forekomme mange selv ret havekyndige Mennesker aldeles urimelig, naar det drejer sig om en Stauderabat: men mange af Stauderne, tilmed af de bedste, som Delphinium, Phlox, Helenium m.m., er saa graadige Planter, som der overhovedet findes i Kultur, og lige saa lidt som man hoster gode og smukke Druer paa en mangelfuldt ernaeret Vinstok, ligesaa lidt vil underernaerede Stauder vise sig i deres Prag. En god Rabat eller Gruppe skal i Reglen vaere taet plantet, og det Krav, der derved stilles til hver Arealenheds Ydeavne, er meget større end ved andre Kulturer, og det er derfor kun rimeligt, at Rabatten godes og dybbehandles i et Omfang, der staar i Forhold til den Kraftanstraengelse, man forlanger af den paagaeldende Jordstrimmel. M. 0,8 a 1,0 er en passende Dybde, idet man dels derved skaffer Plads til tilstraekkelige Maengder Naeringsstoffer og dels foranlediger Rodderne til at soge dybt, et Forhold, der har den allerstorste Vaerdi i Sommerens Torkeperioder, en Vaerdi, som kun

vanskeligt, hvis overhovedet, kan erstattes ved besvaerlige Vandinger.

[Illustration: Fig. 35. *Aconitum Napellus bicolor.*]

Hvis Jordbunden er af den Beskaffenhed, at Vintervaeden er tilbojelig til at blive staaende laengere Tid, vil et Draenlag under Gruppen eller Rabatten vaere nødvendig. Et saadant kan bestaa af Slagger, Murbrokker, Afharpning fra Kompostbunken eller lignende.

Ved Plantningen af unge Planter, navnlig om Foraaret, vil det vaere til stor Gavn at iblande Jorden noget Torvestroelse, saaledes at der anvendes et Lag paa fem Centimeter til en 80 a 100 Centimeter dyb Rabat. Dette Stof, der holder godt paa Fugtigheden, og som er en Substans, som de unge Rodder med Begaerlighed borer sig ind i, maa dog anvendes uden Overdrivelse, idet dens Virkning senere hen formenes at vaere uheldig for Planternes Vaekst, der let bliver for blod og los.

Hvorvidt man lettest fremstiller Rabatten ved Reolgravning med et Par Spadestik, en Opskovling og en Omgravning af Bunden og under dette Arbejde søger at iblande de gjodskende Stoffer, eller den lettest fremstilles ved at udgrave hele Bedet og derpaa fylde det med en passende Jordblanding, beror paa Forholdene i de enkelte Tilfaelde, og navnlig vil Valget af Fremgangsmaade vaere afhaengig af Muldlagets Tykkelse og af om Draening er nødvendig.

[Illustration: Fig. 36 *Ajuga reptans var atropurpurea.*]

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 37. *Aethionema grandiflorum.*]

[Illustration: Fig. 38. *Alyssum saxatile fl. pl.*]

At der ikke, som for andre Planters Vedkommende, kan fastslaas en eller to Aarstider, der er de bedste som #Plantetid# for alle Stauder, ligger i Sagens Natur, men man kan fastslaa en Tid, som for det store Flertals Vedkommende er, om ikke den bedste, saa dog god Plantetid; det er September Maaned. Saa er nemlig Sommertorken forbi, og de korte Dages Sol formaar ikke at skade de nyplantede Planter, medens Jorden og Luften dog endnu er tilstraekkelig varm til, at navnlig Roddannelsen kan gaa for sig. De Stauder, der daarligst lader sig plante paa denne Tid er dels de, der blomstrer allertidligst om Foraaret og de der, som saa mange smaa Stenhojsplanter, lider af Fugtighed om Vinteren paa svaerere Jord. De sildige, d.v.s. de oktoberblomstrende, lider en Del under Plantningen, og selvfølgelig gaar det paagaeldende Aars Blomstring jo tabt. Det er nødvendigt at fastsaette et saadant faelles Tidspunkt, idet man jo af praktiske Grunde ikke ved Tilplantningen af en Rabat kan efterkomme de enkelte Arters meget forskellige Krav i den Retning; hvis man, hvor det drejer sig om Plantning af en enkelt eller et Par Arter, er i Stand til at rette sig efter Planternes Natur, saa gaelder den almindelige Regel, at de foraars-og sommerblomstrende Stauder bedst plantes et Par Uger efter Afblomstringen, og de Efteraarsblomstrende bedst lige naar Vegetationen begynder, i Reglen i April Maaned. Der er jo ofte mange Hensyn at tage, der gor, at man ikke kan plante til de ovenfor angivne Tider, men heldigvis er det i Virkeligheden ogsaa muligt at flytte og plante Stauder naesten hele Aaret med Undtagelse af de Hindringer, som Frost og staerk Torke laegger i Vejen. Navnlig naar Planterne ikke skal underkastes en Forsendelse, men kun skal flyttes indenfor samme Have, er man i Virkeligheden meget mere frit stillet med Valg af Plantetid for Stauder, end Tilfaeldet er med andre Planter. Kun maa man vaelge godt Vejr, hvad der i denne Forbindelse vil sige Graavejr eller let Regn.

[Illustration: Lange, Frederikssund. Fig. 39. *Anchusa italica Dropmore Variety.*]

Den for al #Plantning# gaeldende Regel, at Planterne hverken maa saettes for dybt eller for hojt, gaelder naturligvis ogsaa for Stauder. De skal staa nojagtig en lille Kende dybere, end de har staaet paa deres tidligere Plads. Forsyndelser mod denne elementaere Regel kan svaekke visse Stauder, f. Eks. Paeoner, saa det maerkes gennem lange Aar. Der maa rystes findelt Jord ind mellem Rodderne, der ikke maa bojes, men hellere, om de

forekommer for lange, maa afstudies med en Kniv. Dette sidste kan man dristigt gore, navnlig ved Planter, der er fremkomne ved en umiddelbar forudgaaende Deling, idet de gamle Rodder i Reglen er vaerdilose. Rodder, der er udtorrede som Folge af en Forsendelse eller paa Grund af sjusket Behandling, skal altid helst fjernes. Man skal vande grundigt om nyplantede Planter, selv sent paa Aaret og i Regnvejrr, idet man kun paa den Maade sikrer sig, at Jorden slemmer taet ind om Rodderne. Det vil vaere gavnligt, for ikke at sige nødvendigt, at Jorden mellem nyplantede Stauder daekkes med et kort Lag Mistbaenkegodning, Tang, Torvesmuld eller lignende Materiale for at hindre Udtorring om Foraaret og Opfrysning om Vinteren. Denne Daekning maa finde Sted saaledes, at selve Planten ikke daekkes, hvad der navnlig for adskillige Stenhojplanters Vedkommende vil vaere forbundet med Livsfare; mange af disse Planter taaler heller ikke Daekning med Godning, men foretraekker Tang eller Lov.

[Illustration: Fig. 40. *Anemone japonica*, forskellige Varieteter.]

Nogle af Stauderne danner maegtige, et Par Meter høje Buske, nogle er Planter, der er ganske lave og taepedannende, andre sender meterlange Rodskud til Siderne, og atter andre forholder sig rolig paa samme Plet Aar ud og Aar ind. Denne Uensartethed i Vaekstens Omfang og Hurtighed unddrager sig naturligvis enhver almindelig Regel om hvilken Plads, der maa indrommes hvert Individ. Hvis man ikke kender Planten, men gennem Omstaaende Liste eller et Katalog kender dens Højde, har man for saa vidt en Rettesnor, som de højeste almindeligvis kraever storst Plads, og de lavere mindre; men uden virkeligt Kendskab til Planternes Vaekst, vil man uvaegerligt begaa en Raekke Fejl, som man saa naeste Aar maa rette ved at fylde Hullerne og tynde ud, hvor der er plantet for taet. Man har opstillet en Regel, der dog er af meget begraenset Gyldighed, gaaende ud paa, at den Plads, der indrommes hver Plante, udmaales for de høje Stauders Vedkommende med en Diameter af $\frac{2}{3}$ Plantens Højde, for de mellemhøje med Diameter lig Højden, og for de lave med Diameter to Gange Højden.

[Illustration: Fig. 41. *Anemone silvestris*.]

En Hovedbetingelse for en vellykket Plantning er at Plantematerialet er godt. Dermed menes ikke i denne Forbindelse gode aegte Sorter, men sunde, kraftige Planter i passende Størrelse.

[Illustration: Aksel Olsen, Kolding. Fig. 42. *Artemisia*.]

Hvis det drejer sig om Planter, der er fremkomne ved Froformerig, skal de have vaeret udpriklede en Sommer eller i det mindste et Par Maaneder, det samme gaelder om Planter, der er tiltrukne ved Stiklinger; disse to Kategorier af Planter kan man--naar de da ellers er unge--kun ønske sig saa store som muligt. Anderledes med delte Planter, de maa naturligvis for at vaere vaekstsikre have en vis Størrelse, men ellers er smaa Planter at foretraekke for store, d.v.s. endnu delelige. Vi rorer her ved et Punkt, hvor der i Tidernes Lob er begaaet tallose Forsyndelser mod Stauderne. Hvis man planter en stor Blok f. Eks. af sommerblomstrende Phlox uden at dele den, vil den naesten ikke nyde godt af Omplantningen og vil ikke tage fat med fornyet Kraft, saaledes som det altid sker, naar man planter smaa, kraftige Skud. Hvis man piller tre gode Skud af en stor Blok, der ved Delingen maa antages at ville give en Snes saadanne Skud, saa vil de tre enkelte Skud i Lobet af et eller to Aar danne en Blok større og kraftigere end den store Moderplante, hvis denne samtidig plantes udelt. Vil man hurtigt have store, fyldige Planter, kan man opnaa dette ved at plante flere Smaadele naer hverandre, men med tilstraekkelig Jord imellem, saaledes at de smaa Skud kan fore deres selvstaendige Tilvaerelse og sende Rodder til alle Sider. Det er nemlig dette, som navnlig alle de indre Skud i den store Blok ikke formaar, og derfor vokser de saa slet. De bedste Planter er unge, nyformerede Planter, der en Sommer paa et Skolebed har dannet deres eget Rodnet, og saaledes har laert at sorge for sig selv, og de daarligste Planter er gamle Planter eller store Dele af saadanne, hvis Skud kun med deres ene Side formaar at komme i direkte Beroring med den nye naerende Jord. Naar man derfor fra gavmilde Naboer faar foraerende store Klumper af Stauder, maa man dele dem ud i smaa og plante Delene som enkelte Planter, og dersom man kober Planterne og forlanger, at de straks skal fylde i Bedene, maa man kobe flere Eksemplarer af samme Art.

[Illustration: Fig. 43. *Aquilegia coerulea hybrida*.]

Planter, der er plantede om Efteraaret, dækkes som naevnt altid for at undgaa Opfrysning, men saadan #Vinterdaekning# er i det Hele altid tilraadelig og bor danne et fast Led i Kulturen af Stauderne. En Del af disse hidrorer ligefrem fra Egne med meget mildere Klima end vort, og en meget stor Del fra Steder, hvor Frosten ganske vist er haard og langvarig, men hvor Snedaekket er mere paalideligt, og hvor navnlig den danske Vinters lunefuldt vekslende Spil af Frost og To er ukendt. Dette gaelder bl. a. de fleste Alpeplanter. Selv vore indfodte danske Stauder ude i Naturen faar jo i Reglen nogen Daekning af nedfaldende Lov, vissent Graes, og i hvert Fald danner deres egen Top jo noget Daekke.

[Illustration: Fig. 44. *Astilbe Arendsii*, forskellige Variationer.]

[Illustration: Fig. 45. *Astilbe Arendsii Ceres*.]

De Stauder, der helt forsvinder fra Jordens Overflade, som Lilier, *Incarvillea*, *Paeoner*, *Aconitum* og mange flere, dækkes lettest ved et godt tykt Lag gammel Godning over Stedet, hvor de hviler. Et Lag paa ca. 5-8 Ctm. vil vaere passende i de fleste Tilfaelde. Den store Maengde Planter, der som *Heuchera*, *Kniphofia*, *Yucca*, *Hypericum*, beholder deres Lov i Live om Vinteren, maa selvsagt kun dækkes med Godning paa Rodderne, medens Toppen maa rage frit op. En Klasse Planter, der er saerdeles vanskelige at daekke, er de "alpine", d.v.s. de lave Stenhojsplanter, der absolut ikke maa dækkes med Godning eller lignende Materiale. Det bedste vilde vaere Sne, men det kan man her til Lands ikke lobe an paa; det naest bedste er et Lag Granris ikke tykkere, end at Luften har rigelig Adgang til Planterne. Det drejer sig nemlig ikke om at holde Kulden ude, Temperaturen over og under et saadant let Grandaekke er naturligvis omtrent den samme, kun er den mere konstant under Risenes Skygge, idet Virkningen af Sol og lettere Morgenfrost ikke naar ned til Planterne. Naar det traeffter i med lange Tovejrsperioder ledsagede af lidt Sol, saa kan man se mange af disse Bjergplanter "spidse Oren"; de tror det er Foraar og begynder i det fattige Lys en ung spaed Vaekst, der til Skade for hele Planten svides af, naar Frosten kommer igen. Grandaekket hindrer ved sin Skygge Planterne i at faa saadanne utidige Foraarsfornemmelser med den deraf flydende Fortraed. Risene hindrer ogsaa ofte den faldne Sne i straks at fyge bort.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 46. *Bellis perennis*.]

Planter, som ikke helt har afsluttet deres Vaekst, maa ikke dækkes, navnlig ikke lige i Hjaertet, hvor Daekket i saa Tilfaelde let vil foraarsage en Forraadnelse; det vil derfor vaere rigtigt at afvente en alvorlig Frost, for Daekningen foretages. Om Foraaret maa man paase, at Daekket fjaernes i Tide, saa Planterne ikke faar Lejlighed til at vokse under Daekket, Skuddene vil nemlig saa blive "gejle" d.v.s. lyse og tynde og lidt modstandsdygtige for de ublide Paavirkninger, der finder Sted, naar Daekket tages af. Man maa af og til kradse lidt Godning vaek og fjerne et Ris hist og her. Den fulde Afdaekning maa for Risenes Vedkommende foretages i Graavejr; Godningen lader man gerne ligge, den hjaelper til at holde paa Fugtigheden i vort tørre Foraar.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 47. *Campanula persicifolia Moerheimii*.]

Foruden Godning og Granris anvender man ogsaa Tang, Savsmuld, Torvesmuld og lignende Stoffer, og i Stedet for Granris kan man anvende Lyngris. Lov er et fortrinligt Daekkemateriale, der ikke let foraarsager Raaddenskab, men da det er tilbojeligt til at flyve bort, maa der laegges lidt Ris over det. Planter, der lider meget af Vinterfugtighed f. Eks. *Eremurus*, kan dækkes med Sand.

Naar Vinterdaekket er fjernet, foregaar #Rensningen# mellem Stauderne, og det er i de fleste Haver en Regel at grave mellem dem; at denne fordommelige Skik er gammel, ses af nedenstaaende Citat af en Havebog (Bentziens) fra Midten af forrige Aarhundrede.

"Efterat Haugeeieren om Foraaret har truffet Overenskomst med en eller anden af de saakaldte Gartnere, der paatage sig Pasning af saadanne mindre Hauger, blandt hvilke der vistnok findes flere dygtige og samvittighedsfulde Maend, men ogsaa en Maengde, som paatage sig Noget, hvortil de ikke have ringeste Kjendskab--og vor Erfaring synes desto vaerre at vidne om, at Haugeeierne, til liden Baade for dem selv, ere meest tilboielige til at vaelge imellem disse, fordi de kunne spare et Par Rigsdaler aarlig--giver denne sig, saa saare Jorden er nogenlunde tjenlig, i Faerd med at grave Rabatterne eller Bedene og det ret dybt og med en Spade og lige taet ind til Planterne deri; thi han vil jo gjerne gjore Eieren tilpas og skaffe ham hans Hauge i tilsyneladende pyntelig Stand saa tidlig som mulig. Men i det tidlige Foraar ere mange af Planterne endnu ikke komne frem over Jorden; hvor ofte seer Man derfor ikke en saadan raa Arbejder med Spaden gjennemskjaere mange praegtige Planter isaer af Logvaexterne og derved aldeles odelaegge dem; medens han ved sin utidige Gravning berover andre Planter saa godt som alle de unge kraftigste Rodder og Skud. Vi bor derfor paa det Indstaendigste anbefale saadanne Haugeeiere aldeles at forbyde Brugen af Spade paa de Steder i Haugen, hvor der staaer Stauder, og kun lade Greben anvende med Forsigtighed og forst naar Planterne har viist sig tilstraekkelig over Jorden, hvis de ikke ere forsynede med Navnepind, eller dog i det Mindste en nedstukken Stok antyder deres Plads."

Vi slutter os til Bentzien, opgiver Gravningen og nojes med at luge Ukrudtet vaek. Det er sjældent noget stort eller besvaerligt Arbejde og almindelig Ordenssans kraever det jo ogsaa gjort. En laengere Forsommelse paa dette Omraade kan blive vanskelig at genoprette, idet Kvikrodder, Skvalderkaal og andet fleraarigt Ukrudt, der har filtret sig ind i en Blok Stauder, kun vanskelig lader sig pille ud igen.

Naar der #vandes#, skal der vandes saa det bloder igennem, det ved enhver, der har haft lidt med Planter at gore. En lille Overbrusning kan maaske nok gavne Planterne, men lader jo Jordens og Roddernes Tilstand vaere uforandret og gor maaske den Skade, at der, hvor der ikke ligger gammel Godning mellem Planterne, danner sig en Skorpe paa Jorden, der fremmer Fordampningen. Naar det ikke netop drejer sig om ganske smaa Forhold, bor man straebe efter at faa indrettet Trykvand, saaledes at man kan vande med Slange. En 3/4" Rorledning, der ofte kan anlaegges overjordisk, saaledes at den tappes af om Vinteren, er ikke dyr. Hertil kommer saa Udgift til Haner, Slanger m.v. Det er naesten uoverkommeligt at foretage Grundvanding af en større Rabat uden dette Hjaelpemiddel. Men det kan ikke naegtes, at denne Vanden med Slange er en lidt blandet Velsignelse for Planterne. Naar det iskolde Vand med fuld Kraft slynges mod Planterne en hed Sommerdag, er det naturligvis i nogen Maade til Skade. Naar man passer at vande imellem Planterne, og med en oplost Straale vil denne rigeligere Vanding alligevel Vaere langt at foretraekke for en sparsom men hensynsfuld Vanding med Regnvand eller andet tempereret Vand. Den Tid, der fordrer mest Vanding, er gerne Maj og Juni. Den, for hvem Vanding er noget naer en Umulighed, maa daekke rigeligt med Godning mellem Planterne og maa, saerlig hvis Jorden er af let og tor Beskaffenhed, udskyde nogle af de torstigste Stauder af sit Sortiment og i Stedet optage nogle af de mange Stauder, der med naesten utrolig Energi formaar at klare sig i det torre lose Sand. Mange af de nyere Haver i Berlins Omegn, i det tilsyneladende trosteslose brandenburgske Sand, staaer ofte i et forbavsende Flor af Blomster, fordi disse med stort Kendskab er valgte blandt Planteverdenens Sulte-og Torstekunstnere, der, naar de engang har faaet fat, trodser den utroligste Torke og ser glade ud endda. Det er ojetsynligt, at man paa torre, sandede Steder her i Landet, for Eks. ved Skagen, hvor Luften dog er langt mere fugtig end i Brandenburg, alt for ofte enten opgiver AEvred eller ogsaa med overdrevne Bekostninger holder Liv i de konventionelle Haveplanter uden at prove de mange torketaalende Planter, der dog findes.

Nogle Stauder taaler naesten ikke animalsk #Godning,# saaledes mange Alpeplanter, og Forfatteren har en Formodning om, at Grunden til at Lilier saa ofte slaar fejl, skyldes, at disse Planter ofte ikke kan taale navnlig frisk, animalsk Godning. Det store graadige Flertal af Stauderne griber og konsumerer alt, hvad der bydes dem, og naar Stauderne plantes taet, som de i Reglen bor, maa der laegges megen Godning paa et forholdsvis lille Areal. Naar det ikke drejer sig om nyplantede Stauder, kan man med stort Udbytte anvende Kunstgodning. De Stoffer, der kan blive Tale om, er Kalk, 18 pCt. Superfosfat, 37 pCt. Kali og Chilisalpeter.

De tre forstnaevnte virker ret langsomt og skal derfor udbringes om Vinteren, Kalk og Superfosfat ikke

samtidigt. Chilisalpeter virker i Lobet af faa Dage og maa ikke udbringes, for man mener Planterne i Stand til at optage det deri indeholdte Kvaelstof, idet det ellers meget hurtigt vaskes ned i Undergrunden, saerlig paa sandet Jord. Evnen til at optage Naering staar naturligvis i Forhold til Vaekstlivligheden. Den Maengde, der skal anvendes, kan under almindelige Forhold saettes til 20 kg Kalk, 6 kg Superfosfat, 3 kg Chilisalpeter og 1 kg Kali, alt pr. 100 Kvadratmeter. De to forstnaevnte Stoffer er uskadelige, hvorimod de to sidstnaevnte ved overdreven Brug kan virke skadeligt eller endog draebende. Det er ofte ret omstaendeligt at skaffe og blande de enkelte Dele Kunstgodning, og der findes derfor i Handelen en Del faerdige blandede Kunstgodninger, der selvsagelig er dyrere end de rene; Kunstgodning er jo imidlertid saa billig, at en Prisforhojelse, eller endog en Fordobling af Prisen, rigeligt vil opvejes af Fordelen ved den mere bekvemme faerdigblandede Form,--dette gaelder naturligvis kun i mindre Haver. Der findes en Del forskellige "Maerker" Blandingsgodninger, og det har i mange Aar vaeret et yndet Emne for "Havebrugskonsulenter" at analysere saadan Blandingsgodning og derpaa, uden Hensyn til at Emballage, Reklame og Forhandlingsprovision ved Salg af saa billige Stoffer som Kunstgodning selvsagelig koster mere end selve Stoffet, fore et naivt Bevis for, at Blandingsgodninger er meget dyrere end de "rene" Godningsstoffer. Dette fortjenstfulde Arbejde for Folkeoplysning har haft den uheldige Virkning, at det har skraemt mange Villaejere fra at anvende Kunstgodning, og de vil naeppe komme til at gore det i større Udstraekning, for der kan anbefales en god almindelig Blandingsgodning. Det danske Godningskompagni har foretaget det fornuftige Skridt under eget Navn at udsende en saadan Blandingsgodning "Tyren" med en Sammensaetning, der aabent meddeles, og som er af den Natur, at den kan anbefales til alt almindeligt Brug. Falbydelsen af Blandingsgodning er den eneste Vej til at faa Villaejerne til i større Udstraekning at bruge Kunstgodning.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 48. *Centaurea ruthenica*.]

Hvad enten man udstror Godningen tor eller udbringer den i oplost Tilstand, maa man passe at fordele den jaevalt og maa knuse alle Klumper. En egentlig Nedbringning i Jorden er ikke nødvendig, man kan blot med en Rive blande Kunstgodningen med det overste Jordlag. Kompostjord, hvis Tilberedning er omtalt ovenfor, er en aldeles fortrinlig og alsidig Godning.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 49. *Cerastium Bieberstemii*.]

Blandt de Arbejder, der melder sig i Sommerens Lob ved Staudernes Pasning, er #Opbindingen# et af dem der tager mest Tid, men som maa gores, om man ellers skal have noget smukt ud af sine Planter. Hvis man absolut vil befries for dette Arbejde, kan der ganske vist sammensaettes en lang Liste af Stauder, der ikke kraever Opbinding; men saa maa man rigtignok ogsaa give Afkald paa en hel Raekke af de aller smukkeste Planter, navnlig af de sommer- og Efteraarsblomstrende. Der er faa Havearbejder, der saa gennemgaende ses elendigt udforte som Opbindingen af store Stauder; store pragtfulde Asters ses ofte snorede sammen som et Knippe Ris, der bogstaveligt er blottet for ethvert Spor af Plantens naturlige og frie Skonhed, den, som Opbindingen burde støtte, men som den oftest forstyrrer. Det vedfojede Fotografi (Fig. 28) viser tydeligt hvorledes en Staude, i dette Tilfaelde en *Solidago* (*Gyldenris*), bor opbindes frit og i Overensstemmelse med sin Vaekst; hvorledes en klodset Opbinding odelaegger alt, ses paa det til Skraek og Advarsel vedfojede "Gegenbeispiel" (Fig. 29).

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 50. *Chrysanthemum maximum hybridum Triumph*.]

Af en god Opbinding kraeves tre Ting; den skal vaere staerk, lidet synlig og vaere underordnet Plantens Vaekst.

For at Opbindingen kan blive staerk, kraeves,--foruden Anvendelsen af passende Materiale, Granrafter, Enebaerstave, Hasselkaeppe, Bambusstokke og lignende i Forbindelse med Bast eller Tjaeregarn, alt efter Planternes Storrelse--at Stavene gaar langt ned i Jorden, ellers er hele Foranstaltningen til ingen Nytte.

[Illustration: Fig. 51. *Cimicifuga japonica*]

At gore Opbindingen usynlig er der ingen Grund til; grøntfarvet Bast og Stokke, som af og til anbefales, ses naturligvis ikke meget, men naar de endelig ses, gor det et ubehageligt, unaturligt Indtryk; det er jo en aerlig Sag, at Planterne er opbundne. Noget andet er det, at Opbindingen skal udfores, saa den ikke virker for fremtraedende, man bor saaledes saette Stokkene bag Planterne og bor anvende de faerrest mulige. Ved selve Opbindingsmaterialet er der ikke noget grimt; det haeslige Syn af opbundne Stauder skyldes i Reglen, at Opbindingen ikke underordner sig Planternes Vaekst, men paatvinger Planten en unaturlig Form. Den naturlige Silhuett, Konturerne, eller hvad man vil kalde det, maa ikke odelaegges; derfor maa Stokke aldrig naa mere end hojst to Trediedele op ad Planten, saaledes at denne foroven spreder sig ganske frit. Mange selv ret hoje Stauder som Kniphofia, Eremurus o.l. behove ingen Opbinding, og alle fine lette Blomster som Heuchera, Aquilegia o.s.v. maa naturligvis nodig skaemmes af Stokke og Bast. Man skal selv hvor Opbinding er nødvendig, ofte lade nogle af de forreste Grene helt uopbundne for at bevare det frie og lette saa meget som muligt. Gaillardia, Potentilla og mange andre skal man lade flyde omkring, som de lyster, det klaeder dem bedst. Planter af en saerlig Vaekst som Clematis recta, Galega og Paoner kan man "rise" ligesom AErter, naturligvis med korte Ris.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 52. *Colchicum autumnale*.]

I hvilket Omfang, man af Skonhedshensyn skal foretage #Nedskaering# af afblomstrede Stauder og bortfjerne visne Blomster, er en Smagssag og er forskellig for de forskellige Plantningers Karakter; i en lille, sirlig Have med fint holdte Plaener og smalle Rabatter er Forholdet noget andet end i en stor Have med en anden Karakter og med vidtloftige Plantninger. Forholdet er ogsaa meget forskelligt for de forskellige Planter; Valmuen lader de sidste rode Blade dale sagte til Jorden, medens de endnu er i deres fulde Pragt, og det dekorativt formede Frogemme afsløres pludseligt. *Campanula persicifolia*, navnlig de dobbelte, lader Blomsterne sidde og gennemgaa en aekel Forraadningsproces lige for Naesen af en; saa forskellige er de.

Hvormeget eller hvorlidt, der skal gores for Skonheden, maa bestemmes i hvert enkelt Tilfaelde. Men denne Nedskaering af afblomstrede Stauder har ogsaa et andet Formaal, nemlig at forynge og forny Planten. En af de mange Aarsager, hvorfor Staudeplantninger mislykkes, er at dette Beskaeringsarbejde, der ved Rosenkultur anses som selvfølgerigt, forsømmes ved Stauderne. Naar Nedskaeringen passes, forynges Planterne fra Roden, og mange, som f. Eks. *Pyrethrum*, giver til Tak et Efterslet af Blomster senere paa Aaret. Ligeledes modarbejder en dyb og rettidig Nedskaering mange Stauders beklagelige "toaarige Tilbojeligheder", Planter som *Althaea*, *Anchusa*, *Aquilegia*, *Coreopsis*, *Digitalis*, *Eryngium*, *Malva moschata*, *Verbascum* og mange flere vilde let, om de fik Lov at saette for meget Fro, do bort, dersom Frodannelsen ikke haemmedes ved en Bortskaering af Toppen, inden Vaeksten helt er sluttet. Der gaar maaske nok nogle Blomster i Lobet, men man opnaar en foroget Vivacitet ved Roden, der viser sig ved Dannelsen af nye Bladrosetter, og Planten lever videre, er i Virkeligheden bleven formeret ad vegetativ Vej. Saadan Afpillen af visne Blomster og Nedskaering kan for de lave og pudedannede Planters Vedkommende ske med en Faaresaks eller lignende Instrument.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 53. *Coreopsis grandiflora*.]

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 54. *Delphinium hybridum*, enkeltblomstrende.]

Den med Kulturen af Stauder nødvendig forbundne periodiske #Omplantning# foretages bl. andet for at holde Planterne, navnlig dem der er tilbojelige til at brede sig, i Ave, saa de ikke ganske overvaelder mindre kraftige Naboer. *Solidago*, *Helianthus rigidus* og andre, der sender Skud vandret ud i betydelig Afstand fra Moderplanten er meget vanskelige at have sammen med andre Planter, idet det netop er disse Udlobere, der giver de bedste Blomster, og en regelmaessig Afstikning vil altsaa direkte modarbejde Bestraebelserne for at faa den bedst mulige Blomstring. Overfor saadanne Planter er en Omplantning hvert eller hvert andet Aar naesten det eneste Middel til at holde dem paa Plads. Det bruges at saette Skiferstykker vertikalt ned i Jorden for paa den Maade at begrænse Udlobernes Vagabondering; det hjaelper dog kun delvist, og saadanne Planter egner sig bedst til naturlig Plantning, hvor de kan faa Lov til at brede sig, som de vil, og netop paa Grund af

denne deres Vaestejendommelighed hurtigt kan give Indtryk af at vaere vildtvoksende.

[Illustration: Fig. 55. Delphinium hybr., lys, fyldt Var. med mørkt Oje.]

Den periodiske Omplantning er for mange af vore bedste Planter ganske uomgaaelig, for at de kan yde store og gode Blomster; saaledes kan foruden de naevnte Phlox, Aster, Chrysanthemum, Delphinium, Helenium og mange andre af de aller smukkeste Stauder kun blomstre ulasteligt nogle ganske faa Aar uden Omplantning. Aarsagen til dette Forhold er omtalt ovenfor: I Tilfaelde, hvor Stauder i Aarenes Lob skyder sig op over Jorden, hvilket f. Eks. sker med Heuchera, Saxifraga cordifolia, Aurikler o.s.v. kan Jorden hyppes lidt op om Planten til Erstatning for en Omplantning. For Hyppigheden af disse Omplantninger spiller Jordens Bonitet og Godningskraft en stor Rolle. Hvis Jorden er let og der ikke gives Godningstilskud indtraeffes Tilbagegangen hurtigere end under modsatte Forhold; til Gengæld arbejder Udloberne naturligvis staerkere i en naeringsholdig Rabat. Det er dog saerligt de enkelte Arters forskellige Krav, der gor Tidsrummet mellem de periodiske Omplantninger vekslende. Nogle Stauder, som Helleborus staar en Menneskealder eller mere, for de synligt har kulmineret, andre som Asters gaar tilbage allerede andet Aar, atter andre som Delphinium gaar først synligt tilbage i det femte eller sjette Aar. I Reglen vil Planter der er laenge, d.v.s. to a tre Aar, om at naa den fulde Udvikling ogsaa vaere dem der holde laengst uden Omplantning. Savnet af en Generalregel paa dette Omraade er ikke saa stort, som man skulde tro, idet man jo let kan erkende Tilbagegangen ved de talrigere og mindre anselige Blomster. Ved Omplantning af store Rabatter er det en ualmindelig Fordel, hvis den er sammensat af Planter, der blomstrer og afblomstrer nogenlunde samtidigt og ligeledes kulminerer samtidigt.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 56. Hoje Delphinium langs en Gang i Knuthenborg Have.]

[Illustration: Aksel Olsen, Kolding. Fig. 57. Delphinium semiplenum.]

Staudernes #Formering# kan ske baade ved Fro og ad vegetativ Vej; dette sidste vil sige at smaa Stykker af Moderplanten fraskiltes og bringes til at danne selvstaendige Planter.

Froformeringen giver ofte kraftige Planter, men er besvaerlig for Amatoren. Hovedfordelen ved denne Formeringsmaade er at man paa en Gang kan opnaa en staerk Formering, d.v.s. faa mange Planter af et Eksemplar, men dette har jo i Reglen kun Interesse for Gartneren. De ofte mangfoldige Afgivelser i Afkommet har kun Interesse for hvem der onsker at tiltraekke nye Varieteter, men er en stor Ulempe for alle andre.

Froet saas bedst i Urtepotter eller Skaale og daekkes med et Lag fint Jord "svarende til Froets Tykkelse", som det hedder i en aeldgammel Gartnerformel, som selvfølgelig ingen i Praxis kan rette sig meget noje efter. Man maa paase at Jorden i Froskaalen holder en jaevn Fugtighed, en selv ganske kortvarig Udtørring kan odelaegge Spiringen. For lettere at vedligeholde denne jaevne Fugtighed anbringes Potterne, Skaalene eller Kasserne i en Karm med et skygget Mistbaenkvindue over. Efterhaanden som Froet spirer, maa de forskellige Arter fjernes fra den sluttede Luft og saettes i Skygge under lidt friskere Forhold. Musene anretter ofte Fortraed paa Froet og dette forhindres bedst ved at laegge Glasskiver over Potter og Skaale; saa snart det har spiret horer Musenes Odelaeggelser op. Udsaeden finder bedst Sted om Foraaret fra April til Juni, kun meget langsomt spirende Fro bor saas om Efteraaret eller i det ganske tidlige Foraar. Fro af Iris, Dictamnus og adskilligt andet, der er tilbojeligt til at miste Spireevnen hurtigt, skal saas saa saare det er hostet. Naar de unge Planter er vel over Jorden maa de i Reglen udtyndes og senere udprickles paa et vel praepareret Bed paa Friland. Mange Arter lader sig iovrigt saa direkte i Jorden, naar man ellers kan finde en skygget Plads i Haven med let, ukrudtfri og findelt Jord.

Den vegetative Formering har betydelig større Interesse for Havevennerne og for ovrigt ogsaa for Gartnerne, idet Sortsaegtheden sikres bedst paa denne Maade. Den kan foregaa ved Rodstiklinger, ved Udlobere og ved Rodskud og endelig ved almindelig Deling. Stiklingsformeringen, der i et Gartneri er saerdeles let, er den

vanskeligste for Amatoren, idet den kraever Drivhus eller Mistbaenke, hvor Luften kan holdes "sluttet" et Par Dage om de nystukne Stiklinger. Da de Planter, der som Phlox, Aster, Chrysanthemum o.a., der bedst lader sig formere ved Stikning ogsaa i Reglen udmaerket egner sig for Deling, vil man i Reglen vaelge denne, den letteste Maade.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 58. *Dicentra spectabilis*.]

Formering ved Rodstiklinger har større Interesse for Amatoren, idet denne Fremgangsmaade kan anvendes med en hel Række Planter, der vanskeligt lader sig underkaste en Deling. Planternes tykke Rodder--Planter uden saadanne kan ikke formeres paa denne Maade--skaeres i Stykker paa ca. tre Centimeter, saaledes som vist paa Billedet (Fig. 32). Stykkerne laegges vandret i en Rille ca. 12 cm under Jorden. Delingen af Rodderne maa foretages straks om Foraaret, naar Frosten er borte, og Jordstykket maa holdes fugtigt og let skygget. Hvis man foretager Roddelingen om Efteraaret, maa Stykkerne laegges i Kasser, der opbevares koldt, men frostfrit og beskyttes mod Udtorring.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 59. *Digitalis purpurea gloxiniaeflora*.]

Formering ved Udlobere, underjordiske eller naesten overjordiske, og ved Rodskud er i Princippet det samme, som den almindelige Deling og disse Formeringsmaader har det til Faelles, at de i Modsætning til de ovenfor naevnte Formeringsmaader, der alle kraever nogen Ovelse, er saa ligetil at intet fornuftigt Menneske kan vaere i Tvivl om Fremgangsmaaden. De vedfojede Billeder (Fig. 33 og 34) oplyser Methoden fyldestgorende. Der skal overfor mange Planter vises en Del Forsigtighed: man maa naturligvis ikke med en Spade hugge en Paeon igennem, men man maa tvinge den itu ved at drive to Grebe, eller for mindre Planter Vedkommende to Haandgafler, ind taet ved hinanden og saa langsomt tvinge dem fra hinanden igen. Paa denne Maade skilles Planten naturligt i sine Sammenfojninger. Planterne skal deles saa meget som muligt, uden at det gaar ud over Vaekstsikkerheden, idet de større, endnu delelige Planter har ringere Vaerdi end de mindre Eksemplarer; se ovenfor.

[Illustration: Aksel Olsen, Kolding. Fig. 60. *Digitalis* og *Hemerocallis*.]

Enkelte Stauder, som *Gypsophila paniculata* fl. p. og flere, kan formeres ved Foraedling paa Rodstykker, men saadanne komplicerede Formeringsmetoder er uden Vaerdi for Havevenner.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 61. *Echinops Ritro*.]

De ovenstaaende Kulturanvisninger gaelder for de typiske Havestauder, medens saerlige Staudesamfund som Vandplanter, Bregner, Stenhojplanter o.a. i mange Tilfaelde har saerlige Kulturregler, men Bogens Omfang og Overholdelsen af den engang vedtagne Plan tillader ikke en saerlig Omtale udover hvad der vil blive naevnt i den folgende specielle Del.

Hvor der ingen egentlig Plantekultur finder Sted, i de ofte naevnte naturlige Plantninger, gaelder Reglerne om Staudernes Kultur naturligvis i meget modificeret Form; ofte bestaar alt Kulturarbejde i at Toppen aarligt slaas af med en Le, og maaske gives der med Aars Mellemrum lidt Godning.

I naer Tilslutning til Kapitlet om Staudernes Kultur horer Behandlingen af Staudernes #afskaarne Blomster#.

[Illustration: Fig. 62. *Eremurus himalaicus*.]

Naar blot Stilkene er lange nok egne de fleste Stauder sig til Afskaering, og man bor da ogsaa dyrke et saerligt Bed for derfra at forsyne Husets Vaser med friske Blomster.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 63. *Erigeron speciosus*.]

Vandet i Beholdere og Skaale bor forsynes hver Dag; dersom det er sket, at Blomsterne haege visne af en eller anden Grund for de naturligt har tabt Friskheden, bor man saette dem i kogende Vand til dette er bleven koldt, de vil da i de fleste Tilfaelde rette sig. Mange Blomster, f. Eks. Asters, maa ikke straks saettes i et varmt Vaerelse, de falder nemlig saa ofte med det samme. Asters, Chrysanthemum og mange andre Blomster med lidt haarde Stilke kan man lettere faa til at suge Vandet, naar den nederste Ende af Stilken forst er knust lidt. En anden Fremgangsmaade til at faa Vandet til at gaa let op i Stilkene er at holde Stilkene under Vand og med en Kniv afskaere den yderste Ende og forst derefter haeve dem op over Vandet; paa den Maade forhindres, at der dannes sig smaa spaerrende Luft-propper i Staenglens Hulheder.

[Illustration: Fig. 64. Blomster af *Eryngium alpinum*.]

#Etiquetteringen# af Stauder (der passer i en Rabat og kun mindre godt i en naturlig Plantning), er en Nodvendighed, naar man vil have nogenlunde Orden i Sagerne. Man kan faa Etiquetter af Emaillé eller Porcelain; begge Stoffer kan faas i en graalig Tone, saaledes at de hvide Plader ikke lyner altfor meget igennem; saerlig om Vinteren virker det ubehageligt. Den Art Etiquetter maa bestilles paa en Fabrik med Skrift og er dyre. Almindelige store Stikpinde, de saakaldte Thueringervarer, som faas i Vaerktojshandler og hos Frohandlere, er billige, men holder sjældent mere end en eller to Vintre. De skal overstryges med tynd Maling, der hvor Skriften skal staa, og denne skrives med Blyant inden Malingen endnu er hel tor. Her findes i Handelen aldeles udmaerkede Zinketiquetter, der er kemisk praeparerede, saaledes at Skriften oxyderer og holder sig. Disse Zinketiquetter er vel nok i Forhold til Prisen, det bedste, der findes. For at undgaa at skrive alle de lange Navne, kan man naturligvis bruge Numre eller Forkortelser og saa fore tilsvarende Lister. Naar man forkorter, kan man betegne Slaegts- og Artsnavnet med Begyndelsesbogstavet, hvorimod Varietetsnavnet helst maa skrives helt ud; det vil nemlig altid vaere lettere at erkende Slaegt eller Art frem for Varieteten.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 65. *Gaillardia aristata grandiflora*.]

Paa Grund af den udpraegede Uvilje Havevenner i Reglen laegger for Dagen overfor den latinske #Navngivning# var det en naerliggende Tanke at samle saa mange danske Navne som muligt. Forholdet er jo det, at hvad der kraeves i Havebruget er en Varebetegnelse og hertil er den videnskabelige botaniske Nomenklatur kun lidet egnet. Den danske Flora er fuldt benaevnt med et Saet danske videnskabeligt anerkendte Navne; anderledes med Havebrugets Planter, der naesten alle stammer fra andre Steder; kun faa af dem har danske folkelige Navne, der er saa udbredte, at de tor anerkendes. En direkte Overforing af den danske Floras Slaegtsnavne til de Slaegter af Haveplanter, der er repraesenteret i denne, er ofte upraktisk som populaer Betegnelse, idet de danske Arter ofte kun i ringe Grad minder om de udenlandske. Kunstigt at danne et Saet Havenavne er naturligvis en ufremkommelig Vej. Det eneste rigtige er vist efterhaanden som saadanne Havenavne dannes, da at faa dem og deres Betydning slaaet fast. I England, hvor den store Befolkning er mere interesseret i Blomsterdyrkning end her, og i Tyskland hvor Evnen og Vilje til at erstatte fremmede Ord med tyske er stor, har man langt flere Havenavne end vi har, og der skrives paa begge Sprog Amator Boger med udelukkende Anvendelse af folkelige Navne, dog maerker man Ulemperne og Usikkerheden, idet det latinske Navn gerne maa tilfojes. I Handelen anvendes aldrig andet end den latinske Nomenklatur. Vi er herhjemme paa Vej til at faa en Del Havenavne gerne afledet fra Latinen. Saaledes er *Reseda* bedre kendt end Navnet *Vav*, der er den danske Floras Slaegtsnavn for *Reseda*, ligeledes er *Anemone* bedre kendt end *Simmer* o.s.v. Det forsoges ofte at indfore tyske Navne ved f. Eks. for *Phlox* at skrive *Flammeblomst* (*Flammenblume*); saa er det latinske og snart danske *Phlox* dog at foretraekke.

[Illustration: Lange, Frederikssund. Fig. 66. *Galega officinalis Hartlandii*.]

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 67. *Gentiana acaulis*.]

Naar Forholdene er saaledes, vil man forstaa, at Forf. helt har maattet se bort fra Onsket om at yde et Bidrag til en foroget Anvendelse af danske Havenavne, men har holdt sig paa det torre d.v.s. til den ikke saerlig morsomme, men solide og velprovede latinske Nomenklatur, kun med Tilfojelse af enkelte anvendelige

danske Navne. Faatalligheden af danske Havebøger forøger jo Ansvarer i høj Grad ved at forsomme Lejligheden til at slaa danske Navne fast, men ogsaa ved gennem mislykkede Forsøg at øge Forvirringen; og Forf. vil vaere tilfreds med at undgaa, at ogsaa denne lille Bog skulde blive et Bidrag til den almindelige Konfusion i Haveplanternes Benaevnelse.

For at en Plante skal vaere behorigt benaevnt kraeves Slaegtsnavn, Artsnavn, mulig Varietetsnavn, mulige Synonymer (Dobbeltnavne) Autormaerke (d.v.s. forkortet Navn paa den Botaniker, der har benaevnt Planten) og Hjemstedsbetegnelse. Stauderne i denne Bog er efter almindelig Skik ordnede alfabetisk efter Slaegtsnavnet, med Tilfojelse af Artsnavn og Varietetsnavn, men med Udeladelse af Autormaerke og Hjemsted, der almindeligvis ikke bruges i Handelen. I enkelte Tilfaelde er tilfojet Synonymer, naar deres Anvendelse er gaengse i Havebruget.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 68. *Gypsophila paniculata* fl. pi.]

De Varieteter og Krydsninger, der opstaar i Havebruget, forsynes gerne af Tiltraekkeren med et Navn, der har Betydning som tillokkende Varebetegnelse. Da disse Tiltraekninger naesten udelukkende finder Sted i Frankrig, England, Holland og Tyskland, belaaemres det danske Havepublikum foruden med de latinske Navne med et helt Saet andre fremmede Navne. Der er i de senere Aar endogsaa begyndt at dukke ungarske, slaviske og japanske Navne op, saa Fremtiden ser jo lidt broget ud. Havebruget traenger til en ny Linne til at ordne Benaevnelsen af det uhyre Antal Haveplanter, der hvert Aar sendes paa Markedet. Forelobigt er der dog ikke andet at gore, end at tage Forholdene, som de nu en Gang er, og navnlig ikke lade den forstaaelige Uvilje gaa ud over Blomsterne.

[Illustration: Kgl. Danske Haveselskab. Fig. 69. Pudedannende Planter, *Aubrietia*, langs en Gang.]

ALFABETISK LISTE OVER CA. 300 STAUDER.

Det er med velberaad Hu, at nedenstaaende Liste er gjort saa lille i Forhold til Bogens almindelige Del om Staudernes Anvendelse og Kultur; thi medens det specielle Stof, Planteudvalget, foraeldes i Lobet af faa Aar, sker der kun langsomt AEndringer, der gor Angivelserne om Anvendelsen utidssvarende, og Kulturansvisningerne skulde jo helst vaere evige Sandheder, skont Moden saamaend ogsaa paa dette Omraade driver sit Spil uden Respekt. En Behandling af Stauderne i leksikalsk Form, en virkelig Haandbog vilde blive et Foretagende, som det danske Bogmarked for Tiden absolut ikke kunde baere.

Ved Sammensaetningen af Listen har det i forste Raekke vaeret bestemmende, at Forf. kun vilde naevne Planter han selv har eller har haft i Kultur, hvilket naturligvis paa adskillige Punkter har medfort en Begraensning. Dernaest har det vaeret magtpaaliggende at udskyde saavidt muligt alle Planter, der er vanskelige at dyrke, og endelig er der udskudt mange velkendte, men altfor uanseelige Stauder. Planter, der ikke har større Skonhedsvaerdi, men kun Interesse for Samlere, er naturligvis ikke medtagne; Liebhave og Samlere vilde jo alligevel ikke kunne tilfredsstilles ved det Udvalg denne Bog kunde byde.

Selvfolgelig indeholder denne Liste, der i Overensstemmelse med Bogens Plan, kun omfatter de egentlige Have- og Rabatstauder, og kun enkelte Repraesentanter for Vandplanter, Bregner, Logvaekster o.s.v., ikke de 300 smukkeste Stauder, disse findes nemlig indenfor nogle faa Slaegter som *Delphinium*, *Phlox* o.s.v., af hvilke der kunde vaere medtaget et Utal af Former, der staar fuldt Maal med Listens hele Standard, men i saa Henseende kan Laeseren henvises til Handels Kataloger.

[Illustration: Fig. 70. *Helenium autumnale* Gartensonne.]

Beskrivelserne er indskraenkede til et Minimum, nemlig i Reglen kun Angivelse af Hojde, Blomstringstid og Blomsterfarve, de tre Forhold, som det er nødvendigt at kende ved Tilplantningen af en Rabat e.l. Egentlige botaniske Beskrivelser, saa nojagtigt af Blade, Frugt o.s.v., at man kan erkende eller bestemme Planten vilde

der af gode Grunde alligevel ikke kunne blive Tale om. Derfor har man nojedes med de naevnte tre Angivelser, og saa til Gengæld navnlig ved Bistand af det Kgl. Danske Haveselskab skaffet saa mange Billeder af Stauder som muligt, og det er Laeserne sikkert i Almindelighed bedst tjent med. Det maa erindres, at baade Hojde, Blomstringstid og endogsaa Farve er saa varierende efter de forskellige Forhold, at disse Angivelser ikke kan tages som absolute.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 71. *Helenium pumilum magnificum*.]

Achillea, Rollike.

A. Eupatorium (*A. filipendulina*) *Parker's Variety*, m 1,0-1,5. Gule Blomsterskaerme i Juli-August. Findelt graaligt Lov og hvaelvede Blomsterstande. Egnet til større Rabatter, til naturlig Plantning og til Afskaering.

A. Millefolium Cerise Queen, m 0,4-0,6. Morkrosa Blomster i Juni til Frosten. Findelt, mørkt Lov. Smukkest sammen med sin Stamart, vor almindelige Rollike. Taaler utrolig Torke. De visne Blomster skal skaeres ned, for at den kan remontere.

A. Ptarmica flore pleno Boule de Neige, m 0,5-0,8. Hvide Blomster i Juli, remonterer lidt. Smuk i Rabat og sammen med *Monarda didyma*, meget holdbar til Afskaering. Taaler ikke saa megen Torke som de to foregaaende. De naevnte *A.* formeres ved Deling og ynder alle Sol og let Jord.

Aconitum, Stormhat eller *Venusvogn*.

A. Napellus bicolor (Fig. 35) en gammel Have-og Laegeplante, m 1,0-1,5. Blaa og hvide Blomster i Juli og August; udpraeget Rabatplante. Smuk med *Anthemis t. E. C. Buxton* foran, ofte lidt nogen forneden.

A. pyramidale, som den forrige, men mørke blaaviolette Blomster med stor, Skinnende Hjelm.

A. Wilsonii, m 1,0-1,8. Lysviolette, store Blomster i September-Oktober. Den smukkeste af de tre. Alle *A.* er giftige. Formeres ved Deling og ynder kraftig, let Jord; taaler nogen Skygge og kan flyttes med Klump, er derfor anvendelige paa mange Maader.

Actaea, se *Cimicifuga*.

Adonis amurensis m 0,25. Guldgule Blomster i Februar eller Marts ligesom *Vejret* er.

A. vernalis, som den forrige, men med enkelte Blomster i April eller Maj. De naevnte *Adonis* egner sig, da Toppen helt visner vaek, bedst til Stenhoj. Skal have Sol og fri Plads i ikke for tor Jord. Skal staa urorte en laengere Aarraekke. Formeres ved Fro eller Deling. Egner sig til Drivning i Stue, naar Planterne tages op allerede i August.

Aetheopappus pulcherrimus (*Centaurea pulcherrima*). Under dette uhyrlige Navn gaar en nydelig og taknemmelig Staude med rosalilla, kornblomstlignende Blomster i Juli. M 0,7. Egnet til Rabat og Afskaering. Formeres ved Fro og Deling og ynder snarest lidt tor Jord.

Aethionema grandiflorum (Fig. 37), m 0,25. Rosa Blomster i Juni-Juli. Stenplante, lave Rabatter. Lidt traegtig ved Roden.

Trives bedst i Sol og taaler ikke fugtig Jord. Formeres ved Stikning eller ved forsigtig, ikke for sen Deling; fuldstaendig haardfor, skont den ikke altid anses som saadan.

[Illustration: Fig. 72. *Helenium autumnale*.]

Agapanthus umbellatus, m O,6. Klare, blaa Blomster i August-September. Anvendes mest som Koldhusplante, men er haardfor, naar Daekning iagttages. Skal staa urort flere Aar for at blive smuk. Til store Stenpartier og navnlig til Dekorationsplante i Baljer; graadig. Formeres ved Fro og Deling.

Agrostemma, se Lychnis.

Ajuga reptans atropurpurea (Fig. 36), en Form af krybende Laebelos, m O,15. Blaa Blomster i Maj-Juni. Krybende Staude med dyb purpur, metalglinsende Blade; vokser som Ukrudt. Formeres ved Udlobere, der selv slaar Rod. Trives under alle Forhold og kan anvendes overalt, hvor der er Brug for lave Planter.

Althaea rosea, Stokrose, m 2,0-2,5. Alle Farver undtagen blaalige. Juli-August. God Jord og megen Vanding. Skal skaeres tidligt ned. De enkeltblomstrende er de lettest at dyrke--de fine, fyldte lider saerlig meget af en Rustsvamp--i Rabatter og navnlig op ad Mure. Formeres bedst ved Fro. Kan flyttes med Klump.

Alyssum saxatile (Fig. 38), Krognaal, m O,2. Gule Blomster i Maj-Juni. Pudedannende Vaekst. Den fyldtblomstrende Varietet er den bedste. Ynder en tor, solrig Plads. Formeres ved Deling og Stikning. Anvendes i Foraarsrabatter, brede Kanter og navnlig til Grupper, da Bladene er paene hele Aaret.

Anchusa italica Dronmore Variety (Fig. 39), en Art Oksetunge, m 1,0-1,5. Himmelblaa Blomster i Juni og Juli. Remonterer lidt, naar den nedskaeres. Hyppig Omplantning i god Jord, da den har toaarige Tilbojeligheder. Paa sin Aarstid enestaaende i sin Farve. Vinterdaekning.

[Illustration: Aksel Olsen, Kolding. Fig. 73. *Helianthus rigidus* Ligeri.]

Anemone japonica (Fig. 40), m 0,5-0,8. Aug. til Frosten. Taaler let Skygge og ynder Fugtighed. Deles om Foraaret. Naturlig Plantning og saerlig Afskaering; kan staa urorte en halv Snes Aar. Egner sig til at dele Plads i en Gruppe med foraarsblomstrende Stauder: *A. j. Geante des Blanchés*, den største hvide, *Honorine Jobert*, den mest rigtblomstrende hvide og *Koenigin Charlotte*, solvagtig rosa.

A. silvestris grandiflora (Fig. 41), m O,20-O,30. Baade enkelte og fyldte hvide Blomster i Maj. Nojsom. Deling. Eget til naturlig Plantning, Foraarsrabat og Afskaering.

Antennaria dioeca tomentosa, taepedannende, graabladet Plante. Blomsterne vaerdilose eller skadelige for "Taepets" Udseende. Fuld Sol og tor Jord. Erstatning for Graes (dog Frosthuller), og som Bunddaekke. Rigelig Formering ved Deling. Taaler ikke Dryp fra Traeer om Vinteren.

Anthemis tinctoria, *E. C. Buxton* og *Kelwayi*, m O,5. Henholdsvis bleggule og staerkgule Blomster Juni til Frosten. Fuld Sol og let Jord. Deles. Meget anvendelige, da Lovet er smukt hele Aaret. Danner maegtige Puder, der dog se bedst ud paa Afstand, da de enkelte Blomster er lidet anselige. Maa aldrig anvendes enkeltvis.

[Illustration: Fig. 74. *Hemerocallis citrina*.]

Anthericum liliastrum, hvide, lilieagtige Blomster i Klase. Juli. Deling.

Aquilegia, Akeleje. Velkendt Haveplante, ynder Skygge. Fro og ogsaa Deling, men i Reglen med mindre godt Resultat. Fortrinlig til Afskaering. Gor samlet ringe Effekt, de yndefulde Blomster skal ses naerved. A.

chrysantha, m O,8-1,20, i Reglen guldgule Blomster, Juni og Juli, *A. coerulea* (Fig. 43), m O,4-O,5, i Reglen blaa og hvid, Juni og Juli, *A. vulgaris*, m O,4-O,8, i Reglen rosa, violette eller hvide Blomster i Juni.

Arabis (Gaasemad), m O,15. Hvide Blomster i April. Pudedannende. torketaalende Stauder til Stenhoj og Foraarsrabat. Alle Arter naturlig Plantning. Taaler lidt Skygge. Fortrinlig til Udplantning mellem Tulipaner o.

I., taaler at flyttes i Knop. *A. albida flore pleno*, fyldte Blomster, der egner sig til Kranse o.s.v. *A. alpina grandiflora superba*, enkelte Blomster, lidt hvidere end foregaaende.

[Illustration: Fig. 75. *Heracleum Mantegazzianum*.]

Armeria maritima Laucheana, Engelskgraes, m 0,2. Staerkrosa Blomster, Juni til September. Danner Graespuder og er anvendelige i lave Rabatter og som Kantplanter. Sol og let Jord. Kan flyttes i Blomst.

Artemisia lactiflora (Fig. 42), en Bynkeart fra Kina, m 1,5. Cremehvide Blomster i September. 1ste Klasses Rabatstaude, naesten selvlysende om Aftenen. Udmaerket til Afskaering. Smuk grupperet med tidlige Efteraarsasters og *Solidago Shortii*. Deling eller Fro, ynder kraftig, leret, ikke for tor Jord. Skal formentlig omplantes hvert tredie eller fjerde Aar.

Aspidium Filix mas, almindelig Mangelov Bregne m 0,4-1,0. I Skygge, men ogsaa i Sol, naar der blot er Lae, der er en Hovedbetingelse for Trivsel. Naturlig Plantning eller Grupper. Under gode Forhold holder den sig frisk det meste af Sommeren, men taber sig ofte paa Grund af Blaest og Torke tidligt.

[Illustration: Fig. 76. *Hypericum calycinum*.]

Aster alpinus superbus, m 0,2-0,3. Lyslilla Blomster i Maj-Juni. Trives under alle Forhold, men bedst i Sol og tor Jord. Deling. Lader sig flytte i Knop og lader sig indpotte. Smuk i Foraarsrabat og som Kant.

A. subcoeruleus. Minder om den forrige, men er hojere, sildigere og morkere. Egner sig til Afskaering.

A. Amellus, m 0,5-0,6. Blomstrer Slutningen af August til Oktober. Baerer i Modsætning til de fleste andre Arter Blomsterne i samme Hojde. Ynder Sol og kraftig Jord. Omplantes hvert 3die Aar. Sammen med tidlige *Chrysanthemum* horer de til Efteraarsrabattens pragtfuldeste Planter. Kan i fuld Flor flyttes. Formeres ved Deling. *A. A. Perry's Favourite* er lys rodlilla, *A. A. Schoene von Ronsdorf* meget storblomstret lillarosa, *A. A. Ultramarin*, dyb blaa, Gruppenkoenigin, ren lavendelblaa, horer til de bedste Sorter.

A. cordifolius Bluetenregen, m 1,0. Sartlilla, smaa Blomster i store, slorede stande. Oktober. Smuk, men ikke saerlig holdbar til afskaering.

A. ericoides minder om den foregaaende, men Blomsterne er hvide. Lyngagtig Vaekst.

[Illustration: Kelway & Son. Langport. Fig. 77. *Helianthus rigidus semiplenus*.]

A. hybridus, omfatter en Del Krydsninger og Variationer, hvoraf naevnes: *A. H. Bluetenwolke* m 0,7, lyseblaa, Sept.-Okt. *Climax*, m 1,5, lilla, Okt. *Lavendel*, m 1,2, lavendelblaa, Sept.-Okt. *Md. Cocheux*, m 0,3, lys, lillarosa, Sept., egnet til Flytning og Indpotning. *Rosalinde*, m 0,7, renrosa, Sept. *St. Egwinn*, m 1,0, rosa, Sept.-Okt. Ingen af disse stille store Krav til Opbinding. Mange Varieteter er lige saa smukke, men behaeftede med forskellige fejl.

A. laevis Robert Parker, m 1,5. Lavendelblaa Blomster i September.

A. novae-angliae Lill Fardell, m 1,5. Staerk karminrosa. September-Oktober.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 78. *Helleborus niger*.]

De ovennaevnte Efteraarsblomstrende Asters, Englaendernes Michaelmas Daisies, skal alle omplantes hvert eller hvert andet Aar. Formeres ved Deling. Kulturen er let, Opbindingen er det eneste, der volder Vanskeligheder, Egner sig til Rabat og til naturlig Plantning, altid flere sammen. De kan gro overalt, men de

sildigste Sorter maa her i Landet helst staa i Solen. Topstiklinger satte i Juni, kan give smaa Udplantningsplanter. De egner sig udmaerket til Afskaering, men visne ofte, naar de pludseligt saettes i en varm Stue. Der findes vidt og bredt udbredt en Maengde daarlige Varieteter af disse Planter, der ofte fejlagtigt kaldes "Strandasters".

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 79. *Hemerocallis fulva* Kwanso.]

Astilbe (Hoteia) chinensis m 0,5. Creme-rosa. Juli-August.

A. Davidii, m 1,0-1,2. Lyngfarvet. Juli-August.

A. hybrida Arendsii (Fig. 44), m 0,8-1,0. Juli-August. Det var en Begivenhed i Staudeverdenen, da denne Serie Hybrider i 1907 sendtes i Handelen. *Ceres* (Fig. 45) lysende lillarosa. *Lachskoengin*, *laksrosa* *Moerheimi*, *cremhvid* er blandt de bedste.

[Illustration: Kelway & son, Langport. Fig. 80. *Hepatica triloba*]

A. hybrida Lemoinei Gerbe d'Argent, m 0,8. Cremhvid. Juli August.

A. hybrida Queen Alexandra, m 0,5. Lys rosa. Juli. Egned til Indpotning og Drivning.

De naevnte Astilbformer ynde alle rig Naering og meget Vand i Forsommeren og trives bedst paa fugtig Jord og i let Skygge. Formeres ved Deling. Da Lovet er smukt hele Sommeren, egner de sig udmaerket til Gruppe, men kommer bedst til deres Ret ved Bredden af en Dam.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 81. *Iberis sempervirens grandiflora*.]

Astrantia major, Stjerneskaerm, m 0,4-0,7. Graalige Stjerneblomster i Juli og August. Trives overalt, helst i Skygge. Naturlig Plantning og Afskaering. Gammel Plante i Bondehaver og forvildet; Deling. Smuk i Vaser sammen med lyseroede Maanedstroser.

Aubrietia deltoidea graeca. m 0,15. lavendelblaa. April-Maj.

A. d. Fire King og *A. hybrida Dr. Mules*, som forrige, men henholdsvis staerkrosa og violet. Formeres ved Deling og Stikning. Blandt de allerbedste pudedannende Foraarsplanter anvendes paa Sten og i Forgrunden af Rabatter (Fig. 69). Sol og tor sandet Jord, helst mange sammen. Taaler ikke frisk Godning, daekkes let med Granris. Visne Blomster afklippes.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 82. *Inula glandulosa*.]

Bellis perennis (Fig. 46), Tusindfryd, m 0,1-0,15 Blomstrer ved Remontering hele Sommeren. B. p. *Delicatissima*, *fin rosa*, *Riese von Stuttgart*, meget store hvide og *Ruhm von Frankfurt*, meget store rode Blomster. Trives overalt, omplantes ofte, da de ellers ved Selvsaaing degenererer. De finere Sorter daekkes med Granris. Til Foraarsrabat og til Kant. Kan flyttes i Blomst og indpottes.

[Illustration: Fig. 83. *Incarvillea Delavayi*.]

Bergenia, se *Saxifraga*.

Betonica, se *Stachys*.

Bocconia cordata [Transcriber's note: Changed to italics], m 1,5-2,5. Cremefarvede, ret uanselige Blomster i

Juli-August; dyrkes for de smukke, blaagronne Blades Skyld. Udpraaget Solitaerplante, graadig. Skal lades urort flere Aar og fodres staerkt for at blive imponerende. Under gode forhold en for os ukendt, naesten tropisk Yppighed i Vegetationen.

Buphthalmum salicifolium m 0,25-0,50. Guldgule Margueritblomster i Juli-August. Kan ikke maale sig med Anthemis i Rabat, men kan sammen med Veronica longifolium paa ganske tørre, sandede Steder danne smukke Partier.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 84. Inula Royleana.]

Campanula, Klokke.

C. carpathica, m 0,30. Juli-August. Lyslilla. Varieteten C. c. albahar hvide Blomster. Anvendes som Stenplante, helst mange sammen og begge blandede. Formeres ved Deling; helst fuld Sol, men trives ogsaa i let Skygge.

C. hybrida G. F. Wilson, minder om de forrige to, men er dybblaa. Anvendelse og Kultur er den samme.

C. glomerata dahurica superba, m 0,5. Dyb violette Blomster i taet sammentraengte Stande. Fortrinlig til Gruppe.

C. lactiflora, m 1,0. Hvid eller lysblaa, ret smaa Blomster i store Stande. Juli-Aug. Fordringslos og villig Rabatstaude. Trives under alle Forhold. Formeres sikrest ved saaning.

C. latifolia, bredbladet klokke, en dansk Plante, m 0,75 Hvide eller blaa Blomster i Juli. Trives godt i Skygge og egner sig til at lade "forvilde". Deling. Formen C. l. macrantha er større og har en dybere blaa Farve. Egner sig paa Grund af sin større Anselighed til Rabatplante.

C. persicifolia grandiflora, m 0,6-1,0. Blaa og hvide Blomster i Juni og August. Blandt de bedste Former er C. p.g. alba enkelt, hvid; Coupe d'Azur, lav, halvfylt, blaa; lilacina, enkelt, blaa, staar i alle Forhold;

Moerheimii (Fig. 47), dobbelt, hvid. Disse Campanula trives alle i enhver Havejord og udmaerkede til naesten al Staudeanvendelse. Grundet paa, at Planten er en Rosetpude, hvorfra de lange Stilke rager op, kan den plantes i forgrunden og mellem lavere Planter. Der skal helst plantes blaa og hvide mellem hinanden, og kun nogle af de midterste stilke skal opbindes. De enkelte, hvis Blomster rorer sig selv af den svageste Luftning, er de konneste, de dobbelte er som de mest holdbare bedst til Afskaering.

Centanrea, Knopurt.

C. montana rosea, m 0,5. Staerk rosa, Maj-Juni. Rabat. Den smukkeste af Knopurterne. Ynder let Jord og Sol. Holdbar til Afskaering. Deling.

C. pulcherrima, se Aetheopappus.

C. ruthenica (Fig. 48), m 1,0. Svovlgule, store Blomster i Juli. Lovet smukt hele Tiden, derfor saerlig anvendelig. Holdbar til Afskaering.

Cephalaria tatarica (Seabiosa t.), m 2,0-2,5. Gule Skabioscblomster, Juni-Juli. Anvendes bedst i naturlig Plantning, Da den i Rabatter paa Grund af sit Omfang efterlader et aabent Gab der ikke let daekkes. Trives i al Jord, men er graadig. Deling.

Cerastium Biebersteinii (Fig. 49), en Art Honsetarm, m 0,2. Hvide Blomster i Juni. Paa Grund af de

blaaehvide Blade anvendelig under mange Forhold, men er f. Eks. mellem Sten uberegnlig fordi dens Vaekst og Optraeden er som det vaerste Ukrudt. Taaler ikke Vinterfugtighed. Formeres utroligt let ved Deling.

Chelone barbata, se Pentstemon b.

Chrysanthemum indicum, Vinterasters. Folgende Varieteter er blandt de bedste: Altgold, m 0,4. Septbr., rodlig-gylden: Darkie, m. 0,4. Oktober, enkelt, mørkbrun; Gartendirektor Encke, m 0,5, rodlig-chamois, enkelt, August-September; Goldkoepfchen, m 0,7, gylden-brun, Oktober, ualmindelig haardfor, endogsaa Blomsterne taaler nogen Frost, lange Stilke til Afskaering; Miss Selley, m 0,30, sart rosa, August-September, pomponblomstret, ganske lav til smalle Bede og Gravsteder. Plume d'Or, m 0,5, klar gul, September, en aeldre ualmindelig god Sort, lange Stilke; Primrose League, m 0,3, lys gul, September, i Vaekst som Miss Selley; Toulousaine, m 0,4, rodbrun, September, naermest pomponblomstret. Det er forst i de senere Aar, at man er begyndt at behandle C. indicum som Stauder, og mange Sorters Haardforhed er heller ikke ganske paalidelig under fugtige Forhold. Deres Anvendelse er mangesidig: til Rabat, Gruppe, Supplementsplanter, Udplantningsplanter, Optagning i Potte o.s.v.; navnlig deres Evne til i Blomst at taale Flytning (i umoden Tilstand taaler de den ikke godt) gor dem brugbare. Formeres ved Deling eller Stikning. Skal omplantes med ca. 3 Aars Mellemrum for at opretholde Blomsternes Storrelse og Fylde.

Dersom Planterne paa Reservebed skal bruges til Indpotning eller Udplantningsplanter, bor mange Sorter knibes en Gang; dette gaelder ikke for den blandede Rabat. Kraever rigelig Naering og Vanding under Vaeksten.

Chrysanthemum maximum (Leucanthemum m.), Staudemargueritter. Haveformerne Mrs. Tersteeg, m 1,0 maegtige hvide Blomster i Slutningen af Juni og i Juli og Triumph (Fig. 50), m 0,5, saerlig rigtblomstrende, men ellers som foregaaende, er gode. Der er lidt Forskel paa Formernes Vaekstbetingelser, saaledes er den forste mere omtaalelig for Frost og den sidste for Torke. Nyhedstiltraekkerne har med C. m. fejret smukke Triumfer, idet den aedle Form er bibeholdt, samtidig med at Storrelsen og Skonheden er vokset. Iste Klasses Rabat-stauder, der trives i al god Jord, Deling. Ogsaa til Afskaering og plantet i Baljer er de blandt de bedste. De skal omplantes omtrent hvert 3die Aar.

Chrysanthemum uliginosum/i> (Leucanthemum u) m 1,5. Hvide Margueritblomster i September og Oktober. Smukke i Efteraarsrabatter sammen med Asters n. Lill. Fardell o.a. Det er en af de faa Stauder, der kan Klare sig naer Buskads, og den egner sig i det Hele paa Grund af sine Udlobere til naturlig Plantning. Er meget graadig og maa i Rabat omplantes hvert eller hvert andet Aar. Deling.

[Illustration: Fig. 85. Iris Germanica. Hybrida.]

Cimicifuga (Actaea). Cremehvide Blomster, August til Frosten. C. japonica (Fig. 51), m 1,5. Kortere Blomsterstande og sildigere end C. racemosa, m 1,8, der er mere rigtblomstrende. Dekorative Stauder med ahornagtige Blade. Ynder fugtig Jord og let Skygge. Ikke smuk de forste Aar; skal staa urort en laengere Aarraekke. Til skygget Rabat, naturlig Plantning og Afskaering. Forsigtig Deling i April, eller Fro.

Clematis recta, m 0,8-1.2. Hvide Blomster i Juni og Juli. Egner sig mindre godt til Rabat, da den er vanskelig at opbinde paent. I stort Antal haengende ned ad en Skraent er den vidunderlig. Taaler en Del Torke. Deling. Gode Blomster til Afskaering, naar Stilkene ikke er for krumme.

[Illustration: Fig. 86 Iris germanica.]

Colchicum autumnale, Tidlos, (Fig. 52). Ligner en stor lillarosa Crocus. Blomstrer i Oktober, medens Bladene kommer om Foraaret. Planten er giftig. Egner sig til Stenhoj og anden naturlig Plantning. Formeres ved Knoldyngel. Er i Reglen kun en Liebhaberplante, vilde dog i større Maengde kunne tage sig pragtfuld ud.

Convallaria majalis, Lilieconval. Velkendt Plante, kun egnet til Afskaering og til i Maengder at danne "Skovbund" under Traeer. Skal have dyb Jord. Kan staa laenge urorte.

Coreopsis grandiflora (Fig. 53), m 0,6 Guldgul, Juli til frosten. Udmaerket Rabatstande, og giver fine, lette Blomster til Vaser. Trives overalt, ogsaa i let Skygge. Dens kedelige toaarige Tilbojelighed gor, at man i Tide maa nedskaere Blomsterne og at Delingen undertiden slaar fejl; den kommer dog ret aegte af Fro. Den taaler Flytning, naar det sker med Forsigtighed.

[Illustration: Axel Olsen, Kolding. Fig. 87. *Iris pallida*.]

Crocus aureus og *vernus*, m 0,15. Henholdsvis gule og blaa eller hvide blomster i Marts eller April efter som Foraaret kommer. Anvendes i Buskadser og strot ud i Plaener, der i saa Fald ikke maa maskinslaas for i Maj. Kan ogsaa laegges i Bede og Rabatter og som bekendt drives. Naar de laegges ud i Plaener, maa der laegges rigelige "Kolonier" af hver Farve for sig. Saadanne Grupper maa oplose sig i sine Udkanter paa en naturlig Maade.

Cypripedium spectabile, Fruesko, en haardfor Orchide, m 0,40. Hvide og rode Blomster i Juli. Halvskygge, poros Jord. En meget smuk Liebhaberplante, der dog er vanskelig indtil den faar fat; skal vist staa urort i mange Aar. Formeres ved i August at losne Dele fra Planten uden at flytte Moderplanten. Anvendes selvfølgelig kun i naturlig Plantning.

[Illustration: Fig. 88. *Iris laevigata*. (Kaempferi).]

Delphinium, Ridderspore, er Staudernes Kongeslaegt, de pragtfuldeste og fordringsfuldeste af dem alle. Forskellige Arter har bidraget til at skabe en lang Raekke Krydsninger, Hybrider, der efter deres Habitus kan deles i to Typer, de lavere med mere spredte Blomsterstande, ofte benaevnte Belladonna-hybrider, og de hojere med i Reglen mere taette og akseagtige Blomsterstande, (se Fig. 54, 55 og 56).

Blandt de bedste af de lavere kan naevnes: *D. hybridum Capri*, lysblaa; *Lamartine*. dybblaa; *Moerheimii*, hvid; *Mrs. J. S. Brunton*, lysblaa; *semiplenum* (Fig. 57), lysblaa med gronlig Midte, fyldt. Alle ca. m 1,0, alle med Hovedflor i Juli og August og alle, saerlig Brunton, remonterende.

[Illustration: Fig. 89. *Iris laevigata* i en japansk Have.]

Af den hojere Type kan fremhaeves af Maengden, *Rev. E. Lascelles*, fyldt, violet med hvidt Oje; *Lize van Veen*, himmellilla Blaa med hvidt Oje; *Mrs. Creighton*, dybeste, morke, metalglinsende Ultramarin, desvaerre svag i Stilkene; *Queen Wilhelmina*, lysblaa, enkelt; *The Aluke*, morkblaa og violet, meget storblomstret og hoj; *Turquise*, Himmelblaa med lilla Nuance. De naar med nogen Variation en Hojde af mellem m 1,20 og 2,0. Blomstrer i Juli og August og remonterer kun sparsomt. Anvendes i Grupper og Rabatter, hvor de forskellige Nuancer Blaas kan blandes til et fortryllende Hele. Egner sig paa Grund af Farven ikke til naturlig Plantning. De klare, blaa Farver odelaegger det mindre klare Blaa i Lupin, Campanula Veronica o.s.v., hvorfor de mere violette *D.* er bedre sammen med andre blaa Blomster. Kulturen er forsaavidt let, deres Krav er simple, men store; Sol, en Meter dyb, ualmindelig naeringsholdig Jord, rigelig Vanding, ogsaa med Godningvand og en omhyggelig Opbinding, Omplantning hvert fjerde Aar omtrent. Formeres ved Deling, maaske helst i det tidligere Foraar.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 90. *Kniphoffa Uvaria*.]

[Illustration: Lange, Frederikssund. Fig. 91. *Kniphofia quartiniana*.]

Delphinium grandiflorum (*D. chinense*), m 0,8-1,0. Himmelblaa, lette Blomsterstande, Juni til September. Anvendes som de ovrigte, men ogsaa til Udplantning, da de taaler at flyttes. Formeres baade ved Deling og

Fro, der dog ikke altid giver lige aegte Afkom. Frokapslerne maa stadig afpilles.

Delphinium sulphureum (Delphinium Zalil), m 1,0. Gul, i Juli og August. Anvendes i Rabat og til Afskaering. Mere vanskelig end de ovrigte Delphinium; taaler ikke Torke om Sommeren, eller fugtig Plads om Vinteren.

Dianthus, Nellike.

D. caesiuss, m 0,20. Rosa. Juni. Stenbede, lave Rabatter og i naturlig Plantning med tor Karakter. Uhyre rigtblomstrende. Formeres ved Deling og Fro, skal have Sol og tor, let Jord.

D. Caryophyllus, Komtesse Knuth, en varm, gul Havenellike af dansk Oprindelse, m 0,4. Juli-september. Til Afskaering og da den lader sig flytte, til Tilplantning af Bede. Kraever opbinding, og er paa fugtige Steder forfulgt af Sneglene. Formeres ved Stikning og Aflaeggere.

[Illustration: Fig. 92. *Leontopodium alpinum*.]

D. plumarius, Fjedernelliken. Denne Art, der er pudedannende med smukke graa Blade, er en af de mest anvendelige Stauder, der findes. Varieteterne *Delicata*, *Gloriosa* og *Diamant* er henholdsvis sart rosa, rosa og hvid. Alle er ca. m 0,30 og blomstrer i Slutningen af Maj og Juni, men remonterer ofte. Finder Anvendelse paa alle Maader, ikke mindst til Kanter. Kan flyttes, naar dette sker i Tide. Formeres ved Stikning og Deling, og kan trives naesten alle Steder, idet de dog foretraekker Sol og let Jord. De naevnte Nelliker dufter.

Dicentra (Diclytra) spectabilis (Fig. 58), m 0,7. Lyseroede Blomster i Maj. Bekendt Staude til almindeligt Brug, dog paa Grund af sit haveagtige Udseende ikke til naturlig Plantning. Lader sig drive tidlig i Blomst.

Dictamnus giganteus (caucasicus), m 1,0. Rosa. Juli. God Rabatstaude ogsaa til naturlig Plantning, da den taaler Skygge og helst skal staa urort i en Del Aar. Forsigtig Deling om Foraaret; foretraekker svaer Jord.

Digitalis purpurea gloxiniaeflora, Fingerbol, (Fig. 59), m 2,0. Hvide og rode Blomster fra St. Hans til August. Digitalis, Hojsommerblomsten, som den kaldes i Norge, er en af de taknemmeligste Stauder, der findes, dens Form er blandt de mest dekorative, og dens beskedne Farver smelter, som faa andre sammen med forskellige Lokaliteters Natur. Den er anvendelig i Rabatten, men det er dog ved "the wild gardening", at den rigtig er paa sin Plads, saerlig, da den, engang plantet, formerer sig selv ved Fro. Deling er vanskelig, da den har toaarige Tilbojeligheder, Den foretraekker let Skygge og Lae. Kan flyttes som ung.

Doronicum plantagineum excelsum, Gemserod, m 0,60. Gul. Maj. Smuk med *Viola cornuta* og Darwin Tulipaner. Gror som Ukrudt, kan drives.

Dracocephalum virginicum, se *Physostegia*.

Echinacea purpurea (Rudbeckia p.), m 1,5. Morkrosa. Juli-August. God Rabatstaude, fordringslos. Deling.

[Illustration: Fig. 93. *Liatris elegans*.]

Echinops Ritro, Tidselkugle (Fig. 61), m 1,0. Graablaa. Ret fordringslos, men foretraekker ikke for svaer, kalkholdig Jord og Sol. Til Rabat og navnlig til Plantning med tor Karakter. Skal staa urort i nogle Aar. Bladene lider ofte af Sygdomme. Naar Staenglerne afskaeres for Blomsterne er udfoldede, kan de torres og anvendes til indendørs Dekoration om Vinteren. Fro. Deling eller Rodstiklinger.

Eranthis hiemalis, Vinterblomme, velkendt Logvaekst, der bor plantes flokkevis under Buskadser. Fro og Deling. Kun mange sammen er de af Virkning. Kan tages op og drives.

Eremurus himalaicus (Fig. 62), m 1,5. Maj-Juni. Hvid.

E. robustus superbus, m 2,5. Rosa. Maj-Juni. Anvendes ikke saa let sammen med andre Stauder, egner sig derimod godt til Solitaergruppe paa 5 a 10 Stk. Stiller store Fordringer til dyb, veldraenet, ikke for svaer Jord. Taaler ikke Fugtighed om Vinteren; maa derfor ikke dækkes med Godning, hellere Lov. Kraever trods Hojden ikke Opbinding. Planter i August godt dybt. Deling og Udsaed; Rodstiklinger i Juli skal ogsaa kunne lykkes.

[Illustration: Lange, Frederikssund. Fig. 94. *Ligularia macrophylla*.]

Erigeron grandiflorus elatior, en Form af Bakkestjerne, m 0,6. Lyslilla. Juni. Ved Nedskaering remonterende til Frost. *E. speciosus* (Fig. 63), m 0,70. Violet. Juli. Remonterende. Fordringslose Stauder, der omplantes hvert tredie Aar. Rabat, naturlig Plantning og Afskaering. Kan flyttes i Knop. Sammen med andre taknemmelige Stauder som *Buphthalmum*, *Helenium pum. mag.* og *Geum cocc.* kan de paa vanskelige, dog ikke for skyggede Steder danne et pragtfuldt Flor, hvor for end ikke Graes kunde trives. Deling.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 95. *Lilium testaceum*]

[Illustration: Kelway & son, Langport. Fig. 96. *Lupinus polyphyllus*.]

Eryngium, tidsellignende, blaagraa Stauder, hvoraf bor naevnes *E. alpinum* (Fig. 64), m 0,5. Juli-september. *E. Oliverianum*, m 0,7. Juli-september. *E. planum*, Mandstro, m 1,0. Juli-oktober. Rabat og naturlig Plantning, tor Karakter. Formering, se Echinops. Deling af unge Planter lidt vanskelig paa Grund af udpraegtet Paelerod. Skal staa urorte 5 a 6 Aar. Trods det "torre" Udseende, ynder de svaer og kraftig Jord, men stiller dog ikke store eller absolute Fordringer. De to forstnaevnte, der er de smukkeste, har toaarige Tilbojeligheder og maa nedskaeres i Tide. De naevnte Arter kommer aegte af Fro. *E. planum* er lettest at formere.

[Illustration: Lange, Frederikssund, Fig. 97. *Lupinus polyphyllus Moerheimii*.]

Erythronium grandiflorum giganteum, m 0,15. April-juni rosarode. Plantens Habitus minder om *Cyclamen*. Let med Bladjord blandet Jord og Skygge. Naturlig Plantning helst en Del sammen. Planter dybt. Skal staa urort og laenge. Formeres ved Fraskillen af Lovyngel fra gamle Planter.

Eulalia, se *Miscanthus*.

Euphorbia polychroma. Vortemaelk, m 0,40. Gulgron. Maj. Rabat og naturlig Plantning; taaler tor Plads. Deling om Eftersommeren. De enkelte Blomster er uanseelige, men hele Blomsterstanden er meget virkningsfuld.

Fritillaria imperialis. Kejserkrone, m 0,8-1,0. Orangerode Blomster. Maj. En aeldgammel Havestaude, der findes meget i Bonderhaver. Rabatplante. Giftig og ildelugtende, derfor ikke lige udenfor Vinduerne. Miskendt, men i Virkeligheden pragtfuld Staude. Taaler ikke Fugtighed om Vinteren, men vil dog have meget Vand i Vaekstperioden og er iovrigt ret graadig; omplantes hvert fjerde a femte Aar. Logene laegges dybt og med Sandjord under.

[Illustration: Fig. 98. *Monarda didyma Cambridge Scarlet*.]

Funkia, *F. lancifolia undulata* og *F. Sieboldiana*, den forste er lav, m 0,25 og brogetbladet. Blomsterne ubetydelige, kan flyttes og drives let. Anvendes i lave Rabatter og til Kant for de livlige, hvidbrogede Blades Skyld. Den anden er større, m 0,75. Lilla Blomster i Juni-Juli. Dyrkes vaesentligt for de yppige Blades Skyld. Egnet til Grupper i Skygge og til Plantning langs Vand. En Gruppe af store *F.* med Kant af smaa brogede *F.* danner en holdbar Gruppe under Traeer. Skal dog ikke anvendes for meget i smaa Haver, hvor den ofte virker

kedeligt. Ualmindelig taalmodig Plante, ses ofte i Vaser paa Mure o.l. Deling.

Gaillardia aristata grandiflora, (Fig. 65), m 0,5. Gul og orange, i Juli til Frosten. Rabatter, Grupper og Afskaering. Staerk Farve, som kan virke endnu staerkere ved Plantning foran blaagraa Graner, Eryngium eller andet af den Farve. Planten skal ikke opbindes, da det er haablost, det klaeder den ogsaa bedst at flyde om. Stilken krummer sig saaledes, at Blomsten baeres smukt frem, selv om Planten er vaeltet helt. Findes i et Utal af Varieteter fra lyst gult lige til brunt og skarlagen, stiller ikke saerlige Fordringer, dog helst Sol. Toaarige Tilbojeligheder, derfor Nedskaering til Grunden i Aug. Deling. Varieteterne kommer ikke aegte, men dog ofte smukt af Fro.

Galanthus nivalis, Vintergaek, mere end velkendt, anvendes som Eranthis; men dog ikke af samme Virkning i Maengder.

[Illustration: Fig. 99. *Oenothera glauca* Fraseri.]

Galega officinalis Hartlandii (Fig. 66), m 1,0. Lilla og hvide. Juli-August. Anvendes i store Rabatter, men vanskelig at opbinde, stottes bedst med Ris. Udmaerket til naturlige Plantninger, navnlig paa Skraaninger. Ynder god svaer Jord og Sol, men kan trives under mange Forhold. Deles og omplantes hvert 4de Aar.

Gentiana acaulis (Fig. 67), Entian, m 0,15. Dyb blaa. Maj-Juni. Foraarsrabat og Kanter. Dens Farve er naesten enestaaende i Planteriget. Er ret lunefuld, vantrives et Sted og vokser som Ukrudt et andet under tilsyneladende ens Forhold. Heraf stor Uenighed mellem de Laerde. Foretraekker stiv Jord og skal ikke omplantes for tit. Taaler rimeligvis ikke frisk Godning. Kan drives, naar den tages op ved Midsommertid i Potter med leret Jord.

Geranium, Storkenaeb, *G. pratense*, m 0,5. Lysviolette Blomster i Juli. *G. grandiflorum*, m 0,4. Storre blaaviolette Blomster i Juni. Fordringslose Stauder til Rabat og naturlig Plantning. Afblostrer ret hurtig, men da meget rigtblomstrende, ofte pragtfulde saa laenge det varer. Trives i al Havejord og taaler nogen Torke, navnlig Arten *G. pratense*. Deling.

[Illustration: Fig. 100. *Papaver orientale*.]

Geum, *Nellikerod*, *G. coccineum*, m 0,3. Rode Blomster hele Sommeren, *G. Heldreichii splendens* orange Blomster i Maj og Juni. Begge Former danner smukke Tuer, hvis Lov holder sig kont lang Tid, er derfor meget anvendelige; isaer er de staerke orangerode Farver velkomne som sjældne i Foraarets Flora. Da *G.* ikke er saerlig blomsterrig, egne de sig ikke for Masseudplantning. Fordringslos Kultur i almindelig Havejord. Deling eller Udsaed.

Glyceria aquatica (*G. spectabilis*), Sodgraes. Den hvidbrogede Varietet er den bedste, m 0,1. Blomsterne uden Betydning, men de lyse graesagtige Blade liver op udmaerket, hvor de staar. Anvendes til Afskaering og i Rabat. Til naturlig Plantning er Bladenes Farve for skinnende. Horer hjemme paa fugtige Steder, men trives overalt. Deling.

Gunnera manicata m 1,5. Anvendes for Bladenes Skyld som Solitaerplante paa en Plaene. Er en i alle Retninger fordringsfuld Plante, man ikke faar Glaede af, medmindre den forkaeles baade med dyb Jord, Naering, Vanding, Lae og absolut Daekning for Frost. Skal staa urort i mange Aar.

Gypsophila paniculata flore pleno (Fig. 68), "Brudeslor", m 0,7. Hvide Blomster i Juli-August. I Rabatter kan den gore Virkning, hvis den for Eks. plantes ved Siden af en *Papaver*; naar denne da er afblomstret, vil *G.* brede sit Slor over de nedskaarne Stubbe. Holdbar til Afskaering. Skonheden kan man diskutere om. Plantens Apparition er gracios, men Farven er uren hvid, og man savner det gronne; "tort Udseende" og foretraekker ogsaa tor og solet Plads; hvor Forholdene er anderledes, aeder Sneglene ofte Planterne. Formering ved

Podning paa Rodderne af den enkelte Form, der saas eller ved Stikning.

[Illustration: Fig. 101. *Paeonia albiflora*, enkelt japansk Hybrid.]

Harpalium se *Helianthus*.

Helenium autumnale (Fig. 72), en af de smukkeste og mest taknemlige Haveplanter man har. Blandt de smukkeste Former er *Gartensonne* (Fig. 70), m 2,0. Gule Blomster i August-September.

H. Pumilum magnificum (Fig. 71), m 0,6. Gul, Juli til Frost. *Striatum Riverton Gem.*, m 1,5. Brun som en Gyldenlak, August-September. Udpraegede Rabatstauder, der klaeder hverandre indbyrdes. Formen *p. magnificum* er egnet til Gruppeplantning paa Grund af lang Blomstring. Formeres ved Deling. Er graadige og skal hyppig omplantes. Smukkest i Sol og svaer, ikke for tor Jord.

[Illustration: Aksel Olsen, Kolding Fig. 102. Japanske Paeoner.]

Helianthus, Solsikke. *H. multiflorus grandiplenus*, m 1,5. Fyldte gule Blomster i September. *H. ridigus Ligeri* (Fig. 73), m 1,5. Gule, September-Oktober. *H. ridigus semiplenus* (Fig. 77). Gule, samme Tid. Paa Grund af Udloben ikke lette at have i en mindre Rabat. *H. rigidus*-Formerne fortrinlig til naturlig Plantning eller til i Juli at nedkroge over afblomstrede Foraarsstauder; naar Spidsen knibes af samtidigt, vil der bryde Blomsterknopper frem langs Staenglerne. Fortrinlige Planter til Afskaering.

Fordringslos Kultur. Deling. *H. orgyalis (salicifolius)*, m 1,2. Dyrkes for de ejendommelige Blades Skyld. Staenglerne minder om en stor, let Strudsfer. Afskaering; pragtfuld i store Vaser med *Lilium tigrinum* o. l. Samme Kultur som de ovrigte.

Helleborus, Nyserod. H. foetidus, m 0,3. Gronne Blomster om Vinteren. *H. hybridus*, m 0,2-0,4, omfatter en Maengde Former i Reglen med rodlilla Blomster i det tidlige Foraar. *H. niger*, (Fig. 78), Juleroose, hvide i Slutningen af Vinteren, efter Vejret.

[Illustration: Aksel Olsen, Kolding. Fig. 103. Japanske Paeoner, let fyldte.]

Anvendes alle forst og fremmest til Afskaering og ellers paa egnede Pladser i Haven. *H. niger* kan tages op til Stuekultur. De trives alle i let Skygge. *H. niger* er lunefuld og befaengt med Sygdomme. Skal staa urort i mange Aar. *H. hybridus* er den letteste at dyrke; dens Blomster skal i Vand straks og forst i et koldt Vaerelse. Deling.

Hemerocallis citrina, (Fig. 74), m 0,7. Citrongul, i Juli. *H. fulva Kwanso* (Fig. 79), m 0,8. Orangerode Blomster i Juli-August; *H. hybrida Sovereign*. Guldgul med brun Bagside, m 1,0. Smukke Planter, der dog er for lidet rigtblomstrende til at vaere udpraegede Rabatplanter. De kan taale meget ublide Paavirkninger af enhver Art. Denne Sejlivethed bor dog ikke foranledige, at de altid skal pines langs et Buskads. De er yderlig taknemmelige for lidt god Pleje. Skal staa urorte en Del Aar. Deling.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 104. *Paeonia albiflora*, enkelt, en af Kelways Hybrider.]

Hepatica angulosa (Anemone a.) og #H. triloba#(Fig. 80), (Anemone Hepatica). Begge Arter er m 0,15 høje. Forefindes i blaa, rode og hvide enkelte og fyldte Former og blomstrer i Marts og April. Den sidstnaevnte har mere Bladfylde. En Skovbundsplante, der trives bedst i Skygge. Naar Jorden er naeringsholdig, kan de anbragte i Kanter yde et aldeles pragtfuldt Syn om Foraaret; da Lovet holder sig om Vinteren, er de meget anvendelige. Deling og ikke for hyppig Omplantning. Lader sig drive i Stue.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 105. *Paeonia officinalis*.]

Heracleum Mantegazzianum, (Fig. 75), Bjorneklo, m 2,0. Dekorative Planter med store hvidlige Blomsterskaerme i August-September. Anvendes som Gunnera, dog at H. skal nedskaeres ofte, og er maaske naermest en toaarig Plante, der ved Nedskaering i Tide holdes fleraarig. Formeres bedst ved Fro. Trives under alle Forhold, men er taknemmelig for rigelig Naering og Vand i Vaekstperioden.

Hesperis matronalis, Aftenstjerne, m O,7. rodlilla Blomster i Juli. *H. m. nana candidissima*, en lavere hvid Form. Den staerke Vellugt er disse Planters bedste Egenskab; men de er lidt for beskedne for Rabatter, og saerlig anvendelige i naturlig Plantning. Trives overalt, ikke mindst i Skygge. Kan flyttes med Klump, naar dette sker, inden Knopperne udvikles. Anvendelig til Afskaering, Deling.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 106. Paeonia Wittmanniana.]

Heucliera brizoides, m 0,3-0,5. Blomstrer i Juli og August. *H. b. gracillima*, sart rosa. *H. b. Flambeau*, mørk rod og *H. b. Pluie de Feu*, ildrod. Er blandt de bedste af de mange eksisterende Former. H. bevarer Lovet smukt i brunlig-gronne Farver og baere her op over de fine Blomsterstaengler. Brugbare til saa at sige alt. Kanter, Grupper, Rabatter, Stenhoje, Afskaering m.m. Nydelige, blandede med *Spiraea Filipendula*. Trives maaske bedst i lidt Skygge, er ellers ikke vanskelige, kun at de ikke naar deres fulde Skonhed for det tredje Aar. Deling helst i Eftersommeren.

Hypericum calycinum (Fig. 76), m O,4. Gule Blomster i Juli-september. Egentlig en Busk, men behandles som Staude. Saerlig god til Grupper og Enartsrabatter, da den holder Lovet smukt naesten hele Aaret. Formeres ved Udlobere. Sol og ikke for fugtig Plads. Maa mange Steder daekkes.

[Illustration: Lange, Frederikssund. Fig. 107. Phlox Arendsi.]

Iberis sempervirens grandiflora (Fig. 81), m O,25, kridhvide Blomster i Maj. Foraarsrabat, Stenhoj o.s.v. Bevarer Lovet smukt. Kan bruges som Udplantningsplante, d.v.s. om Efteraaret plantes paa Blomstringsstedet, smuk Bund for Tulipaner o.l. Let Jord og Sol. Stikning og Deling dog ikke for sent paa Aaret.

Incarvillea Delavayi (Fig. 83) og *J. grandiflora*, henholdsvis i Slutningen af Juni og Maj. Foraarsrabat og i Grupper, men ikke alene, da de helt svinde bort allerede i Juli-August. Ynder aaben, men lun Plads og dyb snaest let Jord. Deling og Fro.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 108. Phlox paniculata.]

Inula glandulosa (Fig. 82) og *I. Royleana* (Fig. 84), m 0,35 og 0,7. Henholdsvis guldgule og orangegule Blomster i Juni. Den forste maaske bedst paa Rabat, den anden til Afskaering. Skal staa frit, saa Regn straks torrer bort af Blomsterne, der lider af Vaede, stiller ellers ingen saerlige Fordringer. Deling.

[Illustration: Aksel Olsen, Kolding. Fig. 109. Phlox pan. storbl.]

Iris, Svaerdlilie. Denne aeldgamle Slaegt af Haveplanter rummer en Del af vore aller smukkeste og mest villige Stauder, og den har i saerlig Grad i de senere Aar vaeret Genstand for Forbedring. *I. germanica* (Fig. 85 og 86), hvis aedeltformede Blomst og fine Farver enhver kender, bliver i Reglen ca. m O,7 høj og blomstrer i Juni. Blandt de bedste Krydsninger og Varieteter skal fremhaeves *I. g. atrovioleacea*, dyb violet, *Md. Chereau*, hvid med ganske lyslilla Kanter; *Mrs. Neubronner*, ren gul; *Queen of May*, rosa lilla; *I. g. spectabilis*, morkeblaa-violet. Naer *germanica* staaer *I. florentina* (*I. g. Gambetta*), hvide med blaaligt Skaer. Dette er den i Middelhavslandene hjemmehørende *Iris*, der menes at vaere Frankrigs "Fleur de Lys", Bourbonnernes "Lillie". Ligeledes naerstaende er den smukke *Iris pallida* (Fig. 87), lysblaa-violet, blomstrer lidt senere, og er lidt større i alle Forhold.

Iris pumila, m O,20. Maj. Morkeblaa. Formerne *lutea* og *caerulea* henholdsvis gule og lysblaa. Disse ligner aldeles smaa *Iris g.* En Krydsning mellem disse og hine er de saakaldte *l. interregna*, der i Hojde og Blomstringstid danner en Mellelform. *l. i. Halfdan*, lys cremegul, *Helge*, staerkgul, og *Ingeborg*, ren hvid, er blandt de bedste. Alle de naevnte *Iris* formeres ved Deling og er ualmindelig lette i Kultur. *l. pumila* taaler af dem alle mest Torke. Sivagtige Blade og det, at vore hjemlige *Iris*arter gro ved Vand, har bevirket, at mange tro, at *Iris* saetter Pris paa fugtig Jord; det forholder sig omvendt, saaledes at de ynde for Jord og Sol; de skal omplantes af og til, idet der ellers dannes en grim Aabning midt i Planten. Hvis det gaelder at formere staerkt, kan Rodstokken skaeres i smaa Skiver og anvendes som Stiklinger. Det smukke Lov gor *l.* anvendelig til naesten alt Brug. Som afskaarne er de jo velkendte, som noget af det smukkeste og holdbareste, idet Knopperne efterhaanden springer ud; den enkelte Blomst holder ikke laenge.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 110. *Primula acaulis*, dobbeltblomstrende.]

[Illustration: Kelway & Son, Langport, Fig. 111. *Primula denticulata cashmiriana*.]

Blandt de mange andre *Iris*arter naevner vi *l. laevigata (l. Kaempferi)* (Fig. 89 og 88) fra Japan, m O,7. Juli, i mange Farver og baade enkelte og dobbelte, de sidste er de smukkeste. Holder af at staa fugtigt, men kan ogsaa trives i al god Jord, naar de bare faa ofte daglig Vanding og fuld Sol. Knoldene importeres fra Japan. Formering ved Deling. De skal helst staa adskillige Aar paa samme Plads.

Iris orientalis gigantea (l. ochroleuca g.), m 1,2. Lysgule Blomster i Juli. Fordringslos Plante, der skont ikke rigt blomstrende dog er smuk, og da alle *Iris* i Reglen er forbi, er dens Blomster velkomne. Deling. Skal staa urort en Del Aar.

l. sibirica orientalis, m O,6. Blaa Blomster i Juni. I. s. o. Snow Queen er en udmaerket hvid Varietet. Trives bedst paa fugtig, moseagtig Jord. Skal staa urort laenge.

Kniphofia (Tritoma), (Fig. 90). Englaendernes Red Hot Poker Plante, ofte kaldet "Raketblomst". *K. Uvaria* (M. 1,O) Rod-gule Blomster i Aug.-Sept. og *K. hybrida Express*, m O,7, *quartiniana* meget hoj (Fig. 91). I Blomst allerede i Juni. Anvendes som Solitaerplante i Rabatter og Grupper. Disse karakteristiske Planter er altid af stor Effekt, men passer bedst til at staa sammen med lavere Stauder, saaledes at deres Habitus ikke skjules. De er naesten haardføre, naar de vokse paa let Jord, og daekkes med et godt Daekkemateriale. Formeres ved Deling, men naar forst den fulde Udvikling andet eller tredje Aar. Fordrer god Naering, dyb Jord og Vanding.

[Illustration: Fig. 112. *Primula Sieboldii*.]

Lathyrus latifolius White Pearl (Fladbaelg), 1,5 eller mere. Hvide AErteblomster, naesten uden Vellugt i Juli-September. Anvendes til Spalier, og ad Traeer, paa Balustrer, eller hvor der ellers er Plads for en klatrende Staude. Den, der paa denne Plante kunde overføre de etaarige L.s Duft og Farve, vilde let blive Millionaer. Stikling og solet Plads eller Halvskygge.

Lavandula vera, Lavendel, m O,5. Som Kantplante kendt smuk Staude, i Blomst i Juli. Efter Blomstringen nedskaeres Planterne temmelig dybt, omplantes med 5 a 6 Aars Mellelrum. Deling. Kan ogsaa anvendes som Rabatstaude mange Planter sammen. De hvide Sommerfugle spiller altid smukt over Blomsterne. Foretraekker let Jord og Sol.

Leontopodium alpinum, Edelweiss (Fig. 92), m O,05. Hvide Blomster Juni-september. Ser i Have ikke ud, som det var vaerd at vove Livet for den. Formentlig kunne paa sit Hjemsted. Fro, Deling vanskelig. Sol og mager Jord.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 113. *Pyrethrum roseum*, fyldt Varietet.]

Leucantheum, se *Chrysanthemum*.

Liatris elegans (Fig. 93) m O,5. Rosa-lilla Blomster i Juli-Oktober. Anvendes til Rabat og i naturlig Plantning, ynder fugtig Jord. Forsigtig Deling.

Ligularia macrophylla (*Senecio Ledebourii*) (Fig. 94), m 2,O. Gul. August. Imponerende Plante til Rabat, men navnlig mere fritstillet saa de smukke Graablaa "Kaalblade" komme til deres Ret. Fordrer fugtig Plads eller megen Vanding, skal staa urort adskillige Aar.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 114. *Pyrethrum roseum*, fyldt Varietet.]

Lilium candidum. Hvid Lilje, "Madonnalillie", m 1,O. Hvid. Juli. En af Havens aeldste, fornemste Indvaanere. Sammen med Roser og Nelliker og nogle ganske faa andre danner den Havens Aristokrati; alle de andre Planter er Parvenner ved Siden af Lilierne. Den hvide Lilje har et let ecclesiastisk Skaer, der naesten fremkalder en Folelse af Aerbodighed. Fortrinlig paa Gravsteder foran mørke Taks og iovrigt i Grupper og Rabatter. Bliver som alle Lilier let nogen forneden. Som alle Lilier maaske *L. tigrinum* undtagen, er den lidt lunefuld og vil enkelte Steder uden paaviselig Grund ikke makke ret. Skal staa urort laenge og helst i Lae og Sol. Deling af gamle Klumper som vist (Fig. 26 og 27). *L. croceum*, m O,6. Safranfarvet, Juni-Juli. *L. testaceum* (Fig. 95). Isabellafarvet, m 1,2. Juli. En af de smukkeste, *L. tigrinum splendens*, m O,6. Orange Blomster i August, smuk og mindre kaelen end andre Lilier, blomstrer for Eksempel umiddelbart efter en Flytning. Iovrigt forholde de naevnte sig som *L. candidum*. Lilier trives modsat f. Eks. Iris bedst i gamle Haver og naa her ofte uden saerlig Kultur en pragtfuld Udvikling.

[Illustration: Fig. 115. *Pyrethrum*. Empress Queen.]

Linum (Hor) *perenne Lewisii*, m O,4. Blaa. Juli-August. Smuk i Rabat og i Maengder sammen. Formeres bedst af Fro og skal have Sol.

[Illustration: Fig. 116. *Pyrethrum*, enkelt Var.]

Lithospermum prostratum Heavenly Blue, m O,05. Klar blaa. Maj-Juni. Kun for Stenbede eller Stenhoj. Forsigtig Deling og maaske Stikning. Ikke rigtblomstrende, men meget smuk.

Lupinus polyphyllus (Fig. 96), m 1,0. Blaa. Juni. Remonterende.

L. p. albus, hvid Varietet og *L. p. Moerheimii* (Fig. 97), lavere, rosa med hvidt. Lupiner bruges til enhver Staudeanvendelse som deres betydelige Storrelse tillader, ualmindelig taknemmelige og haardføre, taaler baade Skygge og Torke. Formeres ved Deling.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 117. *Romneya Coulteri*.]

Lychnis chalconica flore pleno, "Braendende Kaerlighed", m 0,8. Hojrod. Juli. Rabat. Gruppe og Udplantning, da de kan flyttes med Klump. Fordringslos. Deling.

L. Haageana, m O,3. Mest hojrode store Blomster. Rabat. Sneglene skader dem, naar de staa skygget eller fugtigt. Deling.

L. Viscaria splendens. Tjaerenelike, m O,35. Magentarode Blomster i Juni, til lave Rabatplanter, til Kant og Udplantning, kan flyttes i Blomst. Deling, fordringslos.

Lysimachia Nummularia. Pengebladet Fredlos. Krybende med gule Blomster i Maj-Juli. Lidt ukrudtagtig, men i mange Tilfaelde anvendelig til at daekke Jorden med, navnlig ved naturlig Plantning. Trives overalt.

Blomstrer paa de overvintrede Staengler.

L. punctata opretstaaende, m O,6. Gule Blomster Juni-Juli for skyggede Rabatter og naturlig Plantning, ynder Fugtighed, ellers fordringslos. Begge Arter deles.

Malva moschata, Moskus-katost, m O,5. Rosa Blomster Juli-September. Smuk sammen med den hvide Form, *M. m. alba* i Rabat. Ynder let Jord. Toaarige Tilbojeligheder, maa derfor nedskaares i Tide. Formeres bedst af Fro.

Megasea, se *Saxifraga*.

Miscanthus japonicus zebrinus (*Eulalia j.z.*), m 2,5. Blomsten uden Betydning. Sirgraes med lyse Tvaerstriber, Solitaerplante. Kun smuk, naar Lae og megen Naering gor den frodig.

Monarda didyma Cambridge Scarlet (Fig. 98), m O,5. Rod Juli-August. Rabat og paa Grund af Villighed naturlig Plantning. Kan flyttes i Knop, bliver smukkeste i Solen.

Montbretia, se *Tritonia*.

Myosotis alpestris og *palustris*, Forglemmigej, henholdsvis m O,15 og O,30. Blaa Blomster i Maj. Til Afskaering, Udplantning og *M. palustris* ogsaa for naturlig Plantning paa fugtige Steder. Toaarig Tilbojelighed, saerlig hos *M. alpestris*. Deling og Fro.

Narcissus, navnlig de gule Paaskelilier kan anvendes til Masseplantning. De mange fine Sorter danner et saerligt taknemmeligt Objekt for Plantesamleren. Egner sig ogsaa til Rabat, men altid en Del sammen.

Nuphar luteum, gul Aakande. og *Nymphaea alba* (Fig. 25), hvid Nokkerose, kan foruden i Damme godt dyrkes i smaa Bassiner, eller endog i Baljer, Egner sig; dog mest til naturlig Plantning. Deling af Rodstokken. Nokkeroserne findes i mangefarvede og rigtblomstrende Varieteter.

[Illustration: Kelway & Son, Langport Fig. 118. *Saxifraga umbrosa*.]

Oenothera, Natlys. *O. glabra*, m 0,3 Juli-September. Staerk-gule Blomster og brunligt Lov. *O. glattea Fraseri* (Fig. 99), m O,5. Lysegule Blomster og brune Knopper. Juni-september. *O. missouriensis*. Krybende, meget store lysgule Blomster. Juli-September. De naevnte Natlysarter er alsidig anvendelige Stauder, den sidste navnlig til Stenbede o.l. Trives under alle almindelige Forhold, dog at *O. missouriensis* er udpraegnet Solplante. Deling, der for den sidstes Vedkommende ofte bedst erstattes med Froformering. *O. g. Fraseri* kan flyttes i Knop.

Onoclea Struthiopteris, se *Struthiopteris germanica*.

Opuntia. Figenkaktus fra Amerika, der har vist sig nogenlunde haardfor her i Landet. Trives kun paa de aller torreste, solbagte Skraenter. Arten *O. Ratinesquei*, gul, skal vaere en af de mest haardfore; mere ejendommelige end kunne i en dansk Have.

Ornithogalum nutans, nikkende Fuglemaelk, m O,5. Graa-hvide Blomster i Maj. (Anvendes som vist paa Billedet, Fig. 21). Deling.

Osmunda regalis, Kongebregne, m 1,0. Anvendes, naar der findes god, let Jord under let Skygge og navnlig Lae, og paa Nordsiden af større Stenpartier. Deling.

[Illustration: Fig. 120. *Scolopendrium vulgare undulatum*.]

Paeonia, Paeon.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 121. Senecia Clivorum.]

P. albiflora (chinensis), (Fig. 101, 102, 103 og 104), m 1,0. Maj-Juni. Af den aarlig ogede Vrimmel af Sorter kan fremhaeves: *Duchesse de Nemours*, gullighvid, og *Mme Charles Leveque*, rosa. I de senere Aar er de enkelte Varieteter af japansk og europaeisk Oprindelse traengt staerkt i Forgrunden *P. officinalis* (Fig. 105), Bonderose, ligner de forrige, men tungere, Morkrosa. Formen *alba plena* er hvid med sartrosa. *P. tennifolia*, m 0,4-5. karmin, enkeltblomstrende, i Maj. *P. t. rosea* er smuk lysrosa. *P. Wittmanniana* (Fig. 106), enkelt, hvidgul, m 0,7. Efter Blomstringen danner det holdbare mørke Lov stadig en smuk Kontrast til det lyse Graes. Alle Paeoner formeres ved Deling i August-September og skal staa urorte i mange Aar. De er ikke vanskelige med Hensyn til Jordbund eller Skyggeforhold, men kraever megen Naering. Opbindingen erstattes ved, at der saettes korte, staerke Ris om Planterne.

Papaver nudicaule, gronlandsk Valmue, m 0,25. Hvide, gule eller orange Blomster i Maj. Horer hjemme paa Foraarsrabatter eller Stenbedet. Formering ved Fro. Saar ofte sig selv. (Fig. 100). Tilbojelighehed til Toaarighed. *P. orientale*, m 0,5-1,0, Juni-Juli. Af de mange Varieteter kan fremhaeves: *Goliath*, stor, blodrod; *Lady Roscoe*, ganske sart laksrosa; *Mrs. Perry*, lys orange; Rabat, Gruppe, men helst sammen med sensommerblomstrende Planter. Trives overalt; afskaeres i Knop. Saa snart man har nydt Skuet af de dekorative Frokapsler, bor Planten skaeres af til Roden, danner da i det sildige Efteraar konne, friskgronne Tuer. Deling og Rodstiklinger.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 122. Senecio Veithianus.]

Pentstemon. Denne Slaegts smukkeste Arter er desvaerre ikke haardfore i Danmark, der mangler dog ikke meget. *P. barbatus* (Chelone b.) er dog absolut haardfor, m 1,0. Skarlagenrod, Juli-September. En efter deres Hojde fremskudt Plads i Rabatten. Smuk sammen med *Veronica longifolia*. Opbinding desvaerre ofte nødvendig, maa bestaa af lette Kviste eller smaa Stokke, der ikke saettes mere end m 0,2 opad Stilkene. Deling og Udsaed. Gran-eller Lovdaekke. Er først fuldt udviklede andet Aar.

Phlox. Slaegten falder naturligt i to Dele, de lave foraarsblomstrende og de høje sommerblomstrende. Af første Gruppe kan naevnes *P. amoena*, magenta rosa, pudedannende, Maj; *P. subulata nivalis Lenzschnee*, m 0,2, hvid, Maj; *P. s. setacea*, G. F. Wilson, m 0,2, lysblaa, Maj; *P. divaricata canadensis Laphami*, m 0,3, Maj, lysblaa, laengeblomstrende. Anvendes som Foraarsrabattens bedste Pryd og ogsaa til Udplantning, da de taaler at flyttes. Kan drives i Potte. Den sidste ogsaa til Afskaering. Fri, solet Plads uden Vinterfugtighed. Deling eller Stikning.

Som en Mellemting, baade i Hojde og Blomstringstid, mellem disse og de høje Phlox, findes nogle Grupper af Krydsninger, hvoraf naevnes *P. suffruticosa*, rode og hvide Varieteter, m 0,4, i Juni, samt en Serie tyske Nytiltraekninger kaldet *Phlox*

Arendsii (Fig. 107), der er Krydsninger mellem de lave og høje Phlox, der er vaerdifulde paa Grund af den tidlige Blomstring.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab. Fig. 123. Spiraea camtschatica]

Phlox paniculata (decussata) (Fig. 108 og 109). Denne Plante har Varieteter saa pragtfulde, at man i Virkeligheden er ganske uforstaaende overfor, at en saadan Plante har kunnet tilsidesaettes, for Hamp, Majs, Ricinus og hvad andet Kram Folk fylder deres Haver med. Skont Kulturen er den simplest mulige, ser man naesten aldrig velhandlede P. Den to-eller treaarige Omplantning, der er nødvendig, forsømmes naesten altid. Nedenfor skal naevnes en Raekke af de aller bedste Varieteter. Deres Hojde varierer fra m 0,5-1,2 og Blomstringstiden er med Variationer Juli-August eller August-September. *Antonin Mercie/i>*, lilla med hvid

Midte; Dr. Koenigshoefer, *staerk rod*; Elisabeth Campbell, *rosa med hvidt*; Frau Anton Buchner, *hvid*; Gefion, *lav, sartrosa*; General van Heutz, *rod med hvidt*; Le Mahdi, *smuk lilla, om Aftenen violet*; Loki, *laksrod*; Mme Paul Dutrie, *ganske hvidlig rosa*; Rijnstroom, *rosa*: Wanadis, *lys violet med hvidt Oje*.

Anvendelsen af disse *Phlox* er omtalt foran, her skal kun tilfojes, at de egner sig udmaerket til Udplantning og at man, hvor de fornodne gartneriske Hjaelpemidler er til Stede, kan stikke unge Skud i Marts eller April og beholde dem i Potte for derpaa med de lave, brede af en Staengel bestaaende Planter, at danne en ualmindelig Gruppetilplantning. Kulturen af *Phlox* kraever dyb, naeringsholdig Jord og megen Vanding, men fremfor alt hyppige Omplantninger; ellers stiller de ingen større Krav. Ved en Knibning i Juni kan Floren forlaenges betydeligt. Deling eller Stikning.

Physalis Alkekengi og *Franchettii*, *Jodekirsebaer*, henholdsvis m 0,5 og 1,0. Orangerode *Baerhylstre* i September til Frost. Trives overalt og anvendes saerlig til Afskaering. Torres.

Physostegia virginiana alba (*Dracocephalum v.a.*), m 1,0. Hvid. Juli-August. Taknemmelig Staude til Rabat, mange samlede. Ingen saerlige Fordringer. Deling.

Platycodon grandiflorum (*Campanula g.*, *Wahlenbergia g.*), m 0,5. Blaa. Juli-August. Rabatter, Stenbede o.s.v. Ingen saerlige Fordringer. Forsigtig Deling i April.

Polypodium vulgare. Alm. Engelsod Bregne, m 0,25. Delte Blade. Nordsiden af Stenhoje, Stendiger. Helst Skygge. Deling.

[Illustration: Kgl. danske Haveselskab Fig. 121. *Spiraea lobata* vennsta.]

Potentilla atrosanguinea Gibson's Scarlet, krybende, m 0,6, hojrode Blomster i Juli-August og *P. nepalensis Wilmottiae*, m 0,3, krybende, rosa Blomster, Juli. Potentil er af god Familie, Rosaceernes, men opfører sig daarligt, idet de ligger og flyder omkring paa en uskon Maade. De enkelte, ikke saerlig talrige Blomster, er imidlertid saerlig i Krydsningerne *P. hybrida* af en Farve saa dejlig, at det berettiger dens Plads i Haven. Ynder en varm Plads. Deling.

Primula. Af den artsrige *Kodrivenslaegt* skal fremhaeves: *P. Autriculu*, *Aurikel*, m 0,1, i en ejendommelig Skala af Farvenuancer, der minder om aegte persiske *Taepers fine Farver*. April-Maj; *P. acaulis* (Fig. 110) (*vulgaris*), m 0,1-0,15, alle Farver undtagen ren rodt og blaat, enkelte og fyldte Blomster April-Maj.

[Illustration: Lange, Frederikssund. Fig. 125. *Stachys grandiflora*.]

P. denticulata cashmiriana (Fig. 111), m 0,3, lilla, Maj; *P. japonica*, m 0,3, April-Maj, hvide til purpur Nuancer; *P. pulverulenta*, ligner *japonica*, sildig, brunligrod og kaelen, ligesom gulligt Pulver paa Staenglerne; *P. Sieboldii* (Fig. 112), m 0,25 hvide, lilla og violette Toner, Maj-Juni. Se i ovrigt "Vand-og Stenhojsplanter. Kbhvn. 1917.

Medens naesten alle Foraarets lave pudedannede Stauder elsker fri og solet Beliggenhed, har *Primulaerne* Tilbojelighed for det halvskyggede, lidt indelukkede og danner derved for Haver med saadan Karakter en Erstatning for hine Planter. Deres Anvendelse er foruden Kanter og Rabatter ogsaa for nogles Vedkommende (*P. Sieboldii* og *acaulis*) Udplantning; disse sidste kan tages op og drives. Til naturlig Masseplantning egner den almindelige *Haveprimula*, almindeligvis, men mindre korrekt kaldes *Primula veris*, sig bedst. Formering ved Deling og Fro, der giver de kraftigste Planter, men naturligvis ikke aegte Sorter. De fyldte saetter ikke Fro. Naar *Auriklerne* "kryber op", skal de hyppes med god Jord. Torke og Sol taaler naesten ingen *Primula* undtagen de almindeligste *Haveprimula*.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 126. *Statice latifolia*.]

Pulsatilla vulgaris. Anemone Pulsatilla, m. O,2. Lyslilla. Maj.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 127. *Thalictrum.*]

Pyrethrum roseum (Fig. 113 og 114, 115 og 116), m O,5. Hovedflor i Juni, men remonterer i September, naar de nedskaeres i Tide. Hvide, rosa og rode, enkelte og fyldte Blomster i et ligefrem haablost stort Sortiment, hvoraf ingen saerlig naevnes, da de bedste i Virkeligheden ikke er stort bedre end de ovriges, P. egner sig mindre godt til Rabatplante sammen med andre, men paa Grund af Remontering og smukt Lov er de udmaerkede til smalle Enartsrabatter og til Gruppe, men først og fremmest er de Snitblomster. Sneglene er slemme ved dem i Skygge, ellers er de ikke vanskelige. Deling efter første Hovedflor, altsaa i Juni-Juli; Omplantning om Vinteren taaler de ikke godt. Kan staa adskillige Aar uden Omplantning.

Pyrethrum uliginosum, se Chrysanthemum u.

Ranunculus aconitifolius flore pleno, m O,5. Hvide Pomponblomster i Maj-Juni. Afskaering og fugtige Rabatter. Deling.

[Illustration: Lange, Frederikssund. Fig. 128. *Trillium grandiflorum.*]

Ranunculus amplexicaulis, m O,25, hvid. Juni, Stenbede og lignende Steder. Deling. Taaler Halvskygge.

Romneya Coulteri (Fig. 117), m O,8. Duftende, hvide, store Blomster, Juli. Rabat. Fordrer lun og solet, ret tor Plads, helst en Sydskraaning og Vinterdaekke. Rodstiklinger. (Se Fig. 32).

Rudbeckia laciniata flore pleno Golden Glow m 2,O. Gule August-September. For store Rabatter, Grupper i store Anlaeg eller naturlig Plantning. Vokser som Ukrudt, men skal have Solflimmer over Blomsterne, for at Farven kan komme frem. Opbindes til stærke Granrafter. R. speciosa (Newmanni) m O,6, gul. Juli-oktober.

Rudbeckia purpurca, se Echinacea p.

Salvia silvestris, m 1,O. Lilla. Juli-August. Rabatstaude og naturlig Plantning i Halvskygge. Mange samlede. Deling.

Santolina Chamaecyparissus, m O,4. Fine, graa, duftende Blade, danner en rund Busk, der kan klippes, men som ofte fryser ned. Rabat med graabladede Ting: tort udseende Rabat eller naturlig Plantning. Deling. Anvendes til Udplantning.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 129 *Trollius hybridus*]

Saponaria officinalis flore pleno. Saebeurt, m O,7. Rosa. Juli-August. Lidt for beskeden til Rabat, til Gengaeld uovertruffen til naturlig Plantning, hvor den selv paa meget torre Steder trives og breder sig. Deling.

[Illustration: Fig. 130. *Trollius*, forskl. Var., overst Goldquelle.]

Saxifraga, Stenbraek. Af denne artsrige Slaegt (ca. 200 Arter) skal naevnes: S. caespitosa, almindelig udbredt, robust Pudeplante, hvide Blomster i Juni; S. exarata pulchella, større, hvide Blomster; S. granulata flore pleno, m O,25, hvide Blomster; S. hypnoides purpurearode Blomster paa lave Puder i Juni; S. muscoides Rhei kermesina, større, rode Blomster; S. umbrosa (Fig. 118), Porcelainsblomst, kedelig, men utrolig modstandsdygtig overfor alle Paavirkninger, deraf Englaendernes lidt ironiske Navn "London Pride". Se iøvrigt "Vand-og Stenhojsplanter. Kbhvn. 1917.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 131. *Tulipa*, Papegojevareteter.]

Saxifraga horer saa at sige alle hjemme paa Stenbede og i Foraarsrabatter, og der kan af de mere villige Arter som S. hypnoides purpurea o. a. dannes naturlige Plantninger, som af faa andre Planter. Deling.

Scabiosa caucasica (Fig. 119), m O,8. Lilla. Juli-September. Rabat og Afskaering. Det er saerlig den enkelte Blomsts store Skonhed, der gor denne Staude til en af de mest yndede; til samlet Virkning egner den sig mindre godt. Deling i April og solet Plads.

[Illustration: Aksel Olsen, Kolding. Fig. 132. *Verbascum Olympienin.*]

Scabiosa tatarica, se Cephalaria t.

Scolopendrium vulgare (Fig. 120). Hjortetungebregne, m 0.30. Den oprindelige Form er konnere, end den med bolgede Blade benaevnte, S. v. undulatum. Skyggede Pladser paa Nordsiden af Stenhoje, Stendiger og andre Steder. Deling.

Sedum, Stenurt. S. spectabile atropurpureum, m O,4. Morkrosa Blomster i August-September; S. spurium splendens, krybende, staerk rode Blomster i Juli-September. S. spectabile til tor udseende Rabat, ogsaa til Grupper, idet de lyse Knopper gor Planten naesten lige saa kon i Forsommeren, som under Blomstringen. Egner sig i hoj Grad til Udplantning, da de absolut ikke lider af Flytninger. S. spurium egner sig til at erstatte Graesvaekst paa torre Steder og er maaske den mest torketaalende Plante i Kultur. Anvendelsen folger af dette Forhold, se iovrigt "Vand-og Stenhojsplanter". Kbhvn. 1917.

[Illustration: Kelway & Son, Langport. Fig. 133. *Viola cornuta*]

Senecio Clivorum (Fig. 121), m 1,2. Orangegule, meget smukke, store Blade. August.

S. Ledebourii, se Ligularia macrophylla.

S. Veithianus (Fig. 122), m 1,20. Gule. August. Under visse Forhold Rabat, men navnlig Bredder af en Baek eller Dam. Disse imponerende Stauder trives bedst i fugtig Jord og har ogsaa Praeg af et fugtigt Hjemland. Rigelig Naering. Deling.

[Illustration: Fig. 131. *Viola cornuta.*]

Solidago, Gyldenris. S. aspera, m 1,0, August-September, gul; S. Shortii, m 1,5, September-Oktober, gul; S. Virgaurea cambrica (S. Virgaurea nana), m O,5, gul, August. S. egner sig for store Rabatter og i ualmindelig Grad for naturlig Plantning, idet de breder sig og trives uden Pleje. Smukkest i Solen. Deling.

Spiraea Aruncus, m 1,5. Cremehvide Blomster, Juni-Juli; S. camtschatica (Fig. 123) (S. gigantea) m 2,0. hvid, Juli-September; S. Filipendula flore pleno, m O,3, hvid. Juni-Juli; S. lobata vemista (Fig. 124), rod. Juli-August; S. Ulmaria, m 1,0, cremhvid, Juni. De kan alle anvendes som Rabatplante og til Grupper, men med den Begransning, at kun S. Aruncus og S. Filipendula taaler Torke; de ovriges ynder i saa hoj Grad Fugtighed. at de bedst trives ved en Vandbred; her egner de sig i allerhojeste Grad til naturlig Plantning. Kulturen er iovrigt fordringslos. Deling.

Stachys grandiflora (Fig. 125), (Betonia gr.), m O,4. Rodviolette Blomster i Juli-August. Rabat. Deling. Solet Plads.

Statice latifolia (Fig. 126), m O,5. Juli-September. Lys violette Blomster i tort Udseende. Rabatplante og store Stenbede; de afskaarne Blomster torres som Echinops. Deling i Foraaret.

Struthiopteris germanica (Onoclea S.), Strudsvingebregne, m O,8. Mere end andre Bregner anvendelig i den

formelle Have. Kraeвер god, dyb Jord, men fremfor alt Lae. Smuk til Grupper iblandet med Lilier eller Darwin Tulipaner. Taaler fuld Sol. Dersom Forholdene er gode, visner den sent, d.v.s. forst i September, ellers tidligere. Deling.

Thalictrum (Fig. 127), T. dipterocarpum, m 1,0. Morklilla Blomster. Juli-August. Smukke Rabatstauder. Deling. Trives i god ikke for tor Jord.

Trillium grandiflorum (Fig. 128), m 0,25. Hvide Blomster. Maj. Kultur og Anvendelse som Erythronium og Cypripedium.

Tritoma, se Kniphofia.

Tritonia crocosmaeflora (Montbretia c.), m 0,75. Gule, orange og rode i September. Behandles ofte som Gladiolus og overvintres i Kaelder, dog kan de udmaerket overvintre ude, naar Jordbunden ikke er for vaad og naar de daekkes. Rabat, Gruppe og store Kanter; fortrinlig til Afskaering. Deling. Der findes mange smukke, storblomstrede Navnesorter, som dog er mere kaelne end Stamformen.

Trollius hybridus, Engblomme (Fig. 129). Dersom man skulde naevne en Staude, der i saerlig Grad repraesenterede "Forbedringen", skulde det vaere Trollius. Den er nemlig bleven sig selv lig, har bevaret al sin naturlige Ynde under sin nye Pragtskikkelse, som en af de mest imponerende foraarsblomstrende Stauder. T. h. Goldquelle (Fig. 130), m 0,4, gul, Maj-Juni og Orange Globe, orange Blomster, kan naevnes som to af de bedste. Fugtige Rabatter. Bredder af en Dam med let Skygge er de bedste Pladser for T. Deling. Kan staa laenge urort. Kan flyttes i Knop, derfor egnet til Gruppe. Taaler god tor Jord, naar Rederne er daekket med et isolerende Lag gammel Godning, og der ellers sorges for Vanding i torre Perioder.

Tulipa, Tulipan. Her skal kun naevnes 1 Darwintulipaner, hoje, sildige og Papegojetulipaner (Fig. 131), lidt tidligere og lidt lavere. Begge egner sig til at live op i en Rabat, eller Gruppe af sommer-og efteraarsblomstrende Stauder.

Veratrum nigrum, Foldblad, m 0,8. Sortpurpur Blomster i August. Bladene er ejendommeligt foldede. Egner sig til mindre Solitaerplante, eller til store Stenpartier. Liebhaverplante. Deling. Skal staa mange Aar urort.

Verbascum olympicum, (Fig. 132), Kongelys, m 1,2. Gul. Juni-Juli. Solitaer-og Gruppeplante, ogsaa i Rabat og naturlig Plantning, dog altid fritstillet. Ynder let Jord og Sol. Nedskaering i Tide, ellers ofte kun to-aarig. Fro og Deling.

Verbascum phoenicicum, m 0,4. Forskellige lilla og violette Toner. Juni. Anvendes mange samlede i Rabat, men navnlig i naturlig Plantning. Taaler Skygge. Formeres bedst af Fro. Staerk toaarig Tilbojelihed.

Veronica longifolia, AErepris, m 0,8. Blaa. Juni-Juli. En af de taknemmeligste og mest yndefulde Stauder, der findes. Anvendelig til ethvert Brug, ikke mindst til naturlig Plantning i Maengder. V. sabsessilis (V. Hendersonii), m 0,6. Dybblaa Blomster. Juli-September. Mere pragtfuld, men ikke saa smuk, som den forrige; bedst egnet for Rabat. Deling; ikke Vinterfugtighed. De lave Sorter se "Vand-og Stenhojsplanter", Kbhvn. 1917.

Vinca major og minor. Stor og liden Singron, krybende, blaa. April-Maj. Disse stedsegronne Planter anvendes som Erstatning for Graes i Skygge og som Kanter langs Alleer, eller andre Steder, hvor intet andet kan gro. Deling.

Viola cornuta (Fig. 133 og 134), m 0,2. I Blomst hele Sommeren. Blandt de bedste kan naevnes: Alpha, morkblaa; G. Wermig, smaablomstret blaa; Ardvell Gem, gul; Sylvia Creme, hvid; Kitty Bell lys lilla. V. e. skal omplantes ofte, helst hvert Aar. Egner sig saerlig til Gruppe-og til Udplantningsplante, som Bund for

hojere Planter, som Tulipan eller Montbretia o.s.v. Deling og Stiklinger. Sol.

Viola gracilis Dyb violet. pudedannende for Stenbede og Foraarsrabatter, ynder Sol og veldraenet Jord. Deling eller Stikning.

Viola odorata, alm. Martsviol. Uden Virkning i Maengde, undtagen gennem sin Duft; nydelig, naar den titter frem under Haekke og ellers optraeder som Ukrudt. Formeres ved Udlobere.

Wahlenbergia grandiflora, se Platycodon g. Yucca filamentosa_, m 1,O. Hvide. August. Egentlig en Busk, men paa Grund af sin Karakter saerlig velegnet til at pryde Stenbede og Stenpartier, ogsaa til Gruppe, men altid fritstillet, saa de karakteristiske Blade kommer til deres Ret. Skal staa i Sol og paa tor Plads og kan staa en lang Aarraekke urort. Deling.

End of the Project Gutenberg EBook of Stauder, by G.N. Brandt

*** END OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK STAUDER ***

***** This file should be named 10218.txt or 10218.zip ***** This and all associated files of various formats will be found in: <http://www.gutenberg.net/1/0/2/1/10218/>

Miranda van de Heijning, Steen Christensen and the PG Online Distributed Proofreaders.

Updated editions will replace the previous one--the old editions will be renamed.

Creating the works from public domain print editions means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg-tm electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG-tm concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for the eBooks, unless you receive specific permission. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the rules is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. They may be modified and printed and given away--you may do practically ANYTHING with public domain eBooks. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

*** START: FULL LICENSE ***

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg-tm mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg-tm License (available with this file or online at <http://gutenberg.net/license>).

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg-tm electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg-tm electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg-tm electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg-tm electronic work and you do not

agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg-tm electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg-tm electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg-tm electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg-tm electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is in the public domain in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg-tm mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg-tm works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg-tm name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg-tm License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg-tm work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country outside the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg-tm License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg-tm work (any work on which the phrase "Project Gutenberg" appears, or with which the phrase "Project Gutenberg" is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.net

1.E.2. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is derived from the public domain (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg-tm trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg-tm License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg-tm License terms from this work, or any

files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg-tm.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg-tm License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg-tm work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg-tm web site (www.gutenberg.net), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg-tm License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg-tm works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg-tm electronic works provided that

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg-tm works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg-tm License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg-tm works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.

- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg-tm works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg-tm electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from both the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and Michael Hart, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread public domain works in creating the Project Gutenberg-tm collection. Despite these efforts, Project Gutenberg-tm electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a

computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg-tm electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. **YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH F3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.**

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS,' **WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.**

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY

- You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg-tm electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg-tm electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg-tm work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg-tm work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg-tm

Project Gutenberg-tm is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need, is critical to reaching Project Gutenberg-tm's goals and ensuring that the Project Gutenberg-tm collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to

provide a secure and permanent future for Project Gutenberg-tm and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation web page at <http://www.pglaf.org>.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Its 501(c)(3) letter is posted at <http://pglaf.org/fundraising>. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's principal office is located at 4557 Melan Dr. S. Fairbanks, AK, 99712., but its volunteers and employees are scattered throughout numerous locations. Its business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887, email business@pglaf.org. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's web site and official page at <http://pglaf.org>

For additional contact information: Dr. Gregory B. Newby Chief Executive and Director gbnewby@pglaf.org

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg-tm depends upon and cannot survive without wide spread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit <http://pglaf.org>

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg Web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: <http://pglaf.org/donate>

Section 5. General Information About Project Gutenberg-tm electronic works.

Professor Michael S. Hart is the originator of the Project Gutenberg-tm concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For thirty years, he produced and distributed Project Gutenberg-tm eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg-tm eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as Public Domain in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in

compliance with any particular paper edition.

Each eBook is in a subdirectory of the same number as the eBook's eBook number, often in several formats including plain vanilla ASCII, compressed (zipped), HTML and others.

Corrected EDITIONS of our eBooks replace the old file and take over the old filename and etext number. The replaced older file is renamed. VERSIONS based on separate sources are treated as new eBooks receiving new filenames and etext numbers.

Most people start at our Web site which has the main PG search facility:

<http://www.gutenberg.net>

This Web site includes information about Project Gutenberg-tm, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.

EBooks posted prior to November 2003, with eBook numbers BELOW #10000, are filed in directories based on their release date. If you want to download any of these eBooks directly, rather than using the regular search system you may utilize the following addresses and just download by the etext year.

<http://www.ibiblio.org/gutenberg/etext06>

(Or /etext 05, 04, 03, 02, 01, 00, 99, 98, 97, 96, 95, 94, 93, 92, 91 or 90)

EBooks posted since November 2003, with etext numbers OVER #10000, are filed in a different way. The year of a release date is no longer part of the directory path. The path is based on the etext number (which is identical to the filename). The path to the file is made up of single digits corresponding to all but the last digit in the filename. For example an eBook of filename 10234 would be found at:

<http://www.gutenberg.net/1/0/2/3/10234>

or filename 24689 would be found at: <http://www.gutenberg.net/2/4/6/8/24689>

An alternative method of locating eBooks: <http://www.gutenberg.net/GUTINDEX.ALL>

Stauder, by G.N. Brandt

A free ebook from <http://manybooks.net/>